

תקנת השביעית

הלכות שביעית למעשה

הוצאת ומוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשפ"ב

שנת השמיטה תשפ"ב

מאת

יעקב לנדו

יושב בשבת תחכמוני

שכונת גני איילון - לוד

תקנת השביעית

תוכן העניינים :

פרק א.....	ג
המינים הקדושים בקדו"ש.....	ג
פרק ב.....	ו
איסור הפסד פירות שביעית, והניהוג בהם.....	ו
פרק ג.....	יא
איסור סחורה בפירות שביעית.....	יא
פרק ד.....	כב
דיני ביעור.....	כב
פרק ה.....	כח
איסור ספיחים.....	כח
פרק ו.....	לד
מצוות ניהוג הפקר בפירות שביעית.....	לד
פרק ז.....	לח
עבודת הארץ.....	לח

סימן א - שליחות בחנויות שמיטה.....	מג
סימן ב' - משומר באוצר בי"ד.....	נב
סימן ג' - גדר ספיחין.....	נה
סימן ד' - גבולות הארץ.....	נח
סימן ה' - גדרי עץ וירק.....	סד
סימן ו' - שביעית בפירות נכרים.....	סח
סימן ז - אמירה לגוי בשביתת הארץ.....	ע

בס"ד

אודה ד' בכל ליבי על שזיכני לחבר חיבור בהלכות שביעית, מתוך לימודה בין חברי הכולל בשמיטה שעברה, ושוב שניתי פרקי בשנת שביעית זו ומסרתי שיעורים בבית מדרשינו "בית הכנסת המרכזי" בשכונת גני איילון - לוד, בפני חברים מקשיבים. והוספתי בו כמה בירורי הלכה שבררתי בשמעתא הנוגעים לדיני שביעית. ובתפלה שלא נכשל בדבר הלכה, ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד.

פרק א

המינים הקדושים בקדו"ש

א. מצוות ניהוג דיני השביעית היא ממצוות התלויות בארץ, אמנם חלוקה היא ממצוות תרומות ומעשרות; שהתרומות ומעשרות נוהגות רק במאכל אדם ואילו קדושת שביעית נוהגת הן במאכל אדם והן במאכל בהמה, ואף במיני הצובעים¹.

אולם לא כל דבר הגדל מהאדמה נוהג קדושת שביעית אלא רק דברים שהנאתם וביעורם שווה², ומטעם זה נוהג קדושה במיני הצבעים הואיל והנאתם בשעה שלובשם ואז הם מתכלים והולכים³, ויש אומרים שהנאתם בזמן הצביעה ודנים שאז הם מתבערים מהעולם⁴.

ב. עצים העשויים למכבדות, קדושים, הואיל והנאתם וביעורם שווה⁵ [וראה בהערה⁶].

ג. צמחים העומדים לכבס בהם את הבגדים, יש אומרים שאינם קדושים הואיל והנאתם אחר ביעורם⁷. ויש אומרים שהם קדושים [והטעם ראה בהערה⁸].

¹ מתני' רפ"ז. - תבלין אף שפטור מתרו"מ נוהג בו קדושת שביעית, שהרי הנאתו וביעורו שווה (תוספות' חולין ו').

² ב"ק קא: והובא בר"ש (פ"ז מ"ו). מאידך הרמב"ם לא הזכיר כלל זה וראה להלן הערה 8.6.

³ תוס' קא:

⁴ רש"י ב"ק קא: וכן נקט הר"י (פ"ה ה) בדעת הרמב"ם. וכן נקט החזו"א (י"ג סק"ח).

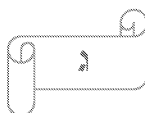
⁵ סוכה לט:

⁶ הרמב"ם השמיט דין זה ובפ"מ (סוכה) כתב שאין בו קדושת שביעית. וכתב הכפות תמרים שסובר דלמסקנת הסוגי' בכל עצים אין קדו"ש [וכ"ד עוד מהראשונים, עי' ר"ן סוכה, ורשב"א (ב"ק - ק"ב)].

- בזמנינו שאין הדרך להשתמש בלולב ובעצים למכבדות, י"א משמיה דהחזו"א דמה"ט אין בהם קדו"ש, וכן כתבו גדולי ההוראה שהמנהג להקל בזה.

⁷ כ"כ רש"י ב"ק (קב). וכן מבואר בגמ' לשיטת רש"י סוכה (מ). והטעם שמתקלקלים מיד כששורה בהם הבגד ואינם מתכבסים אלא לאחר כמה ימים.

⁸ בירושלמי איתא דקדשי, וכ"פ הרמב"ם (פ"ה ה"י). וביאר הר"י שסובר שבמינים העומדים לכביסה מתכבסים בשעת ביעורם והנאתם וביעורם שווה, והחזו"א כתב [יג ס"ק ו] כתב שדעת הרמב"ם דאע"ג דלענין שימוש בפירות שביעית אין

ד. יש אומרים שאין קדושת שביעית נוהגת בדבר שאין תשמישו שווה לכל נפש.⁹ ולשיטתם אין קדושת שביעית בצמחי מרפא, והרמב"ם השמיט דין זה.¹⁰

ה. בירושלמי¹¹ מספקא ליה האם נוהג קדושת שביעית בבשמים. ויש לפרש הספק בב' אופנים; א' האם הנאת הריח חשובה שווה לכל נפש.¹² ב' דשמא הנאתו קודם ביעורו ואין זה הנאתו וביעורו שווה.¹³

ו. **הדסים** לכאורה הוו ספק קדושת שביעית (כבס"ה). ואולי באותם הנטועים למצוה בודאי לא קדשי, וראה בהערה.¹⁴

וכתבו גדולי ההוראה שהדסים מין אילן והולכים בו אחר חנטה ולא אחר לקיטה, ולכן שאלת ההדסים נוגעת רק לחג הסוכות של שנה השמינית.

ז. פרחים העומדים לנוי, מורים בי מדרשא דלא קדשי דאין נחשב שיש בהם שימוש.

ח. צמחים העומדים לסיכה¹⁵ או לרחיצת הגוף ונקיונו¹⁶ קדושים.

ט. צמחים העשויים לחיזוק הבריאות יש לחוש שקדושים בקדושי¹⁷.

י. פשתן וסיבי כותנה אינם קדושים בקדושת שביעית.¹⁸

יא. קליפות וגרעינים הראויים לאדם¹⁹ או שהדרך ליחדם לבהמה, קדושים. ובמקום²⁰ שאין דרך בני אדם לייחדם לבהמה, וגם אינם ראויים לאדם אינם קדושים - [וצ"ע במקום שאין מיחדים אותם לבהמה לפי שאין בהמה מצויה מאי²¹] - וכל זה בשאין דבוק בהם אוכל.²²

נחשבת הכביסה להנאתה וביעורה שווה, מ"מ לגבי קדושי די במה שהם מתבערים דרך הנאתם, ורק עצי הסקה לא קדשי הואיל וביעורם הוא רק הכשר הנאתם [וראה עוד לעיל הערה 2 ודו"ק].

⁹ כך מבואר בגמ' סוכה (מ.) לפרש"י שם.

¹⁰ בירושלמי (פ"ח) מבואר בפשוטו דיש קדושי במיני מלוגמא. והרמב"ם לא ביאר הדין, וגם לא כתב בשום מקום הך כללא דבעי שווה לכל נפש. אכן דעת החזו"א (סי' יג ס"ק ו' ז') דלכונן אין קדושת שביעית בדבר שאינו שווה לכל נפש.

¹¹ פ"ז.

¹² לכאורה כ"מ בחזו"א (סי' יד סק"ט).

¹³ כן פירש הרש"י ויל"ד האם פשיטא לן שהנאתו קודם ביעורו ומספק"ל אי כה"ג דמי להנאתו וביעורו שווה, או דפשיט"ל דהנאתו קודם ביעורו אינו קדוש ומספק"ל שמא חשיב הנאתו וביעורו שווה, שהרי מתכלים בכל עת, ונמצא שביעורם בזמן הנאתם. ויתכן עוד דמספק"ל רק בבשמים שמוללם בעת שמריח בהם ומה"ט חשיב הנאתם וביעורו שווה. - ברז"ה מבואר דהנאתו קודם ביעורו חשיב כהנאתו וביעורו שווה, ועי' ח"י רע"א (ב"ק קא:).

¹⁴ המהרי"ל דיסקין הורה שאין בהם קדושי, והחזו"א נהג להחמיר.

¹⁵ דהא במתני' (פ"ח מ"ב) איתא דסיכה הוי שימוש שמותר בפירות שביעית ומוכח דחשיב הנאתם וביעורם שווה.

¹⁶ דמיד שמשפשף בהם את גופו הם מסירים את הלכלוך [ודלא כמו שגמגמו בזה. וכן הסכים הגר"ל].

¹⁷ בפמ"ג (סי' תקיא) הביא דברי הפני יהושע שחיזוק הבריאות אינו דומה לרפואה, ונחשב שווה לכל נפש [זה שרפואה של חולי אינו שווה לכל נפש מוכח ממה שאסור לשחוק סמנים לרפואה ביו"ט].

¹⁸ כן הוכיח החזו"א ס"י סק"ב מירושלמי. ואף שעומדים הם לעשיית בגדים, והנאת האדם מהבגד לכאורה נחשבת הנאתו וביעורו שווה, שהרי הבגד מתבלה ברבות השימוש בו, מ"מ לא קדשי, והטעם עי' חזו"א (סי' יג סק"ח).

¹⁹ כלומר, שדרך בני"א לאוכלם, אבל אם אין הדרך לאוכלם אף שראויים ע"י הדחק לא קדשי - ואף אם מיעוט רגילים לתקנם לאכילה נמי לא קדשי (חזו"א מעשרות סי' א' ס"ק ל' לא) - יל"ע בקליפות שעומדים לאכילה יחד עם האוכל,

תקנת השביעית

יב. יין ושמן מפירות שביעית קדושים בקדושת שביעית מן התורה,²³ וזהנסחטים משאר פירות מסופק החזו"א אם קדושים מן התורה,²⁴ והרמב"ן²⁵ כתב שקדושתם רק מדרבנן. - ופירות שעומדים ברובם לסחיטה צידד בחזו"א שהמשקה היוצא מהם קדוש מן התורה - עוד חידש החזו"א שאם יוצא מבשר הפרי עם המיץ לכו"ע קדוש מן התורה,²⁶ וראה בהערה²⁷.

וקילפם וכעת ראויים לאכילה ע"י הדחק אלא שאינם עומדים לכך, מאי.

²⁰ חזו"א ס"י יד סק"י, דאזלינן בכל מקום לפי מנהגו.

²¹ בחזו"א שם לא נתפרש האם דוקא במקום שאין הדרך ליתן לבהמות לפי שיש להם מאכלים אחרים, או גם במקום שאין בהמות לא קדוש, והחילוק מבואר.

²² ראה בזה בפרק ב' ס"ה.

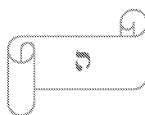
²³ חולין קכ:.

²⁴ שביעית ס"י כה ס"ק לב.

²⁵ חולין ק"כ:.

²⁶ שביעית ס"י כה ס"ק לב.

²⁷ חידושו של החזו"א שכשיצא מבשר הפרי הוא בודאי קדוש הוא תלוי לכאורה במחלוקת הראשונים בביאור סוגיית חלב שהמחהו - (חולין קכ).

פרק ב

איסור הפסד פירות שביעית, והניהוג בהם

המצאות פירות שביעית במטבח, מתחילה בירקות [מגדולי גוי] שמיד עם תחילת השנה קדושים בקדו"ש, ובקיץ כבר יתכן גם בפירות אוצר בי"ד.

השימוש בירקות שביעית דורש שימת לב להשתמש באופן יעיל ולא מבזבז. יש הנמנעים מלבשל ירקות שביעית משום חובת הביעור של הטעם, וכמו שכתב הרש"ס, למעשה רוב העולם מקל בזה שאין חובת ביעור על טעם, בכל השנים היה ניתן לאורך כל שנת השמיטה להשיג תפוז"א תוצרת חו"ל כך שאין צורך להזדקק לשאלת ביעור בטעם. בפרק שלפנינו יבוארו הניהוגים המעשיים בשימוש בפירות שביעית.

א. כתיב: "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה" ודרשו חז"ל "לאכלה" ולא להפסד²⁸. והיינו שאסור להפסיד פירות שביעית. ומכאן למדו שאסור לקצוץ פירות האילן או ענפיו לפני שהפירות צמחו כל צרכם, שהרי מפסידם שלא יגדלו ויגיעו לכלל אכילה²⁹. –אפילו מאכל בהמה אסור להפסיד, שהרי הוא קדוש בקדו"ש וכל הקדוש בקדו"ש אסור להפסידו, ולכך אמרו חכמים שאין שורפין את התבן³⁰.

ב. כתב מהרי"ט³¹ שמותר לקרסם בעלים אף אחר יציאת הפרי, אף שעיי"כ הפירות מתייבשים, הואיל וגרמא הוא ואינו מפסידו בידים. ועל דרך זה כתב הרש"ס³² שמותר לעלות ירק לגג אף שבכך מתקלקל. אולם החזו"א³³ כתב שאין להעלות לגג אלא אם מעלים בכדי להשביחם שיתייבשו, ולכן אף שבזה מתקלקלים לית לן בה, אבל להניחם במקום שעיי"כ נגרם להם קלקול אסור. עוד כתב החזו"א³⁴ שאם רואה בהמה שבאה לאכול פירותיו העומדים למאכל אדם, חייב למנעה מכך מדין איסור הפסד. וכיו"ב לענין תינוק שבא להפסיד³⁵.

²⁸ פסחים נ"ב.

²⁹ פ"ד מ"ז – י ואפילו קוטפם ע"מ לאוכלם כשהם קטנים ג"כ אסור, כשהם עדיין קטנים מאד שאין אכילתם חשובה. ומצוי בקטיפת אתרוגים שיש ליזהר לא לקטפם כשהם מאד קטנים, אבל כל שהם כשרים למצוה הם כבר בכלל פרי ואין זה הפסד.

³⁰ פ"ט מ"ז.

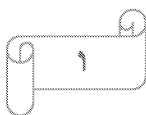
³¹ סי' פג.

³² בהלכות שלו שבסוף פי' לירושלמי.

³³ יד ס"ק י ד"ה ולמדנו.

³⁴ יד ס"ק ד.

³⁵ סדר השביעית. וביאור הדבר, שאף שאין דין לשמור על הפירות, [ואינו כתרומה שיש בה דין משמרת], מ"מ כשהם נפסדים עיי' מעשה הרי זה בכלל להפסד, ועליו למנוע דבר זה. ולכאורה זה מוטל על מי שהפירות באחריותו, ואין נ"מ אם רואה תינוק שלו או של אחר שבא להפסידם.

ומ"מ גם להחזו"א מותר להניח הפירות שאינו חפץ לאכלן במקום כזה שירקבו מעצמן³⁶.

ג. להניח פירות שביעית בפח ליד פירות רקובים: יל"ד האם זה דומה להעלות לגג, ולמעשה כתב הגר"ח"ק שליט"א בשם החזו"א שמותר להניח בפח אשפה רגיל, עטוף בנייר, וכתב שהחזו"א היה מורה להניח כל פעם מנייר נפרד בתוך הפח כדי שלא יקלקל אחד את השני. והוסיף הגר"ח"ק שלפי המציאות שידוע בשנים ההם לא היה חשש שישרפו את הזבל לפני שהפירות ירקבו. ומאידך, החזו"א בהלכות שביעית כתב להניח דוקא בפח שמיטה, וצ"ל שהכל תלוי איזה סוג של פסולת יש בפח, ואם יש שם פסולת שגורמת לפירות שמניח שם להרקב מכוח סמיכותם לדברים מקולקלים אין להניח בפח זה, אבל במציאות של היום בדרך כלל אין הדבר כן, ושפיר יש לסמוך על הוראת החזו"א להניח בפח רגיל בשקית או בנייר.

לקשור שקית שמונחים בה שיירי פירות שביעית, כדרך קשירתה כל השנה שבכך ממחר את קלקול הפסולת, דעת הגר"ש אלישיב והגר"נ קרליץ שמותר, ואף על פי שעיי"כ נשאר הלכות בתוכה, וגורם בכך למהר את קילקול המזון.

להוציא מרק עם ירקות שביעית מהמקרר, לכו"ע הוי בכלל גרמא המותרת, שאינו אלא הורדת השמירה.

ד. מותר לסלת קמח אפילו בנפות הרבה, ואת השאר יניח במקום המוצנע עד שיתקלקל, וכן מקלף פירות ומקנב בירק [-חותך הקצוות] כל מה שרוצה, אף שבכך גורם שחלק מהפרי לא יאכל, מ"מ כיון שאינו מפסידם אלא נפסידם מאליהם מותר. את הנותר מניח בכלי עד שירקבו³⁷.

מטעם זה מתיר הגר"ח"ק לקלף פירות אף אותם שרוב בני אדם אוכלים אותם עם קליפתם.

ה. המנפה את הקמח כדרכו יכול להשליך את הסובין [אף שמעורב בו קצת קמח], כדרך שהוא נוהג בחולין. אולם גרעינים וקליפות שדבוק בהם לחלוטית אוכל אין להפסידם³⁸. וכן שיירי מאכל הנדבקים בשולי הכלי אסור להפסידם³⁹.

³⁶ כ"כ חזו"א שם ובד"ה מסקנא. ויל"ע האם מותר להניח במקום שלמחר יבוא עליהם השמש וירקבם. ולכ"י שרי שגם זה בכלל ירקבו מעצמן, אולם להניחם בסמוך לפירות רקובים יותר שעיי"כ ימהרו להתרקב נראה דאסור לדעת החזו"א.

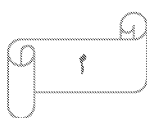
³⁷ חזו"א יד י. והנה הרמב"ם (פ"ה) דימה דין המפסיד פירות שביעית להפסד תרומה. ובהלכות תרומות פ"א פסק שמסלת כמה שרוצה, ומקורו במשנה תרומות. ומ"מ כתב החזו"א שם שתרומה חמורה משביעית שבתרומה יש שיעור שאינו רשאי לסלת משום בזיון הקדושה, ובשביעית מותר בכ"ג, כיון שאין מצווה באכילתו [והגר"ל הוסיף עוד שתרומה חמורה שיש בה דין משמרת, ואילו שביעית כל מה שאסור בה זה רק להפסיד ממש, אבל אין חיוב זהירות ושמירה].

³⁸ כ"כ בסדר השביעית שע"פ החזו"א. ועיי' רמב"ן ב"ב צו. שכתב גדר הדין שמותר להשליך את הסובין שכל פסולת אוכלין שרי, ועפ"ז כתב שגם שמרים שיש בהם קצת יין פקע מהם איסור טבל. ומשמע לכ"י שכל אוכל שמעורב עם הפסולת בטל הוא לפסולת. אבל מד' החזו"א מבואר שרק קמח שבסובין שקשה להפרידו יכול להשליך. וראה הערה הבאה.

³⁹ כן מוכח שם במשניות שהתירו לבטל ברוב את האוכל הנשאר בכלי, ולא מצינו שהתירו להפסידם. ומשמיה דהחזו"א כתב בדרך אמונה שהוי עובדא והתיר לשטוף מכונה לריסוק גזר. וכתב החוט שני שרק מכונה שקשה לנקותה האוכל בטל, אבל צלחות וקדרות שנקל לנקותם אין להשליך את השיריים. ומיהו כל זה אם יש אוכל בעין. ועיין קיצור הלכות שהקל בזה. וכן פסקו הגר"ח והגר"נ שכל שנשאר רק מעט באופן שגם אנשים שחסיים על המאכלים לא שומרים מותר לשטוף את הכלי ולאבדם.

וגדר היתר זה מתבאר לפי הנתבאר לעיל שאיסור הפסד אינו הפסד הפרי, אלא הפסד שימוש הפרי מהפרי, ולכן כל שכבר אינו מיועד לשימוש לא שייך להחשיב שמפסיד את השימוש, אף שעדיין שם אוכל ושם פרי על השאריות. [ונראה שבתרומה לא שייך היתר זה, ששם יש איסור להפסיד את הפרי, ולא רק את השימוש, שהלא זהו דינא של משמרת].

ולפ"ז צ"ל שמה שאסור לזרוק גרעינים שדבוק בהם שאריות, משום שאריות אלו מיועדים למציצה רק שאנשים אינם חפצים בכך, אבל שאריות שבצלחת לא מיועדים לשימוש בהם, ולכן אין כאן הפסד השימוש.

תקנת השביעית

ו. קליפות וגרעינים שאין בהם לחלוחית של אוכל, יכול להשליכם, אם במקום זה עומדים לבהמה אין להפסידם. ולכן קליפות תפוז וקלמנטינות מן הדין מותר להשליכם, וכתב החזו"א שאף שיש ממתקים אותם אין זה אלא מיעוט. אולם מפי השמועה למדנו שלמעשה החמיר מרן לא להשליך קליפות תפוז⁴⁰.

ז. כל דבר הקדוש בקדו"ש אסור להשתמש בו בשימוש שאין הדרך לעשותו בדבר ההוא, שגם זה הוא בכלל הפסד. ומטעם זה אמרו חכמים⁴¹ שמותר לסוך רק בשמן ולא ביין שהרי אין הדרך לסוך ביין. וכמנ כן אין להאכיל לבהמה מאכל אדם א"כ נתקלקל שאז כבר אין דרך בני"א לאוכלו⁴².

ח. דבר שדרכו לאכול חי אסור לאוכלו מבושל, וכן להיפך. ומטעם זה אין שולקין לבהמה את מאכלה, שהרי אין הדרך בכך. וכן משקה העשוי מפירות שביעית, אין לטבל בו את הפת, שהלא משקה דרכו בשתיה ולא באכילה⁴³. מן האמור יש להסתפק האם מותר לאכול בצל חי, שהלא אין דרכו להאכל חי בפני עצמו, אלא בסלט, ושמא חשוב שינוי מדרך אכילתו.

גדר האיסור הנלמד מסעיף זה שאיסור הפסד אינו דוקא הפסד הפרי, אלא **הפסד שימוש הפרי** מהפרי ג"כ חשוב הפסד, וכל שמפסיד את הפרי משימוש המיועד לו הר"ז הפסד הפרי משימוש⁴⁴.

ט. כתב החזו"א⁴⁵ שפירות שהדרך לרסקם מותר אף אם אין ניכר תארום, ואף אם נעשים עי"כ כעין משקה.

י. סחיטת פירות התיר החזון איש⁴⁶ בכל פירות העומדים לסחיטה. אולם כל זה רק משום שגם בשר הפרי יורד עם המיץ⁴⁷, [חוץ מיין ושמן שמותר בכל אופן]. ונחלקו גדולי המורים, אחר ששחט וירד מבשר הפרי האם מותר להפריד המיץ מהבשר, ודעת הגר"נ קרליץ לאיסור.

יא. לא יפסם את השמן, ואף שעדיין הוא נשאר ראוי לסיכה, מכל מקום כיון שבכך מפסידו משימוש אכילה מקרי הפסד⁴⁸.

⁴⁰ דינים והנהגות להגר"ח"ק.

⁴¹ פ"ח מ"ב.

⁴² כתב החזו"א (יד ו) שמאכל שנתקלקל אף שהוא ראוי לאדם ע"י הדחק אסור לו לאכלו. שכיון שהדרך להאכילו לבהמה שוב נחשב אכילת אדם להפסד. בעצם גדר האיסור ליתן לבהמה מאכל אדם ראה להלן בהערות.

⁴³ ע"י רמב"ם פ"ה ה"ג, מירושלמי.

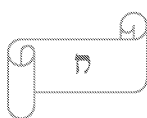
⁴⁴ והיינו ששורש איסור הפסד אינו הפסד החפצא, אלא ביטול ה"לאכלה" מהפרי, בכך שמפסיד את שימושו שאיליו הוא מיועד.

⁴⁵ סי' כה ס"ק לב.

⁴⁶ סדר השביעית שע"פ החזו"א. וכן נוטה דעתו בשביעית שם.

⁴⁷ כן כתב בשביעית שם. מיהו בסדר השביעית לא התנה כן, ושמא משום שבדרך כלל אכן יורד מבשר הפרי. ונראה שדי שחלק מהבשר יורד עם המיץ. ויסוד האיסור כתב החזו"א שם שיש לפרש בתרי אנפי, א. משום שמפקיעם מקדושתם [א"ינ שמיץ אינו קדוש מה"ת]. ב. משום שמשנה מברייתו וכאילו מבערם קודם הנאתם.

⁴⁸ רמב"ם פ"ה ה"ו. ומקורו מתוספתא. ואף שאינו מפסידו לסיכה, מ"מ אסור להשים בו חמרים שפוסלים אותו מאכילה

לערב תרופה מרה במשקה של שביעית, דעת הגר"ש אלישיב והגר"נ קרליץ (חוט שני שביעית עמוי רמח אות ו), שאסור, שהרי מפסיד בכך את היין.

יב. אין מבשלין יין מפני שממעטו מאוכליו, ומכמותו⁴⁹. וכל זה בבישול שאינו מטיב עם המאכל [אלא שאינו מגרע, ולכך הוצרכנו לאסור משום שנתמעט] אבל בבישול שמיטיב עם המאכל אף אם אינו משביחו אלא שאוכלו ע"י כך בטעם אחר מותר.

הגר"ש אלישיב אסר לטגן בשמן עמוק הקדוש בקדושת שביעית, כיון שרוב השמן הולך להפסד.

יג. תבלין שיש אפשרות לאכול את כולו מותר ליתנו בתבשיל אף שלאחר שנתן את טעמו משליכים אותו⁵⁰, ואין בזה משום הפסד, לפי שלכך יעודו. ולכן מותר להשים בצל שלם בתבשיל כדי ליתן בו טעם אף במקום שאין אוכלים את הבצל שבתבשיל.

- מותר לשים יין של שביעית לתוך התבשיל [תרומות פי"א ה"ג]. אבל לערב מעט יין במים ליתן בהם מעט טעם אסור, שהרי זה הפסד לשימוש היין. מאידך להשים מים ביין או במיץ ענבים מותר כל שהדרך לעשות כן בשביל להפיג את החריפות או המתיקות. ואם עושה כן לחסכון יתכן שאסור.

יד. אין מאכילים פירות שביעית לגוי, וכתב החזו"א שאיסורו רק מדרבנן, ולכך התירו באכסניה⁵¹.

טו. הדברים הקדושים בקדושת שביעית ניתנו להשתמש בהם בכל שימוש שהנאתו וביעורו שוה⁵². דהיינו כגון אכילה, שתיה, סיכה, צביעה, הדקלת הנר. אבל שימושים שאין הנאתם וביעורם שוה לא הותרו בהם, ואם עבר ונשתמש בהם באותם שימושים שנאסרו הרי זה כמפסיד פירות שביעית⁵³. – מ"מ אין איסור להנות מהם הנאה קודם שמבערם, שהרי לא נאסרו בהנאה⁵⁴.

טז. מיני מאכל אדם אין לעשות מהם צבע, הואיל ואינם עומדים לכך, וכנ"ל ס"ו. אבל אם הם עומדים לכך מותר לעשות מהם צבע, הואיל והנאת הצביעה היא בכלל ההנאות שהנאתם וביעורם שוה⁵⁵.

בטרם השימוש בפועל.

ויל"ד לפי"ז כשמדליק בשמן זית של שביעית האם יאסר להניחו בזכוכית מלוכלת, שהלא בכך מפסידו מאכילה בטרם שמשמש בו בפועל להדלקה.

⁴⁹ תרומות פי"א. – מרן החזו"א התיר לבשל עגבניות.

⁵⁰ כן מבואר נידה כא.:

⁵¹ יג ס"ק כו.

⁵² ב"ק קב.

⁵³ כ"כ הר"ש פי"ד מ"ז דהא דממעטין לאכלה ולא למשרה וכביסה הוא בכלל "הפסד" והיינו שכיון שלמדנו שלא הותרו שימושים אלו שוב חשיב כהפסד.

⁵⁴ עיין בזה להלן פי"ג. ראה שם בענין תליית קישוטים מפירות שביעית.

⁵⁵ רמב"ם פי"ה ה"ט. – בפשוטו שימוש במאכל אדם לצבע שווה לשימוש מאכל אדם לאכילת בהמה, שבשניהם מותר כל שדרכו בכך, אולם מהחזו"א ס"ק ו ט"ו [בסגריים] י"ח, משמע שאף מאכל אדם שדרכו להאכיל לבהמה אסור אא"כ כבר אינו עומד לאדם, ומבואר דלהאכיל מאכל אדם לבהמה יש בזה איסור מיוחד. וצ"ע.

תקנת השביעית

זה שהותר לעשות צבע מפירות שביעית הוא דווקא בצבע המשמש את אדם, כגון צביעת בגדיו וכלי תשמישו⁵⁶, אבל צבע שמשמש את הבהמה אסור לעשות אפילו ממאכל בהמה.

יז. אסור להשתמש בדברים הקדושים בקדו"ש למשרה וכבוסה, לפי שנחשב שימוש שביעורו קודם הנאתו, שהרי הדבר נפסד בטרם שהם מכבסים. ואף להרמב"ם הסובר שחל קדושה על מיני כביסות, מודה שאסור לעשות שימוש זה בפירות שביעית⁵⁷.

יח. אף שימושים שהנאתם וביעורם שווה אסורים באופן שאינם שווים לכל נפש, וכגון מלוגמא לרפואה וזילוף יין לתענוג⁵⁸.

יט. מאכל בהמה מותר לעשות ממנו מלוגמא לאדם⁵⁹, וכן כל שימוש שאינו שווה לכל נפש. וכתב החזו"א⁶⁰ שהוא הדין דשרי לעשות ממנו כביסה לאדם. ודעת הגר"א⁶¹ דאף שמותר לעשות ממנו מלוגמא ורטיה מ"מ אסור לעשות ממנו סממנים לרפואה, והחילוק ראה הערה⁶².

כ. מותר להשתמש בדברים הקדושים בקדו"ש לנקיון גופו או ביתו באופן שהדרך להשתמש בפרי לשימוש זה. והטעם, משום שנקיון עדיף מכביסה שהרי הנאתו בשעת ביעורו⁶³.

כא. אסור לשים תבן שהוא מאכל בהמה, בתוך הכר⁶⁴. והטעם ראה בפ"ג סי"ח.

⁵⁶ חזו"א סי"ג סי"ק ז. – ילי"ע בצביעת הבית [האם מוגדר כשימוש בצבע].

⁵⁷ רמב"ם פ"ה ה"י, והטעם ביאר החזו"א [יג ו] דגם הרמב"ם מודה שעיקר הנאתם אחר ביעורם.

⁵⁸ ב"ק קב.

⁵⁹ מתני' רפ"ח.

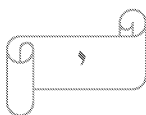
⁶⁰ סי' י סי"ק ז.

⁶¹ בביאור הירושלמי פ"ז ה"א.

⁶² הגרד"ל פירש שבמלוגמא עשייתה הוי תחילת שימושה, משא"כ סממנים, וכיון שכשנעשית לשימוש רפואה פקעה קדושתה [והוא אינו שווה לכל נפש] אסור בכ"הג.

⁶³ ואף שלאחר שמנקה בהם צריך לשטוף אותם במים, מ"מ כבר נהנה בהסרת הלכלוך הדבוק בגופו או בביתו. וראה פ"א שהובא בשם הגרד"ל שצמחים העומדים לשימוש של נקיון הגוף קדושים, לפי שהנאתם בשעת ביעורם, ודלא כמי שפקפק לומר שהנאתו רק לאחר ששוטפם במים, אלא מיד שמשפשף בהם את גופו הוסר הלכלוך ואז שעת הנאתו.

⁶⁴ תוספתא ופסקה הרמ"בם סופ"ה.

פרק ג

איסור סחורה בפירות שביעית

א אין עושים סחורה בפירות שביעית, שהתורה אמרה "לאכלה" ולא לסחורה (ר"ש פ"ז מ"ג ע"י גמרא ע"ז סב.).

האופן שלכולי עלמא יש בו איסור סחורה מן התורה הוא "תגר" שקונה פירות שביעית בזול ומוכרם ביוקר⁶⁵. ואמנם מי שלקט או קנה פירות לאכילה והותיר מותר לו למוכרם⁶⁶ אפילו ביוקר ואפילו בשוק⁶⁷.

ב יש כמה אופנים השנויים במחלוקת ראשונים אם המכירה מותרת בהם: המלקט פירות מהשדה ע"מ למוכרם - דעת הר"ש דאסור בכל גוונא, אלא אם כן מוכרם ע"י אחר⁶⁸. מיהר דעת הגר"א, ותר"י מפריש דמותר, וכ"ד הרמב"ם להחזו"א. [מיהו להר"י מפריש אסור בשוק]. אכן דעת הר"י קורקוס דאם מוכר הרבה [כדרך המוכרים] אסור [וכ"ד תוס' ע"ז]. וכן הלכה⁶⁹.
המלקט פירות לאכילה ונמלך למוכרם: לדעת הגר"א מותר, ומשמע דגם הר"ש מודה בזה. ולדעת הרמב"ם במוכר מעט מותר אף אם לקטם למכור, במוכר הרבה מותר רק ע"י בנו [כ"כ ר"י, ודלא כחזו"א]. [לענין הלכה ראה בהערה⁷⁰].
ולכן קטף כמה אתרוגים כדי לבחור אחד מהם, מותר לו אח"כ למכור את הנותר.

⁶⁵ כ"ד הרמב"ם (פ"ו ה"ב, עיי"ש ברי"ק), תוס' ר"ה כב., גר"א (שנו"א פ"ז). ברי"ש (פ"ז) כתב דין זה בלשון "אפשר" [וכ"ה בתוס' סוכה לט.], אכן החזו"א (יג ס"ק יז) נקט בדעתו שאסור כן בודאי [ובהערות הגר"ד העיר ע"ז]. - לדעת תוס' ע"ז (סב) אין איסור בזה אלא כשמוכר הרבה או בשוק - כדרך המוכרים, מיהו ברי"ש מפריש שם מבואר כהגר"א דלוקח ומוכר אסור בכ"ג, ואין היתר אלא בלוקט [וכ' הגר"ד דאין מקום לדחוק בתוס' דידן כהר"י מפריש].
הקונה ומוכר באותו מחיר, משמע מל' תוספות ע"ז דמותר, אבל הרמב"ם לא כתב תנאי זה. ומ"מ מסתבר שהכל לפי הענין ואם מרויח איזה ענין מתגרות זו הוי בכלל סחורה, אבל אם לאו לא גרע מליקט ומוכר דשרי עכ"פ במעט, וכדלהלן.
⁶⁶ מתני' פ"ז מ"ג.

⁶⁷ חזו"א (יג יז), וכתב דהיינו לא במקום שמוכר בכל שנה. ומש"כ אפילו ביוקר מוכרם לדעת הגר"א ועוד שיטות.
⁶⁸ ר"ש פ"ז מ"ג, וחזו"א יג י"ז דבנו לאו דוקא וה"ה שליח. - מיהו משמע שם דאין ללקט ע"י פועל ולמכור בעצמו.
⁶⁹ סדר השביעית. ומה שאסר הרבה הוא משום דנקט דאפילו לאכילה אסור ללקט הרבה. ולדעת ר"י יש כאן איסור מיוחד בלוקט למכור כשמוכר הרבה.

⁷⁰ להלכה: כתב החזו"א בסדה"ש ד"ה ירקות שלוקט מעט שרי אף בלקט ע"ד למכור. ולמכור הרבה, ע"י עצמו אסור, דכה"ג אסור לדעת הרמב"ם בין להר"י בין להחזו"א [-משום דאסור אפילו ללקט לאכילה הרבה כנ"ל (בהערה הקודמת)] וע"י בנו להר"י מותר ולהחזו"א אסור. [ולד' תוס' ע"ז אסור למכור הרבה כדרך המוכרים].
קיבל במתנה ע"מ למכור, דינו כלוקט ע"מ למכור שבמעט מותר [חזו"א יג יז]. **קיבל פירות בשכר**, ולקחם ע"מ למכור נראה דדינו כלקח ע"מ למכור.

איסור סחורה מדרבנן:

ג] בתחילה היו נוהגים להמציא מעות לעניים כדי שילקטו פירות שביעית בשבילם⁷¹ [ואח"כ היה הבע"ב מוכר פירות אלו⁷²], משרבו הנוהגים כן אסרו חכמים לעשות כן,⁷³ [אף שהתשלום לא היה בעד הפירות⁷⁴] יש אומרים⁷⁵ שהאיסור הוא על העניים שנחשבים כמלקטים ע"ד למכור ויש אומרים⁷⁶ שהאיסור הוא על בע"ב המוכר פירות אלו משום שנראה כתגר שכאילו קנה מהעניים ומוכרם לאחר. מן הדברים האמורים אין ללמוד לאיסור אלא כשנוהג כן בקביעות, אבל מותר לומר דרך ארעי לפועל לקוט לי ירק ואשלם לך שכר פעולתך⁷⁷.

ד] דעת התוס' (ע"ז סב: ד"ה חמרין) שאסרו חכמים לחמרים [-מובילי פירות ע"ג חמורים או שאר כלי משא] להשתכר בפירות שביעית. ולדעת הגרעק"א [בחידושים שם] לא אסרו אלא לחמרים וכיו"ב ששכרן מרובה ולכך דומה לסחורה. אבל דעת החזו"א⁷⁸ דיש איסור להשתכר בפירות שביעית לכל פועל. אולם דעת הרמב"ם⁷⁹ ורוב הראשונים דלא אסרו אלא כשעושה מלאכות האסורות או בפירות האסורים וכן הלכה⁸⁰.

ה] אסרו חכמים להשתכר מעיבוד פירות שביעית כאשר הפירות שלו. ומטעם זה אסור לצבוע בגד חברו מפירות שביעית שלו בשכר⁸¹. וכן החנוני שהיה מבשל ירקות בשביעית לא יחשב שכרו כנגד הירקות הקדושים בקדושתו⁸². ואף שכתבנו לעיל שמותר לחמרים להשתכר בפירות שביעית, וכמו כן בהרבה אופנים הותרה מכירת פירות שביעית כנ"ל, מ"מ בהצטרפות ב' הדברים יחד נחשב כעושה סחורה

⁷¹ ופעמים שהיו הבע"ב בעצמם אוספים הפירות (מ"מ שם).

⁷² זה כתבנו לדעת י"א הבי' דלהלן.

⁷³ גמ' סנהדרין כ"ו, וכתבו בתוס' ר"ה (כב). שהוא איסור סחורה דרבנן [והו"ד בחזו"א ס"ק יז].

⁷⁴ יד רמ"ה, וכ"מ ברש"י. וכך צ"ל לדעת הר"ש (-הגרד"ל).

⁷⁵ תוס' ר"ה כב.

⁷⁶ חזו"א (ס"ק יז) לדעת הגר"א. [מיהו כ"כ גם לדי' הר"ש וזה צ"ע כנ"ל]. וכן כתבו תוס' ישנים ר"ה יעו"ש"ה.

⁷⁷ במתניתין (פ"ח מ"ד) איתא: האומר לפועל הילך איסר זה ולקוט לי ירק היום שכרו מותר. והנה לדעת הי"א הבי' דהאיסור המבואר בגמרא הוא רק כשהבע"ב מוכר את הפירות אתיא מתנ"י כפשטה, אבל לדעה קמא צ"ל דכשעושה דרך ארעי מותר. - בחזו"א (ס"ק יז) כתב לחלק [מכח תוספתא] בין שוכר הרבה פועלים לשוכר פועל אחד ולא נחית לחלק אי עושה כן בקביעות או לאו. בוצר כן פירשו דבריהם הגרעק"א והחזו"א, כדלהלן.

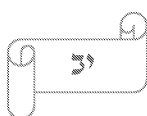
⁷⁸ סימן י"ג ס"ק יט.

⁷⁹ פ"ו היג.

⁸⁰ כן פסק בפאת השלחן. ומיהו בחזו"א לא כתב כמאן קיי"ל, וכתב הגרד"ל דלשיטתו דאסור [להתוס'] בכל פועל צריך לפרש מתנ"י דהאומר לפועל לקוט לי ירק, בפועל גוי.

⁸¹ פ"ז מ"ג. וכתב החזו"א שכשהצבע של חברו מותר לצבוע בשכר טורח הצביעה ולא אסרו אלא כשהצבע שלו והצמר של חברו ונוטל שכר אף על הצבע. - ונראה דמה שנקט בגד של חברו בא לאפוקי מצבע בגד שלו לעצמו ונמלך עליו למוכרו דשרי.

⁸² ירושלמי (פ"ז ה"ג), ושם איתא דיקח שכר על דמי בטלה שלו ויבליע בזה דמי הפירות.

בפירותיו⁸³.

- הדרך הנכונה בקייטרינג להקנות את הפירות שביעית לבע"ב - המזמין, ואז מותר לו לקבל שכר על טירחתו⁸⁴.

וכשאינן יכול לעשות פתרון זה, או בבא לקנות אוכל במסעדות וכיו"ב, יש להתיר כשאומר לו שמשלם לו רק על הדברים שאינם בקדו"ש, ובתנאי שאכן אין לו צורך בפירות הקדושים בקדו"ש, ומוכן הוא לקנות את האוכל גם בלעדיהם⁸⁵.

פרטים בצורת המכירה

ו] באופנים המותר למכור פירות שביעית אמרו חכמים שלא ימכרם במידה, במשקל, ובמנין אלא באומד, כדי שלא יהיה כסוחר בפירות שביעית⁸⁶. - ואף בפירות חוץ לארץ אסרו כן כדי שלא יבואו להתיר כן אף בפירות הארץ⁸⁷ [ויש להסתפק מה הדין בפירות שחנטו בשישית⁸⁸] אבל אם היה ניכר עליהם שהם מחוץ לארץ כגון שהוא מין שאינו נמצא בארץ⁸⁹ או אפילו כתוב על אריזתם שהם מחו"ל⁹⁰, או שרוב

⁸³ כן כתב החזו"א (ס"ק יז). וברש"י (שם) ביאר דכיון דעשה מעשה הצביעה משום שכרו דמי לתגר. [נראה בחזו"א (ס"ק כו) שביאר איסור פריעת חוב בדמי שביעית דהוה כמשמש בהם בשימוש שאינם מהשימושים המותרים, והכ"נ זהו גדר האיסור, דחשיב שמשמש בהם לסחורה, ונראה דכ"ז דוקא במעבד הפירות ולא סתם כשנוטל שכר על טירחתו בהם] [והיינו כשטרך עבור חבירו, ומגלם את זה במחיר הירקות].

ונראה לכאן שהאיסור לקחת כסף עבור הצביעה הוא אף אם אינו לוקח כסף על עצם הצבע אלא רק על מלאכת הצביעה, שסו"ס הוא משתכר בפירות שביעית.

[יל"ד אם יעשה מהם קישוט ויקח על תצוגתם שכר מאי, ואין מוכרח כ"כ להתיר – הגר"ד. ולענ"ד אפי' אי"נ דבמהותו חשיב סחורה לאו דווקא כשמשנה את הפירות לצורך כך, מ"מ אין לאסור בגוונא אחרני משום דסחורה משום הפסד ואם סתם משתכר בהם באופן שהשכר לא נוגע בשימוש אכילתם שרי לעשות סחורה כי האי].

⁸⁴ אולם דעת הגר"נ קרליץ (חוט שני) שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים (המובאת להלן בדרי"א ס"ק קח, ובביאורים לס"ק יד) האם מותר באופן זה ליטול שכר. אלא יתנה שכל התשלום ניתן רק עבור המאכלים שאין בהם קדושת שביעית, ואילו פירות השביעית והטירחא בהם ניתנים במתנה.

ודברינו ע"פ החזו"א (שביעית סי' יג ס"ק יז) שאם הפירות שייכים למזמין מותר לו לשלם לבעל הקייטרינג עבור הטורח והבישול, ולכן יש עצה לסכם עם בעל הקייטרינג שיקנה את הפירות והמאכלים עבור בעל השמחה, ויעמדו באחריות בעל השמחה, ואז מותר לו ליטול שכר על טירחתו בהכנת המאכלים.

⁸⁵ היתר זה נסמך ע"ד הירושלמי [הובא בד"א פ"ו ס"ק ג] "החנווני שהיה מבשל ירקות שישית עם שביעית לא יחשב שכרו על של שביעית. וא"א לדעת עד כמה התיר הירושלמי, אבל באופן שאכן הוא מוכן לקנות גם בלי הירקות של השביעית ודאי מוכח להתיר, וע"כ שהבלעה כזו גם להחזו"א מותרת, דאל"כ מה יענה החזו"א ע"ד הירושלמי. והסכים עמי הגרש"צ שליט"א.

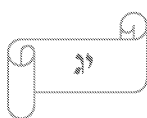
⁸⁶ מלשון הרמב"ם (פ"ו ה"ג). ועיקר הדין איתא במתני' (פ"ח מ"ג), ועיי"ש בר"ש וברא"ש שכתבו בזה טעמים אחרים. - וראה שם עוד לענין מכירה באגודות ועפ"י כתב בסדה"ש (לרז"ש) שאסור למכור באריזה שדרך למוכרם כל השנים.

⁸⁷ רמב"ם (פ"ו ה"ה), ומקורו מירושלמי.

⁸⁸ הגרד"ל.

⁸⁹ רמב"ם וירושלמי שם.

⁹⁰ הגרד"ל.

הפירות של מין זה שבשוק הוא מחו"ל⁹¹ מותר למוכרם כדרך שבכל השנים⁹².

ז] וכן אסור למכור בחנות שמוכר כל השנה אלא מוכר בבית או בסימטא ובחצר⁹³.

ח] אסרו חכמים לקנות מן החשוד על השביעית [-לעשות סחורה בפירות שביעית, או לשמרם] גם דברים שאינם קדושים בקדושת שביעית אלא שיש בהם זיקת שביעית, כגון פשתן⁹⁴. ודן החזו"א (ס"י ס"ק יב) אם מותר לקנות מהם פירות חו"ל או שישית ומסיק שאם ניכר שהם מחו"ל או שישית מותר, וראה הערה⁹⁵.

הדרך לקנות פירות שביעית

ט] הדרך הרצויה למכירת פירות שביעית באופן שלא יהיה בזה איסור סחורה הוא למנות את החנוני לשליח של הקונים לקנות להם מן הגוי ירקות⁹⁶ והסחורה הנקנית תעמוד מיד ברשות ובאחריות המשלחים, שבאופן זה לא מתבצע מכירה מהחנוני לקונים. והקונה משלם לחנוני שכר טירחא ודמי ההוצאות⁹⁷. ובקניה מהגוי אין משום איסור סחורה⁹⁸ ואף במידה ובמשקל מותר לקנות ממנו⁹⁹.

⁹¹ חזו"א (סי' יד ס"ק יב), ועפ"י כתב שאין מקום לגזירה זו בירקות, שהרי כל הירקות שבארץ אסורים משום ספיחים. ומיהו אם מצויין ירקות של נכרי יש לאסור אף בירקות.

⁹² החזו"א (שם) נסתפק האם גזרו רק שלא למוכרם במידה וכו' או שיש לנהוג בהם כל דיני שביעית, ויעושי"ה מסקנת דעתו בזה.

⁹³ סדר השביעית. ומקורו מירושלמי המובא בר"ש (פ"ז מג).

⁹⁴ רמב"ם פ"ח הי"ד.

⁹⁵ נסתפק הגר"ל אם מה שכתב החזו"א "ניכרים" הוא בדוקא או שכונתו דבלא זה הלא באמת צריך לחשוש שהם פירות שביעית, [וכתב לדון לדמות דבר זה לבשר צבאים שאסור לקנות מחשוד על הבכור משום שדומה לבשר עגל].

⁹⁶ ולעשותו שליח ללקט פירות הפקר לא ברירא דשרי, ראה לעיל סק"ג.

⁹⁷ כן נהגו עפ"י החזו"א, וכבר הודפסו נוסח ההסכם בזה עפ"י החזו"א.

והנה באופן שכל הקונים משלחים הרי קונה לכל אחד אחוז קבוע ושוב השותפים חולקים ביניהם סאה נגד סאתיים וההפרש משלם לוקח ה' סאה לשליח בתורת לשלם לשותפים בעד חובתם לשליח. ובחלוקה זה אין משום סחורה, דאף א"נ דחלוקת שותפות חשיב מכירה לענין סחורה, עי' חזו"א יג ס"ק כ, מ"מ כל שותף לקח לעצמו לאכילה והותר, ושרי ליה למכור. אבל כשרוב הקונים אין משלחים [ובדרך כלל בקניית החנוני מהספק הרי אין רוב הקונים מהספק משלחים אותן] ונמצא שהשליח עצמו שותף בחלק הפירות בע"כ עליהם לקבוע כמה אחוז יש לשליח וכמה לכאז"א מהשולחים שהרי אין שולחיהם מוכנים לקחת אחריות על כל הפירות, ולקבוע כמות חלקם לפי ברירה א"א וע"כ לקבוע בערך כמה אחוזים, ואף למ"ד בדרבנן יש ברירה כאן זה שייך לקניינים [הגר"ד]. ויותר מדויק לומר שחסרון ברירה הוא משום שהחזון איש פסק ששביעית בזמן הזה חשוב כמו דאורייתא לענין ברירה.

ובמקום אחר נתבאר באורך [ראה מילואים בסוף הספר ועיין שם עוד לענין נכרי שבא לקנות מהחנוניות שלחות].

ויש מדקדקים (כן כתבו בקיצור הלכות שביעית פ"ג, ברית עולם סי' ז הלכה כ, והוא על פי מנהג המדקדקים בזמן החזו"א) שמשלמים לחנוני **סכום קבוע בכל חודש על טירחא**, ללא קשר לכמות הפירות שקונים, שאז מוכח הדבר שהתשלום רק בעד הטירחא.

⁹⁸ פשוט, וכ"ה ביבמות קכב לרבותיו דרש"י [וכן הוכיח הגר"ד מתוספתא ע"ז פ"ק מ"ג]. ובתוספתא (פ"ו דשביעית) איתא

אכן **דעת הגר"ש אלישיב** שאין צריך לקבל כאן שליחות ישירה מהחנווני או מהקונים, אלא שהסיטונאי והחנווני הם שלוחי בית דין לקנות עבור הציבור, ולכן אין בזה משום סחורה. - בפירות שביעית הנהיג החזו"א ועוד מגדולי הדורות שיהיו תחת **אוצר ב"ד**, ומקורו מתוספתא. ויש לחקור בגדר בעלות הפירות כשהם באוצר ב"ד לאחר הקטיף, האם הם הפקר, או ממון ציבור, ונ"מ האם יש מקום לדון שהלקוח ללא תשלום אינו בעלים על הפירות, ואינו יוצא ידי מצוות אתרוג ביום הראשון¹⁰⁰.

[י] **אסור לפרוע חובו בפירות שביעית** [או מדמי שביעית], ובגמרא (ע"ז סב.) ילפינן לה מדכתיב לאכלה ולא לסחורה. וכתב החזו"א¹⁰¹ שבאמת הלא באופנים מסוימים הותרה מכירת פירות שביעית [כגון לקח לאכילה והותר], ומכל מקום אסור לפרוע חובו בפירות שביעית בכל גונא. והטעם בזה הוא מפני שהמוכר פירות שביעית מקבל תחתם דמים שקונים בהם מיני מאכל¹⁰², ונמצא שתמורת הפירות קיבל דברים שהם בכלל "לאכלה" שאמרה התורה, אבל כשפורע חובו בפירות נמצא שהשתמש בהם לצרכים שאינם מעניין לאכלה, והרי זה בכלל מה שאמרה תורה שפירות שביעית ניתנו "לאכלה" ולא לשימוש אחר. וצויר זה אינו סחורה בפירות שביעית אלא השתכרות בפירות שביעית וגם זה בכלל האיסור כל שמשמש בפירות להשתכר בהם. וכתב החזו"א דנראה שאיסור זה הוא רק מדרבנן¹⁰³.

דאין קונים מהגוי וכבר נתקשו בזה המביט (ח"א סי' כא) והחזו"א (סי' סק"ד) ודחקו ליישבה. ⁹⁹ מבי"ט (ח"א סי' כא). - וצ"ע אם בחלוקת הפירות לקונים - המשלחים מותר למדוד וכו'.

¹⁰⁰ גדר חיוב התשלום על פירות אוצר ב"ד, כתב הגר"י קרליץ (חוט שני עמוד שפד) שהפירות שביד הבי"ד הם ממון ציבור, והנוטל את הפירות חייב לשלם לגזברי הציבור. עבור ההוצאות שהוציאו לפי שהוא נהנה מטרחתם, ולכך הלוקח מאוצר ב"ד מבלי לשלם, הרי זה כעין גזילה על שאינו משלם, אבל אין כאן גזילה על עצם הפירות שהם רכוש הציבור, אכן אם לוקח יותר מהשיעור שמותר לקחת יש כאן גזל ממון הציבור. והקוטף אתרוג מהאוצר ב"ד ולא שילם על כך לבי"ד, דעת הגר"י קרליץ (שם) שהאתרוג אינו נחשב ל"אתרוג הגזולי ויוצא בנטילתו ידי חובת ד' מינים, משום שאין גזל בעצם הפירות. מאידך, הגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש פרק ה אות יח) הסתפק בזה ששמא כיון שנטל ממון הציבור ללא תשלום הוי גזל. ודעת הגר"ח קנייבסקי (שיח השמיטה פרק ו סעיף יג הע' כז) שיש בזה משום מצוה הבאה בעבירה. ובד"א הביא מגיסו הגר"ש ברזם גדר אחר בחובת התשלום, שהוא מדין השתתפות בצרכי העיר, ולפי"ז נראה שהפירות נשארים הפקר גם כשהם ביד האוצר ב"ד.

וממתי נחשבים הפירות כאוצר ב"ד שאין ליטלם ללא תשלום עבור הטרחה, כתב הגר"י קרליץ (שם, עמוד שסא) שזה רק לאחר שנקצרו הפירות, אבל בזמן שהפירות מחוברים הם הפקר גמור, אף ששלוחי הבי"ד מטפלים בגידולם, ואסור לאחד משלוחי הבי"ד למנוע יחיד ליטול פירות מהעץ וכן כתב בנתיב השמיטה (סימן יב סעיף ו) בשם החזו"א שמותר לקטוף פירות של אוצר ב"ד אף בלי רשות ב"ד. ועיי' להלן במילואים בדין משומר באוצר ב"ד.

¹⁰¹ סימן יג ס"ק כו.

¹⁰² להלן יבואר האם אכן הותר מכירת הפירות רק כאשר נתפס קדושת שביעית בדמיהם, או גם באופן שלא נתפס הקדושה, ואם מותר גם באופן שלא נתפס יוצא שאינו מחוייב לקנות בדמים דוקא מיני מאכל, ויבואר להלן.

¹⁰³ סימן יג ס"ק כו. ומקורו מתוס' ע"ז שהקילו שם מצד דהוי דרבנן [וילד"ח שכוונתם לשביעית בזה"ז, וכמש"כ החזו"א במכתבו לאלוף נעוריו]. - ואולם סתמות לשון הגמ' ע"ז סב. והראשונים שם משמע דהוי דאורייתא.

יא] מהאמור נלמד שהלוקח ככר מהנחתום ונתחייב לשלם לו דמיו, אסור לו לפרוע חובו בפירות שביעית. [ואף שאופן זה קיל מסתם חוב שהרי החוב מכח קבלת דברי מאכל]. אך אם פסק כן בשעת המקח שישלם לו בפירות שביעית דעת הרמב"ם שמותר¹⁰⁴, שבאופן זה אין נחשב כפרוע חובו בפירות אלא כלוקח הככר בפירות שביעית.¹⁰⁵ ואף שלא היה בידו פירות בשעת המקח מ"מ כבר חל התחייבותו¹⁰⁶ לשלם בפירות כיון שפירות מצויין. ומדברי הר"ש משמע דאסור¹⁰⁷. ולענין הלכה יש להקל כיון שהנידון בדרבנן¹⁰⁸.

יב] המקדים מעות לחנוני בעד פירות מותר לחנוני לתת לו פירות שביעית בעד המעות שקיבל, ואין הדבר נידון כפרעון חוב אלא אדרבה המעות הם תשלום על הפירות - אף שהקדים ליתנם¹⁰⁹. אכן החזו"א מסתפק לומר שאם לא היה בידו פירות בשעה שקיבל הדמים אסור לתת את הפירות דנחשב כפרעון חוב [וראה בהערה¹¹⁰].

יג] הלוח סאה חיטים של שביעית אסור לו לפרוע בסאה חיטים של שביעית¹¹¹. והעצה לכך שכל אחד יתן לחבירו דרך מתנה¹¹².

הלוואת שכנים, כגון נשים שדרךן ללוות אחת מחברתה פרי או ירק ואין מקפידות להחשיב הדבר כחוב גמור, כתבו הקיצור הלכות (פ"ז הלכה ב) והגר"ש וואזנר (תורת הלוי עמ' רטז) שמותר להם להחזיר

¹⁰⁴ בפירושו למתני (פ"ח מ"ד) ובחיבורו (פ"ו הי"ד).

¹⁰⁵ כן ביאר החזו"א (סי' יג ס"ק טז). ומשמע מדבריו שדוקא משום שהתחייב בפירות בעד דבר מאכל [דו"ק בלשונו ועיי"ש בד"ה מ"ד שכתב לאסור לעשות כן בעד דמים].

¹⁰⁶ החזו"א (שם) פירש שמועיל משום שכבר קנה הפירות לענין מי שפרע, ובע"כ כוונתו שחל ההתחייבות ולא שקנה הפירות, שהרי עדיין אינם שלו. ומ"מ דוקא בפירות מצויים מותר כמבואר בירושלמי (עיי"ש בחזו"א) דאלי"כ אין אפילו מי שפרע.

¹⁰⁷ ראה ר"ש בפירוש מתני (פ"ח מ"ד) ובחזו"א שם.

¹⁰⁸ א. דפורע חובו דרבנן כנ"ל, ב. דשביעית בזה"ז דרבנן. ועי' חזו"א ס"י סק"ג ובכ"ד.

¹⁰⁹ כך משמע ממתני (פ"ח מ"ד), דאכה"ג קתני שכרו אסור ופי' הראשונים שהדמים נתפסים בקדו"ש. ומשמע שגוף הדבר מותר. וכן משמע עוד בגמ' ע"ז (סג:) באוקימתא דרב פפא דמירי בהקדים לו שכר - עיי"ש רשב"א וריטב"א. והחזו"א דוחק לפרש המשנה שהכוונה שאסור לעשות כן [וכדלהלן] ודבריו נגד הראשונים. - אף להר"ש האוסר בסי"א יודה כאן משום שלעולם דמים הוי תשלום על הפירות ולא איפכא. - לכאור' אף בהקדים מעות לקנות בהם כל מיני סחורות שביד החנוני מותר לחנוני ליתן לו פירות.

¹¹⁰ החזו"א (סי' יג ס"ק טז) דן לפרש כן הא דשכרו אסור [הנ"ל] ושוב ציין לדבריו בסי' יד, ומשמע שחזר בו ומפרש שרק נתפס בקדו"ש אבל אין איסור לעשות כן משום פורע חובו.

¹¹¹ לכאור' פשוט לאיסור, ומה שמשלם בעד דבר מאכל אינו היתר כמבואר בר"ש (הנ"ל), ואף ששם נקטינן להקל כהר"מ, מ"מ יש לומר שכל סברת הר"מ להתיר רק בפסיקה שאז דנים כאילו יש כאן החלפה של פירות שביעית בככר, אבל תשלום הלוואה אינו נידון כמחליפו בפירות שלוה אלא שם תשלום עליו. ואף שכל חיובו פירות אי"ז היתר כמש"כ החזו"א להוכיח מהא דאין ב"ד פוסקים מזונות (ראה סי' יג סקכ"ו). ויש עוד להוכיח ד"ז ממתני תרומות פ"ו מ"ו דל"ע שתשלומי תרומה הם רק מין על מינו אכל קישואים אינו יכול לשלם קישואים של שביעית משום פורע חוב [הגר"ד]. ולכ' יש לחלק קצת, ומ"מ לדינא כתב החו"ב לאיסור].

¹¹² כן מוכח בר"ש (פ"ח מ"ד). - עויל"ד דיעשה בדרך פסיקת מקח. אך דוקא בהלוה פירות חולין שרי לעשות כן.

פירות שביעית, ואף בלוו פירות שישית, לפי שאין זה דרך פריעת חוב, אלא כנותנות מתנה זו לזו, כיון שאינם מקפידים אחד על חברו.

לשלוח מנות מפירות שביעית הביא הגר"נ קרליץ (חוט שני פרק ו אות טז) להוכיח להיתר מדברי החזו"א שפירש הטעם שאין מביאים קרבן יולדת מדמי שביעית משום שעיקרו לשולחן גבוה, ולא פירש משום שפורע חובו בדמי שביעית, משום שסבר שקיום חובה של מצוה לא נחשב פרעון חוב, וכן דעת הגר"ש אלישיב. אולם הגר"ק דחה הוכחה זו, משום שחובה לגבוה אינו דרך סחורה, אבל משלוח מנות שהוא חוב של מצוה לחבירו יתכן שנחשב פרעון חוב. ולכן כתב שרק אחר שכבר יצא ידי חובת משלוח מנות יכול ליתן השאר מפירות שביעית.

יד[אסור למכור פירות שביעית או ליתן דמי שביעית בעד דברים שלא נתפס בהם קדושת שביעית, והיינו כל דבר שאין הנאתו וביעורו שוה. והטעם לכך הוא¹¹³ דכשם שהפורע חובו בדמי שביעית דייננן שהשתמש בפירות שביעית להשגת דבר שאינו מענין לאכלה, [ולכך אסרו חכמים לעשות כן¹¹⁴]. כמו כן כשקנה בפירות שביעית דברים שאינם שייכים לאכילה או לשאר השימושים שהנאתם וביעורם שוה, הרי הוא כמשתמש בפירות שביעית להשגת דברים שאינם מענין "לאכלה". ולכך אמרו¹¹⁵ שאין לוקחין בפירות שביעית עבדים, בהמה טמאה, קרקעות, וחלוק¹¹⁶.

טו[החזו"א¹¹⁷ כתב להוכיח¹¹⁸ שמותר לקנות בפירות שביעית דבר מאכל אף אם אינו נתפס בקדושת שביעית, וכגון שמשלם לו לאחר שכבר אין הפירות שביעית בעין. והטעם לכך, דסוף סוף השיג בעד הפירות שביעית שימושים שהם מענין הלאכלה¹¹⁹.

טז[מכל מקום מותר לקבל מעות בעד פירות שביעית אף שאין הנאתם וביעורם שוה, לפי שהדמים נתפסים בקדושת שביעית ועליו לקנות בהם דבר שהנאתם וביעורו שוה¹²⁰. ואעפ"י כן לא אסרו חכמים

¹¹³ חזו"א סי' יג ס"ק יב.

¹¹⁴ ראה הערה 36.

¹¹⁵ פ"ח מ"ח. ד"ז ממתיני תרומות פ"ו מ"ו דל"ע שתשלומי תרומה הם רק מין על מינו אכל קישואים אינו יכול לשלם קישואים שביעית משום פורע חובו.

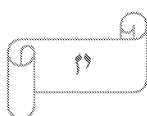
¹¹⁶ סוכה מא. וקשה הלא חלוק הנאתו וביעורו שוה וע"י מש"כ בזה החזו"א (סי' יג ס"ק יח).

¹¹⁷ שם.

¹¹⁸ הוכיח כן מדבי רבי ינאי (ע"ז סב:) שלוו פירות שביעית ופרעו בשמינית מפירות חולין, ואף שאינם נתפסים בקדו"ש. ועוד הוכיח כן מהא דמותר ליתן מעות לבביר (פ"ח מ"ה) אף שעדיין לא נותן לו מים רק לאחר זמן. ולכאורה כן מוכח מתוס' בכורות יב: בקושייתם.

¹¹⁹ אמנם זהו לפי מה שביאר החזו"א בטעם האיסור ליקח בהמה טמאה (כנ"ל סי"ד). והגר"ל כתב שהרמב"ן חולק על כ"ז וסובר שלעולם אין למכור פירות שביעית אלא אם נתפס בעדו דבר אחר בקדושת שביעית, הלא"ה חשיב שהפסיד את הקדושת שביעית שהיה תחת ידו והוה בכלל האיסור דלאכלה ולא וכו'. [ובהא דר' ינאי (הנ"ל) יישב הגר"ד דדרך הלואה שאני, ובהא דבביר יש לדחוק שהמים היו בעין משעה ראשונה].

¹²⁰ חזו"א שם ס"ק יג. וכתב שם שמתעם זה אסור להתנות שהדמים לא יתפסו בקדו"ש [אפילו אם באמת מועיל בזה תנאי] שהרי א"כ הוי כקונה עבדים בעד הפירות.

למכור פירות שביעית בהקפה, הגם שבאופן זה אין הדמים נתפסים בקדושת שביעית [כמו שיבואר להלן], והטעם ראה בהערה¹²¹.

יז] אין מוכרים מאכל אדם בכדי לקבל בתמורתו מאכל בהמה. וביאר החזו"א דכל שקונה בפירות דבר שתשמישו היה אסור בפירות הוא כמשתמש בהם שלא כדרך שהתירה התורה¹²².

תולדות סחורה

יח] הנה נתבאר דענין איסור סחורה הוא משום שמשמש בפירות שלא מענין הלאכלה שאמרה תורה. אף שאינו מפסידם בשימוש זה¹²³ ומזה יש ללמוד¹²⁴ לאסור עוד מיני שימושים שאמנם אין מפסידים את הדבר אך מכל מקום אינם מענין ה'לאכלה', ולפיכך אסור ליתן תבן¹²⁵ של שביעית בתוך הכר, דאף שהיו שימוש דהנאתו וביעורו שוה¹²⁶, מכל מקום כיון שפקע מהתבן קדושתו כשנותנו לתוך הכר¹²⁷ ועדיין התבן קיים אין שימוש זה דומה ל'לאכלה'¹²⁸. וכן מרחץ שהוסק [באיסור] בקליפי שביעית אסור לו להנות מחום הגחלים, ואף שאינו מפסידם בהנאתו דכבר כלים הם מ"מ שימוש זה לא הוא דומיא ד'לאכלה'¹²⁹.

יט] אסור לאצור פירות שביעית לזמן מרובה.¹³⁰ וכתב החזו"א שאיסור זה הוא מדרבנן, שכל האוצר לזמן מרובה לא הוא שמוש של 'לאכלה' וחשיב כסחורה, ומטעם זה אסור להביא לביתו מן ההפקר יותר מט"ו כדי יין וחמש כדי שמן, שיותר מכך אין רגילות להביא אלא לזמן מרובה.¹³¹ - ונראה דכיון שהרגילות בכל השנים לקנות יין פעם אחת לכל השנה אף בשביעית מותר ליקח מה'אוצר ביי"ד" כדי צרכו לתשמיש

¹²¹ עיקר הדין מוכח בגמ' (ע"ז סג:) בהא דשוי"ט אברייתא דאומר אדם לחמרי. והסברא בזה דאין זה נחשב כמשתמש בפירות להשיג דבר שאינו בקדושה, דכיון שמכירה בעלמא נחשבת כשימוש לאכלה, מה שהוא מוכר בהקפה כדרך העולם לא חשיב שימוש שונה מכל מכירה. ועצ"ע לדעת הרמב"ן הנ"ל. וכבר נתקשה בזה הגרד"ל.

¹²² חזו"א ס"ק יב וס"ק כו - וראה שם סקכ"ד בדין מכירת מאכל בהמה פלונית ליקח מאכל בהמה אחרת. ובס"ק יח בענין מכירת פירות בעד קניית מין הצובעים.

¹²³ וראה חירע"א ב"ק קא: ודו"ק.

¹²⁴ חזו"א סי' יג סק"ח, וראה עוד שם ס"ק יח כיו"ב.

¹²⁵ רמב"ם פ"ה הכ"ג. ומקורו מירושלמי.

¹²⁶ דומיא דצבע הנחשב הנאתו וביעורו שוה לפי שבלה על ידי השימוש. [או משום שכלה מיד כשמשמשו בבגד].

¹²⁷ משום שכבר אינו בצורת תבן אלא בצורת כר. - חזו"א שם ויסודו מהא דנקט שגם צבע פוקע קדושתו כשצובעו בבגד כדעת רש"י [ב"ק קאי, ודלא כתוס' שם].

¹²⁸ ששימוש אכילה והדומה לו הוא שימוש שהדבר מתכלה ע"י שימוש, אבל כאן שהדבר קיים ונפקע ממנו הקדושה עם נתינתו בכר שימוש זה דומה לשימוש סחורה שאסרה התורה [שאף שם הדבר עדיין קיים והוא כבר גמר את שימושו בדבר].

¹²⁹ רמב"ם שם, חזו"א סי' יג ס"ק טו.

¹³⁰ כ"כ הערוך (ערך אבק) והגרד"ל ביאר דבריו שהוא איסור תורה. וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ רפ"ט. וברמב"ם בחיבורו (פ"ד הכ"ב) כתב דאסור להביא לביתו יותר מט"ו כדי יין [ומקורו ממתני' (פ"ה מ"ז)] ונסתפק החזו"א (סי' יב סק"ו, סק"ט) האם איסור זה הוא רק על הבע"ב ומשום איסור משומר נגעו בה, או שהוא איסור לכל אדם ומגדר סחורה הוא. ומשמע דמסקנת דעתו שלכל אדם אסור, כמש"כ בסדר השביעית (סק"ו), וכן בסי' יד סק"ב נקט כן בפשיטות.

¹³¹ ונראה דאף אם אין מכוין לזכות בהם אסור דכל שאוצרם הוא שימוש האסור, והסכים הגרד"ל, וצ"ע.

כ] ומטעם זה כתב החזו"א דאסור לכבוש הרבה ירקות דהוי דרך אוצר¹³³.

כא] עוד כתב החזו"א דיתכן שאסור לזכות בפירות כשהם עדיין מחוברים ע"מ ליטלם לאחר זמן, דכל שמטרת זכיתו היא לעכב אחרים מלזכות הוא דרך סחורה¹³⁴.

פרטים באיסור סחורה

כב] רהיטת הדברים שאין איסור סחורה אלא על המוכר, והקונה ממנו עובר רק על לפני עוור¹³⁵. וכן מסתבר לפי מה שנתבאר לעיל מדברי החזו"א דיסוד האיסור משום שמשמש בפירות לשימוש שאינו לאכלה, וכ"ז לא שייך אלא לגבי המוכר אבל הקונה הרי אדרבה לוקחו לאכילה. אולם דעת המקנה¹³⁶ ומהר"ר יצחק הלוי¹³⁷ דאף הקונה עובר באיסור סחורה אך להלכה¹³⁸ קיימא לן דרק בלפני עוור עובר, ולפ"ז כל שהמוכר עושה עפ"י חכם¹³⁹ המורה שאין בו איסור סחורה מותר לקנות ממנו¹⁴⁰.

כג] האחרונים נחלקו האם מותר לסחור בפירות שביעית באופן שימכור יחד עמם דבר שאין בו קדו"ש ויקצוץ כל הדמים בעד הדבר שאינו בקדושת שביעית [-הבלעה], שדעת המהרי"ל דיסקין להיתר, ודעת החזו"א לאיסור¹⁴¹.

¹³² טעם נוסף להתיר לקחת הרבה יין, כתב הגר"נ קרליץ לפי שצורך ב"ד הוא, שאין להם היכן לשמר את הפירות, ומאידך חפצים הם שיקנו מהם כדי לשלם לשלוחיהם עבור הטורח, וכיון שצורך ב"ד הוא אין זה דרך אוצר וסחורה.
¹³³ לכאן נראה דאין בכבישה איסור מיוחד אלא שזהו הדרך היחידה לאצור ירקות, ועיקר האיסור הוא כינוס ירקות לזמן מרובה, וכמו הלוקח יותר מטי"ו כדי יין, וצ"ע.
¹³⁴ חזו"א סימן טז ס"ק טז. - הגרד"ל נסתפק האם מותר לזכות בזה מספק [-שכל זכיתו היא רק להצד שמותר לעשות כן], או"ד כיון שבכך מונע האנשים ליטול יש בזה איסור אם אכן אסור לזכות בזה.
¹³⁵ כ"מ מהא דבכ"ד נקטו האיסור על המוכר, וכ"ד הנו"ב (אהע"ז סי' עז) הזכרון יוסף (אהע"ז סי' טו) הבית אפרים (אהע"ז סי' קיד).

¹³⁶ קידושין נ:.

¹³⁷ בשו"ת נו"ב סי' עו.

¹³⁸ כן משמע מלשון החזו"א בסדה"ש, ובסי' סק"ו ד"ה והאחרונים. [ובסו"ס יד כתב דלוקח ע"מ למכור הוי סחורה]
¹³⁹ עי' הגהות הגר"ד בטושו"ע ריבית (לסי' קס פ"ת סק"א). - ילי"ד אם מותר למכור פירותיו של גוי, כיון דאין שליחות לגוי והוא נחשב המוכר וראה בחזו"א סי' סקט"ו דאסור לגזבר הקדש לעשות סחורה בדמי שביעית של הקדש.

¹⁴⁰ ומ"מ הורה החזו"א לקנות רק בדרך שליחות, ואף שהמוכרים יש להם ע"מ לסמוך, וכמש"כ החזו"א גופיה בסי' י ס"ק כ [שהסומך על ספר התרומה שבזה"ז יש קנין לגוי יש לו ע"מ לסמוך, והגרד"ל כתב עפ"ז שאין לברך על תרומה מפירות שגדלו אצל גוי], מ"מ סבר החזו"א שאין זה הנהגה הראויה לקנות ממוכר שמקל בדבר שהוכרע גבן לאיסור. כן שמעתי מהגרד"ל בביאור הוראת החזו"א והכי מטו משם הגרישי"א ז"ל.

¹⁴¹ קונטרס קדושת שביעית תשכו, ומשם הועתק בזיו הים פ"ז. והיינו למכור אתרוג ולולב ולבקש דמים יקרים בעד הלולב ובעד האתרוג אינו מבקש כלום. וביאר מרן הטעם שהרי זה דומה לסוחרים הרגילים ליתן מתנות ללוקחיהם בערבי חגים כדי לשמור את קשרי הלקוחות שוודאי אין ליתן מתנה זו מפירות שביעית, שנתנת מתנה זו הוי סחורה. ומשמע שסברת מרן לאסור הבלעה, הוא מדין שימוש בפירות שביעית להשגת דבר שאינו של מאכל, וכדין פריעת חוב. והיינו

כתב, בקיצור הלכות (פ"ז הלכה ד) שלחחזו"א אין היתר כלל בהבלעה, אף אם יפרש שהדמים רק בשביל פירות החולין.

איזהו הבלעה, שנותן לו פירות שביעית בחינם ולוקח יותר דמים על הדבר השני. אבל מכר יחד דבר שיש בו קדו"ש עם דבר שאין בו ולקח דמים על הכל יחד אין זה הבלעה, לא לענין סחורה [להמהריל"ד] ולא לענין דמי שביעית [החזו"א]. כ"כ חזו"א ואור שמח¹⁴².

- עוד כתב החזו"א (קו"א) שאי אפשר למוכר לבקש תשלום בעד טירחתו, דכיון שלא שכר אותו לטרוח בשבילו לא מגיע לו דמים בעד זה ואם לוקח דמים עובר על איסור סחורה [וראה בהערה¹⁴³]. ונראה שאם מתחילה קצץ עמו שטורח בשבילו שפיר דמי ליקח תשלום על זה אף שטרח בדבר שלו¹⁴⁴.

תפיסת דמים

כד[המוכר פירות שביעית לחברו, הדמים שמקבל בעד הפירות נתפסים בקדושת שביעית ויש לו לקנות בהם מיני מאכל¹⁴⁵.

ואם מכרם בהקפה נחלקו הראשונים האם באופן שהפירות בעין בזמן התשלום, הדמים נתפסים בקדו"ש, ולהלכה קיימא לן דאינם קדושים¹⁴⁶, וזוהי הדרך הרצויה בקניית פירות שביעית¹⁴⁷.

המשלם **בצ'ק או בכרטיס אשראי**, דעת הגר"נ קרליץ והגר"ש אלישיב שאין נתפס בזה קדושת שביעית, שהצ'ק עצמו אינו ממון, והדמים שמוציא אחר כך מהבנק דינם כמו מי ששילם אחר כך, שאינם נתפסים בקדושת שביעית.

ונמצא שכהיום אין מצוי שיהיו דמי שביעית.

ואם שילם בשעת המקח, לדעת החזו"א נתפסו המעות בקדושת שביעית מדרבנן¹⁴⁸, אלא אם התנו שזכית המעות והפירות יהיו באותו זמן, שאז נתפסים מן התורה¹⁴⁹. ויש אומרים שבהקדים המעות נתפס אף שקדמה זכית המעות לזכות הפירות¹⁵⁰. ויש אומרים עוד דאף בקדמה זכית הפירות לזכית מעות כל

שנותן לחבירו את האתרוג כדי שיקנה ממנו הלולב במחיר יקר, והרי זה כמשתמש בפירות שביעית להשגת ריווח אחר, וזה המשל שהביא החזון איש ממתנות שתכליתם להביא הקונים איליו שזה חשוב שימוש בפירות שביעית להשגת דבר שאינו של מאכל.

- גם להחזו"א מועיל הבלעה שלא יתפסו הדמים בקדו"ש, כמבואר בסוכה לט.

¹⁴² חזו"א יג ס"ק כ. או"ש שכירות פ"ט ה"ד. וכתב שם האו"ש שכה"ג כל הדמים נתפסים בקדו"ש.

¹⁴³ הגרד"ל הוכיח מהרשב"א קידושין סופ"ב [גבי מקדשה בטורח המילוי] דשפיר דמי לקצוץ בעד טירחא אף כשלא שכרו לכך.

¹⁴⁴ הגרד"ל ציין בזה לדברי נה"מ סי' פא וחזו"א ב"ק כג ס"ק לה.

¹⁴⁵ גמ' סוכה לט.: וצריך לקנות דבר ששימושו כעין הפירות הראשונים, ולא יקנה צבע או מאכל בהמה מדמי מאכל אדם - ירושלמי [ועי' חזו"א ס"י סק"יח וסקכ"ד]

¹⁴⁶ חזו"א ס"י ס"ק יג.

¹⁴⁷ סדה"ש שעפ"י החזו"א.

¹⁴⁸ מסקנת החזו"א (סי' יד סק"ה) ועי' בדבריו סי' סק"יג.

¹⁴⁹ ס"י ס"ק יג ד"ה ולמדנו - וראה שם ד"ה במש"כ דבאינו מאמינו שישלם בהקפה יתכן דבסתמא הוי כהתנו שיחול רק בזמן שישלם.

¹⁵⁰ משום דקנה מן התורה, ומדרבנן לענין מי שפרע. וכך מבואר בירושלמי פ"ח ה"א לפי המפרשים שם. ובחזו"א סי' יד

תקנת השביעית

שמקפיד שלא למכור אלא אם כן מקבל הדמים מיד [אף שהוא מוכן שיזכה הלה בפירות קודם שהוא זוכה במעות] נתפסים המעות בקדושת שביעית מן התורה, דכיון שלא יזכה בפירות אם לא ישלם המעות נמצא שע"י תשלום המעות הושלמה זכיתו בפירות, וחשיבי דמי שביעית.¹⁵¹

פירש בדרך אחר. - וכ"ז באופן שהיו כבר פירות ביד המוכר בשעת התשלום. וילה"ס בהיו בידו פירות שביעית ופירות חו"ל ולבסוף נתן פירות שביעית מאי.
¹⁵¹ כן דעת המחנה אפרים (קנין מעות סי' יב). וראה בסדה"ש שעפ"י החזו"א וצ"ע.

פרק ד

דיני ביעור

א. מי שיש לו פירות שביעית בתוך ביתו, אוכל מהם כל זמן שמצוי ממין פירות אלו בשדה. וכשכלה המין מן השדה עליו לבערם מהבית.¹⁵²

ענין הביעור נפל בו מחלוקת גדולה בין הראשונים מהו ;

דעת **בעלי התוספות**¹⁵³ והרמב"ן¹⁵⁴ שעניינו הוא שיוציא הפירות מביתו ויפקירם לכל אדם, וכך שנו חכמים¹⁵⁵ מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו, קרוביו, ומיודעיו - ג' סעודות לכל אחד¹⁵⁶ - ומוציא [השאר] ומניח על פתח ביתו ואומר: אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יטול, וחוזר ומכניס לתוך ביתו.

והיינו שמוותר לו להשאיר לעצמו מזון ג' סעודות, וכן למיודעיו, ואת הנותר צריך להפקיר ולהוציא מביתו, ואח"כ יכול לשוב ולזכות בהם.

דעת הרמב"ם (פרק ז הלכה ג) שהביעור הוא לכלות את הפירות, וכך הוא המצוה: כאשר כלה המין מהשדה יש לו להשאיר לעצמו ולחלק למיודעיו ג' סעודות והנותר יכלה.¹⁵⁷

ב. יש להסתפק ג' ספיקות; שניים מהם לדעת כל הראשונים, והג' רק לדעת הרמב"ם.

ספק א: כמה זמן יכול לשהות בחלוקת הג' סעודות, וכתב החזו"א¹⁵⁸ שאפשר שעד שקיעת החמה של היום שבו כלה המין מהשדה יכול לשהות.

ספק ב: כמה זמן מותר לו לאכול את הג' סעודות, וכתב החזו"א¹⁵⁹ שיש להסתפק שמא צריך לגמור לאוכלם דוקא באותו יום. [ויש להסתפק האם כוונתו גם לאותם המקבלים ג' סעודות מבעל הבית, או

¹⁵² לשון רמב"ם פרק ז ה"ב.

¹⁵³ פסחים נא: , ובכמה דוכתי, ר"ש פ"ט מ"ח.

¹⁵⁴ בפירושו לתורה פרשת בהר.

¹⁵⁵ תוספתא פרק ראשון.

¹⁵⁶ לשון זו ממתני פ"ט מ"ח.

¹⁵⁷ ויש בזה עוד שיטות בראשונים, א. שיטת ראב"ד ורש"י שיש ב' זמני ביעור, האחד שמפקיר והשני שמכלה. ב. שיטת רש"י (פסחים נב ב) שכתב שצריך להפקיר למרמס חיה ובהמה, ונחלקו הראשונים האם לדעתו הפירות נאסרים.

¹⁵⁸ סי' יא ס"ק ו.

¹⁵⁹ סי' טו ס"ק ז. ויתכן שכל דבריו שם רק לדעת הרמב"ם, אבל למה דקיי"ל שאין הפירות נאסרים לא מסתבר להגבילו בזמן אכילת הג"ס.

- מי שיש לו **דמי שביעית** אף שהם רק בשיעור ג"ס, חייב מיד בשעת הביעור לקנות בהם ג"ס ואינו רשאי להשהותם בתורת דמים, שהרי זה נגד כל מצוות התורה שיבער הכל.

שהם ודאי רשאים לאכול אימת שרוצים].

ספק ג: אימת נאסרים הפירות הנותרים, האם כל זמן שעדיין יכול לחלקם אינם נאסרים, או שנאמר שמיד כשגמר לחלקם יש לו לבער את הנותר¹⁶⁰.

ג. המנהג להקל כדעת תוספות ורמב"ן שמצוות ביעור הוא הפקר הפירות¹⁶¹.

ד. כיצד מפקירים: בר"ש מבואר שצריך להוציאו מפתח ביתו ולהפקירו בפני ג' בני אדם [ומקורו מתופסת וירושלמי].

ואותם ג' בני אדם יכולים להיות אוהביו - שהוא בטוח בהם שלא יטלו את הפירות¹⁶² ואפילו קרוביו או בני ביתו¹⁶³, ואחר כך יכול לזכות בהם ולהכניסם לביתו. [וכתב החזו"א: להאמור מצות ביעור קל לקיימה]. ודעת הגר"א¹⁶⁴ שאפשר או להוציאם מביתו ולהפקירם בינו לעצמו או להשאירם בביתו ולהפקירם בפני ג' בני אדם, ואין כן דעת החזו"א¹⁶⁵.

- אם היו הפירות הפקר קודם זמן הביעור אין צריך להוציאם מביתו¹⁶⁶ וכמו כן פירות שבאוצר בי"ד אינם טעונים ביעור שהרי הם כהפקר¹⁶⁷.

ה. הגיע זמן הביעור ולא ביער קנסוהו חכמים¹⁶⁸ ונאסרו הפירות באכילה¹⁶⁹ ובשאר שימושים¹⁷⁰.

¹⁶⁰ כן נסתפק הגרד"ל שליט"א, וכתב לעיין בקרית ספר. ומד' חזו"א [יג ס"ק א] משמע שאינם נאסרים ביום הביעור. אכן אי נימא שמזון ג"ס יכול לאכול רק באותו יום בע"כ שהנותר יש לו לבער מיד כשגומר לחלק, דאי לא תימא הכי אלא נאמר שיכול להמתין עד סוף היום נמצא שאין שום הלכה מיוחדת בג"ס.

¹⁶¹ כתב החזו"א [יא ס"ק ז] נהיגין להקל כדעת הר"ש ורמב"ן, כמש"כ הכסף משנה בשם הר"י קורקוס. וכן הכריע החזו"א בסדר השביעית. אמנם השערי צדק כתב שמי אשר מילא ידו לדי' ויכולת בידו לקיים ביעור בשריפה, יעשה כן, וכן דעתי לעשות אם יזכירי ד' לעלות לארץ.

¹⁶² שם בשם ירושלמי

¹⁶³ בדרך אמונה הלכות תרומות (פ"ב צה"ל אות רפ"ו) הוכיח כן ממהרי"ט (סי' פה). וראה שם שיש שחלקו ע"ז. - הנה החזו"א (י"א סק"ז) כתב דגם לשיטות דהפקר די בפני אדם מודים שביעור צריך בפני שלשה, אך עדיין י"ל דסגי בקרובים. [ובשו"ת מהרי"ט מדמי ג' בני אדם לביעור לדין ג' בני אדם להפקר].

ובראבי"ה פסחים סי' תי"ז כתב דבעי ששניים מהם יהיו כשרים לעדות.

¹⁶⁴ בביאורו לירושלמי פ"ט

¹⁶⁵ סי' יא סק"ו. אולם בס"ק ז הביא שי' הגר"א, ובסדר השביעית פסק דתרויהו בעיין.

¹⁶⁶ חזו"א סי' יא סק"ו וז"ל "שהיו ממונו עד זמן הביעור".

¹⁶⁷ רמב"ן בפיה"ת. - בחזו"א (סי' יא סק"ז) למד מד"י שפירות שעדיין מחוברים בשדה אינם טעונים ביעור שהרי רחמנא אפקריה. - בחזו"א (סי' טו סק"ק יב) כתב שבזמן הביעור נעשו הפירות הפקר מאליהם. אולם בסימן יא (סק"ו) הוכיח מדברי תוספות שלא נעשה הפקר מאליו.

¹⁶⁸ כתב הרמב"ן דאפשר דאיסור זה הוא מדרבנן. ולדעת בעלי התוס' בודאי אין בזה איסור תורה.

¹⁶⁹ החזו"א נסתפק האם בעלי התוס' [הסוברים כהרמב"ן שביעור הוא הפקר] מודים שאם לא ביער הפירות נאסרים, ובנחלת ברוך (סי' כב) כתב שהתוס' חולקים בדין זה, אולם למש"כ החזו"א (סי' ג סוס"ק כד) מוכח מהר"ש דנאסר באכילה. וכ"כ בתוס' רבנו פרץ (ב"ק קא).

ו. החזו"א (סי יד ס"ק יג) נסתפק בנאנס ולא ביער האם נאסרו הפירות באכילה. אולם בספר חרדים כתב שאין הפירות נאסרים בנאנס¹⁷¹ והובא בשערי צדק (פ"ט). ויש לו לבער בזמן שעבר האונס¹⁷².

ז. הקונה פירות שגדלו ביד עכו"ם, יש אומרים¹⁷³ אפילו הם ביד ישראל בזמן הביעור אינם חייבים בביעור. ובחזו"א¹⁷⁴ גמגם בדבר ופסק¹⁷⁵ שחייב לבער, ואפילו קנאם ממנו אחר זמן הביעור חייב לבער ביום שקנה¹⁷⁶ ואם לא ביער נאסרו.

ח. המבשל בשר ודגים עם פירות שביעית והגיע זמן הביעור של אותם פירות כתב השערי צדק (בינת אדם פ"ט) שהראשונים נחלקו האם צריך לבער [- להפקיר] את הבשר והדגים שיש בהם טעם מפירות שהגיע זמן ביעורם. והחזו"א¹⁷⁷ כתב דלכו"ע חייב בביעור. - אם בישל בפירות שביעית שכבר עבר עליהן זמן הביעור ולא נתבערו לכו"ע נאסרו הבשר והדגים באכילה¹⁷⁸.

ט. מה שנתבאר בסעיף הקודם די ש מקילים בטעם של פירות שביעית שנתערב בחולין דאינו צריך ביעור, הוא רק בטעם אבל בנתערב ממשות הפירות חייב לבער¹⁷⁹, אא"כ נתערבו בשישים שאז הם בטלים. ובנתערב מין במינו יש אומרים שאינם בטלים אפילו בשישים ורבו הדעות בזה¹⁸⁰.

י. מן האמור נלמד שהמבשל פירות שביעית בקדירה ובתוך מעל"ע בישל בה בשר צריך לאכול הבשר בקד"ש, ובהגיע זמן הביעור תלוי הדבר במחלוקת (הנ"ל ס"ז) אם צריך לבער הטעם שבבשר. ומטעם זה כתב הרש"ס דאחר שמבשל פירות שביעית בקדישה צריך להגעילה¹⁸¹, ולא נהגו כן, וראה בהערה¹⁸².

¹⁷⁰ כן מבואר בתוס' רבינו פרץ דבגד שצבעו בקליפי שביעית לאחר הביעור ידלק.

¹⁷¹ חרדים פנ"ה.

יל"ע אם יש ללמוד מדברים שהנהג שפירות עכו"ם אי"צ ביעור ומטעם זה לא בערם לא נאסרו הפירות (רש"ס).

¹⁷² כ"כ שם בחרדים, וראה ספק הגרד"ל בהערה להלן גבי קונה מגוי.

¹⁷³ רש"ס (פ"ו ה"ג ובסופ"ט ד"ה לענין ביעורן) ומבי"ט (ח"א סי' ר"ז) בשם הר"ש הזקן [ועי' אור שמח מאכ"א פ"ח הלכה יז]. והיינו כשגדל ביד הגוי.

¹⁷⁴ סי' כה ס"ק כה.

¹⁷⁵ סדר השביעית.

¹⁷⁶ בחזו"א (יא סק"ז) מסופק כשקנה אחר הביעור חייב לבער ובסדה"ש פסק דחייב, ונסתפק הגרד"ל אם יש לו ליקח ולחלק מזון ג' סעודות או שחייב להפקיר הכל.

¹⁷⁷ סימן יא. וביאר שם דהדין שטעם הרי הוא כמבוער הוא רק בנתערבו פירות שביעית זה בזה וכמשכ"ל בדעת הרמב"ם להשערי צדק. והגרד"ל העיר שברא"ש (סופ"ז) מפורש שאף בטעם שנתערב בחולין אי"צ לבער.

¹⁷⁸ כך מבואר במשנה (סופ"ז) לדעת המפרשים שם שאי"צ לבער טעם

¹⁷⁹ שער המלך (מאכ"א פט"ו), נחלת ברוך סי' כב משנת ר' נתן סופ"ז הנ"ל.

¹⁸⁰ ראה חזו"א סי' יא. ונוב"ת (יו"ד סי' נג) ופאה"ש סו"ס כ"ז.

¹⁸¹ בסופ"ט. וסיים שם דעל זה נאמר מי יעלה בהר ד' ומי יקום במקום קדשו.

¹⁸² וצריך לומר דכיון דשביעית בזה"ז דרבנן נהגו להקל כשיטת הר"ש [כמו שפירשה הגרעק"א, והתוס' חדשים והשער המלך, והשערי צדק] דטעם הרי הוא כמבוער, ואפילו הגיע זמן הביעור כשעדיין הטעם בכלי אינו מתחייב בביעור. [והגרד"ל כתב דאפשר שכשהטעם בתוך הכלי אף להחזו"א הרי הוא כמבוער, וצ"ע].

יא. הכובש יחד שלוש מיני ירקות שזמן ביעורם חלוק, עליו לבער כל ירק בהגיע זמנו ואינו חושש לטעם הבלוע בו¹⁸³.

יב. יש אומרים שלאחר שקיים בפירות מצוות ביעור נפקע מהם קדושת שביעית¹⁸⁴. ויש אומרים שכל זה הוא רק באותם שזמן הביעור שלהם הוא כשהמין שבשדה נרקב ובלה אבל באותם שזמן ביעורם הוא כשנלקט ונאסף כל המין מהשדה לא פקע מהם קדושת שביעית ע"י הביעור¹⁸⁵. ויש שחולקים על כל דין זה¹⁸⁶ ולהלכה פסק החזו"א שנשאר בהם הקדושה, וראה בהערה¹⁸⁷.

יג. דמי שביעית חייבים בביעור, כאשר הגיע זמן הביעור של אותם הפירות שמכוחם הם נתפסו בקדושה¹⁸⁸. והמוכר פירות לאחר הביעור שכבר נאסרו באכילה, אף דמיהם אסורים באכילה¹⁸⁹ [באופן דהדמים נתפסים בקדושה¹⁹⁰].

וכתב החזו"א¹⁹¹ דבפרי שהוא דמי שביעית אף שיכול לחללו ולהפקיעו מקדושה, מ"מ לאחר הביעור אינו יכול להפקיעו מהאיסור שחל בו מכוח שלא ביערו.

זמן הביעור

יג. יש דברים שקבעו חז"ל את זמן ביעורם; ואלו הן: בתמרים עד הפורים, בזיתים עד העצרת, בענבים עד הפסח, ובגרוגרות עד החנוכה¹⁹². - זמנים אלו הם בשנת שמינית¹⁹³. ויכלול לסמוך על זמנים אלו בכל מקום¹⁹⁴ ובכל זמן¹⁹⁵. ואם נתברר לו שהגיע הזמן ועדיין לא כלה מהשדה אינו חייב לבער¹⁹⁶.

¹⁸³ מתני' (פ"ט מ"ה) וזוה כו"ע מודים שכיון שכולם מחוייבים בביעור נגרר הטעם אחר הזמן של הירק שהוא בלוע בו. וילה"ס להשיטות הסוברות שרק בכה"ג אמרינן שטעם ה"ה כמבוער מה הדין בבשר בשר ב' מיני ירקות אם הגיע זמן ביעור דמין הטעם הראשון האם הוא חייב לבער או שממתין לטעם שמהמין השני. - עויל"ד בנתערב ירק משביעית זה עם ירק מיובל שאחריו אם יכול להמתין לזמן הביעור של השני. - עויל"ד בנתערב ירק בבשר שהוא חליפי מין ירק אחר. - הגרד"ל.

ועויל"ד בנתערבו ירקות מב' ארצות שזמנם חלוק לביעור, וכ"ז נתבאר במק"א.
¹⁸⁴ רא"ש (פ"ט מ"ז).

¹⁸⁵ כן למד החזו"א (סי' יג סק"ה) בדעת הר"ש.

¹⁸⁶ הרמב"ם והראב"ד, וכתב החזו"א שם דאזלי לשטתייהו דביעור הינו שריפה.

¹⁸⁷ הנה בחזו"א (סי' יא סק"ו) פסק שפקע קדושת שביעית ובסדר השביעית פסק דלא פקע, וכתב הגרד"ל שטעמו משום דחשש לשיטת הר"ש שתלוי באיזה סוג ביעור, ואין אנו בקיאים לידע בקביעות זמן הביעור, וצ"ע.

¹⁸⁸ מתני' פ"ז מ"א.

¹⁸⁹ תוספות קידושין נו ב.

¹⁹⁰ ראה בסוף פרק ג משנ"ת בזה.

¹⁹¹ בסימן י ס"ק יג נסתפק בזה. ובסי' יד ס"ק יג פשט דלא מהני. ואמנם יש בזה ב' ספיקות, א. אם מועיל חילול לאחר שכבר נאסר מכוח קנס חכמים. ב. אם מועיל חילול ביום הביעור, שכבר נתחייב בביעורו [ועדיין לא נאסר], ולכ' כל מה שהוכיח בסי' יד הוא רק דלא מהני לאחר שכבר נאסר, וצ"ע.
בנדון ביעור בדמי שביעית ראה לעיל בהערה להלכה ב.

יד. מן האמור נלמד שיש לבער את היין ביום הראשון של פסח¹⁹⁷, ואותם המוציאים את היין מביתם בערב הפסח אסור להם לזכות ביין עד לאחר הפסח שיעבור זמן הביעור. ובמה שמכניסים יום ראשון של את היין לביתם קודם הפסח לא עברו על מצוות ביעור דכיון שעדיין לא זכו ביין אינם חייבים בביעורו¹⁹⁸.

טו. בשאר הצמחים צריכים לבחון כל דבר אימתי כלה מהשדה. והזמן שהוא כלה מהשדה אינו זמן הלקיטה¹⁹⁹ שהרי גם לאחר הלקיטה נשאר מעט בשדה אלא זמן הביעור הוא כאשר לא נשאר כלום בשדה או שהנשאר נרקב.²⁰⁰ ואולם החזו"א הוכיח²⁰¹ שכאשר יש לחיה במחבאותיה שבשדה פירות עדין אין זה נחשב שכלה, אלא בזמן שנרקב מה שעל העץ הוא עדות כי המין כלה כבר בכל מקומות המחבוא.²⁰²

טז. זה שאנו אומרים שבזמן שכלה המין מהשדה הוא זמן הביעור, הכוונה שכלה היבול של שנת השביעית, והיינו מפירות שחנטו בשביעית ותבואה שהביאה שליש בשביעית. אבל אם יבול שנת השביעית כלה אלא שכבר יש לחיה מהיבול של שמינית אין מתחשבים בזה.²⁰³ וירק שכבר גדל בשיעור עונת המעשרות בשנת השבע נסתפק החזו"א²⁰⁴ האם אוכלים כל עוד שיש ממנו לחיה משדה או דכיון שירק זה נלקט בשמינית ובירק הולכים אחר לקיטה אין אוכלים עליו.

- ומ"מ אוכלים גם על יבול שאינו בקדושת שביעית כגון הגדל בשדות נכרים [באופן שאינו שמור] להסוברים דאין קדושה בפירות שבשדה הגוי, או הגדל בעבר הירדן²⁰⁵.

¹⁹² ברייתא (פסחים נג.), רמב"ם (פ"ז הי"ג).

¹⁹³ רמב"ם שם כפירוש החזו"א (סט"ו סק"ז).

¹⁹⁴ פשוט, וכ"מ בדברי הרי"ק שם.

¹⁹⁵ בסדה"ש שעי"פ החזו"א כתב שגם בזמנינו תקפים זמנים אלו.

¹⁹⁶ כן מבואר בגמ' (פסחים נג.) וכ"כ חזו"א (סט"ו סק"ה).

¹⁹⁷ חזו"א סימן טו סק"ז.

¹⁹⁸ כנ"ל ס"ג.

יש שהעירו שאם יכניס היין לרשות משותפת עם שכניו [מקלט] יזכו בזה השכנים בקנין חצר, והעיצה לכך לזכות רק בבקבוקים ואז אין השכנים זוכים בחצר לפי שהבקבוק מפסיק, וצ"ע בד"ז.

¹⁹⁹ שהרי בציר ענבי היין בתשרי (תוספות ב"ב כח.) ואוכלים בענבים עד הפסח. והקציר של חיטה באמצע הקיץ ואוכלים בתבואה עד חשון (כמש"כ תוספות פסחים נא.). ויש עוד להוכיח כן ממה שאוכלים על הדויפרא - אילן שמגדל פירות פעמיים בשנה, ובדאי בזמן לקיטת היבול הראשון עדיין אין פירות מהיבול השני ומ"מ לא אמרין שהגיע זמן הביעור ובע"כ שעדיין נשאר מעט עד שכבר ביכרו פירות היבול השני.

²⁰⁰ ראה משנה ראשונה (פ"ט מ"ז) וחזו"א ס"י יג (סק"ה וס"ק ו).

²⁰¹ סימן טו סק"ח.

²⁰² ולדבריו אילו ידענו באמת שכלה מהאילן ומכל המחבאות נחשב שהגיע זמן הביעור, ואולם סימן נתנו לכך שאם נרקב מהאילן כבר כלה מכל מקום.

²⁰³ חזו"א (סימן טו סק"ג).

²⁰⁴ שם

²⁰⁵ חזו"א שם, ובסי' ג' סק"א. אך בליקוטים זרעים ס"י סתר משנתו.

יז. אמרו חכמים שזמן הביעור בכל ארץ ישראל אינו אחיד לכל הארץ. לפי שאין חיה שבחבל זה אוכלת ממה שנשאר בחבל אחר, ושלוש ארצות חלוקות הם בזמני הביעור, יהודה, עבר הירדן, והגליל.²⁰⁶ - כאמור לעיל סי"ג יש דברים שקבעו להם חכמים זמן שוה בכל מקום.

- המוליך פירות ממקום שכלו למקום שלא כלו, אם הוציאם קודם זמן הביעור של המקום הראשון, וכעת הגיע זמן הביעור של המקום הראשון אינו חייב לבער [עד שיגיע זמן הביעור במקום שהוא שם].²⁰⁷ אם הוציאם לאחר שכבר עבר עליהם זמן הביעור ונאסרו מפני שלא ביערם אין להם היתר.²⁰⁸ אם הוציאם ביום הביעור [בעת שעדיין מחלקים ג' סעודות], חייב לבערם מדרבנן,²⁰⁹ שהחמירו ליתן עליו חומרי מקום שיצא משם. וכיון שחיובו רק מדרבנן אפשר דיש להקל בכל דבר שיש בו מחלוקת וספק.

יח. המוציא פירות לחו"ל יכול לבערם במקומם.²¹⁰ וכתב החזו"א שזמן בעורם נקבע עפ"י החבל ארץ שבו גדלו.²¹¹ - ולכתחילה אסור להוציא פירות שביעית לחו"ל.²¹²

יט. דעת הרמב"ם שמאכל הנאכל לאדם או בהמה רק ע"י הדחק אין לו ביעור.²¹³ ואמנם מין הצובעים יש לו ביעור, וכתב החזו"א דכ"ז כשהוא ראוי לחיה.²¹⁴

²⁰⁶ פ"ט מ"ב.

²⁰⁷ פסחים נב.

²⁰⁸ חזו"א ר"ס יג.

²⁰⁹ בסוגיית הגמרא שם מבואר דכה"ג חייב לבער מדין חומרי מקום שיצא. וכן נקט החזו"א (שם סק"ד) בדעת הרמב"ם. ומש"כ דדין חומרי מקום הוא דרבנן כ"כ החזו"א (סי' ט סק"ו)

²¹⁰ פסחים נב :

²¹¹ סי' יג סק"ב ולו"ד היה נראה דמבערים בזמן שכלה במקום הכי מאוחר.

²¹² מתני' פ"ו. והחזו"א התיר להוציא עמו צידה לדרך (סדרה"ש שעפ"י החזו"א). וכן אתרוגים למצוה כשיש חשש שיבוטל המצוה (מכתב). ומה שהתיר צידה לדרך הוא ע"פ מה שהגיה בד' תוס' פסחים, ובשאר תוספותים הגי' ג"כ כלפנינו. ויש מקילין על סמך זה באתרוגים של אוצר ב"ד להוציא לחו"ל, שהלא אוצר ב"ד הוא גדר של חלוקה לצורך המשתמשים, והדבר מחודש.

²¹³ פ"ז הי"ד. ופירש כן במשנתנו. וש"ר לא פירשו כן.

²¹⁴ חזו"א (סי' יג סוסק"א)

פרק ה

איסור ספיחים

א. כתב הרמב"ם (פ"ד ה"א) כל שתוציא הארץ בשנה השביעית בין מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית, בין מן העיקרים²¹⁵ שנקצרו מקודם וחזרו וגדלו נקרא ספיחים. ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורים באכילה, ולמה גזרו עליהם, כדי שלא ילכו ויזרעו בסתר וכשיצמח יאמרו שהם ספיחים שעלו מאליהם.²¹⁶

ב. איסור ספיחים נוהג רק בדברים שהדרך לזרעם בכל שנה²¹⁷ אבל בפירות האילן אין אסור ספיחים - ומטעם זה לא נהגו בבנות אסור ספיחים²¹⁸ שהרי אין הדרך לזרעם בכל שנה. - מאכל בהמה יש בו איסור ספיחים.²¹⁹

ג. הספיחים אסורים הן באכילה הן בשאר שימושים.²²⁰ ולכן אסור לזרוע בשמינית זרעים מספיחי שביעית.²²¹

ד. ישנם כמה אופנים שלא גזרו בהם חז"ל איסור ספיחים, ואילו הן: א. מינים שאין הדרך לזרעם אלא גדלים מאליהם²²². ב. שדה בור²²³ - שדה שמפני תנאיה אין זורעים אותה כגון שיש טורח מרובה בעבודתה או שהיא רחוקה מהישוב וכיו"ב²²⁴. ג. שדה ניר - שדה שתוכחש אם יזרעה שנה אחרי שנה ולכך הניחוה חרושה לשנה זו. ד. שדה כרם - שאין אדם רוצה לזרוע בה בכדי שלא יאסור את כרמו

²¹⁵ בלשון הר"ש (פ"ט מ"א) כתב: או שיצאו מעיקרי הירקות. ולשון זו יש לפרש באופן שזרע עיקר של בצל או לוף, והעיקר לא התחיל לגדול ולכך הגדל ממנו בשביעית אסור. אבל אם כבר החל העיקר לגדול אף שהעלים כולם החלו לצמוח רק בשביעית יתכן שמותר, כדעת הר"ש (שיובא להלן) שכל התחיל לצמוח בשישית אין בו גזרת ספיחים. וכ"מ מהרא"ש (פ"ה מ"ג) אך בלשון הרמב"ם מבואר דאף עיקר שכבר התחיל לצמוח אסור מה שגדל ממנו בשביעית ואזיל לשיטתו דסובר דכל שנגמר גידולו בשביעית אסור משום ספיחים, וכדלהלן ס"י ושם יבואר בזה עוד.

²¹⁶ איסור ספיחים לא נתפרש בהדיא במתניי. ומקורו מסוגי דפסחים נ"א דאיתא שם ככל הספיחים אסורים. - אמנם שיטת רש"י דספיחים מותרים באכילה ורק לאחר הביעור אסורים ככל פירות שביעית וזהו נידון הסוגיא שם, ולא מצינו חבר לשיטתו.

²¹⁷ לשון הרמב"ם בפיה"מ (פ"ט מ"א)

²¹⁸ מטו בשם החזו"א.

²¹⁹ חזו"א (סי' ט סק"ז), והוכיח כן מירושלמי, ודלא כרש"ש שמתיר, ברם תבן אין בו איסור ספיחים (חזו"א סי' ס"ק יב)

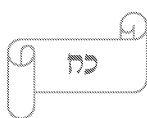
²²⁰ כ"כ בחזו"א (סי' ט סק"ד וסק"ו, סי' יא סק"ו) וראה שם שהוכיח כן. - אמנם אי"ז איסור הנאה אלא איסור שימוש ונפק"מ שיכול לזכות בהם להקריב מהם קרבן (חזו"א סי' יג סקט"ז)

²²¹ חזו"א שם - בחזו"א (י"ד סק"ט) מבואר דאסור להריח מספיחי שביעית.

²²² כ"כ הרמב"ם בפיה"ם (מהדו"ב) בפירוש המשנה דפ"ט מ"א. וכ"כ בתשובתו, וכ"כ הרמב"ן בפ"ה. - לדעת ש"ר [דמפרשים המשנה שם בדין משומר] אין מקור לדין זה. - כתב החזו"א [ז' ס"ק יז] שדבר זה הולכים בכל דור לפי מנהגו, וכל שרוב בני האדם באותו דור אין זורעים אותו מותר להם.

²²³ ד' שדות אלו: - שדה בור שדה ניר שדה כרם, שדה זרע. איתא בירושלמי (ב"ב) שאן בהם ספיחים ופסקם הרמב"ם (פ"ד הי"ד) והרמב"ן (בפיה"ת).

²²⁴ חזו"א ר"ס ט'.

באיסור כלאים. ה. שדה זרע - שיש באדמה גידולים שנזרעו בסוף השנה השישית²²⁵, שבאופן זה לא נחא ליה לזרוע בה עוד זרעים כדי לא להכחיש את הזרעים הקיימים, ומפני כך אם עלו בה זרעים מאליהם בשנה השביעית מותרים.

- אין בכלל זה שדה הפקר דמאחר שהיא טובה לזריעה יש לגזור על ספיחים שעלו בה²²⁶ [והיינו כשהיא במקום שהדרך לזרוע בה].

מהאמור לעיל דאין איסור ספיחים בשדה בור ושדה ניר²²⁷ למד החזו"א להתיר בשדות שהדרך לזרוע שנה אחת בתבואות חורף²²⁸ ובשנה שלאחר מכן בתבואת הקיץ²²⁹ בכדי שהאדמה לא תוכחש, שאם זרעם [-בהיתר²³⁰ דהיינו בערב שביעית²³¹] בתבואות חורף בשנה שהיו אמורים לזרועם בתבואת קיץ הרי גדולים אילו אינם באיסור ספיחים, דחשיב כשדה בור, הואיל ואינה עומדת לזריעה בעונה זו.²³² וכמו כן ספיחים שעולים מעליהם בחורף בשנה שהדרך לזרוע בה רק בקיץ מותרים.

ולכאורה נראה דהיתר זה אינו דוקא באופן שהרגילות לזרוע בקיץ מין אחר מהנזרע בחורף שלפניו, אלא אפילו באותו מין אם יצויר²³³ שהדרך לזרועו שנה אחת בחורף ובשנה שלאחר מכן בקיץ, אם שינה וזרעו בעונת החורף [-בהיתר] אין בו משום ספיחים. מיהו מה שהדרך לזרועו בחשון, ועלה מאליו או שזרעו באלול הוי ספיחים²³⁴ כיוון שזה גדל בעונה שאין השדה צריכה להיות בורה.

ו. החזו"א²³⁵ כתב דכל היתר הנ"ל בשדות שאין הדרך לזרועם, הינו רק בעלה מאליו [או בזרע בהיתר - בערב שביעית] אבל אם זרעם באיסור הרי מה שגדל הוא באיסור ספיחים, דבכלל גזירת ספיחים הוא

²²⁵ אבל ביש בהם גידולים שנזרעו בשביעית [באיסור] אף מה שמעלה בהם מאליו יתכן שאסור (חזו"א שם). - אם בשעה שהחלו לגדול הספיחין לא היה בשדה זרע אחר ואח"כ זרעה לא הותר איסורם - (חזו"א שם)

²²⁶ חזו"א סי' י סק"ו ד"ה ואם.

²²⁷ והיינו דאף ששדה בור הוא שדה בורה לעולם, אך שדה ניר אינה אלא שנה אחת, ומזה נלמד ג"כ לשדה שהיא בורה רק עונה אחת.

²²⁸ כגון חיטה.

²²⁹ כגון קטניות.

²³⁰ אבל זרעים באיסור אין בזה היתר של שדה בור וכדלהלן.

²³¹ ומ"מ מה שזרעו מערב שביעית אינו מציל מספיחים לפי שחיטה וקטניות שהביאו שליש בשביעית הם באיסור ספיחים.

²³² חזו"א סי' כב סק"ב - וראה בהרחבה בנתיב השמיטה

²³³ אלא דמסתבר שאין רגילות כן ולכך נקט החזו"א באופן של שני מינים.

²³⁴ שהרי זהו המציאות הרגילה של ספיחים שהם עולים מהנשאר בזמן הקציר. ולהדיא כ"כ הר"ן (פסחים נא): דספיחי הקציר שהחלו לגדול באלול אסורים. - בחזו"א שם הוסיף דאין להקשות דהואיל וזרעה חזינן שהיא שדה זריעה ולא בור, דזה אינו, הואיל ולא זרע בזמן הזריעה, וכל עיקר הזריעה משום שמירת שביעית לא יצאת בשביל זה מדין שדה בור, עכ"ד. והנה החזו"א מייירי כשזרעו מפחד הערבים, אך מפי השמועה למדנו דאף כשזרעו כדי להרויח יבול מותר כיוון שמה שנזרעה בעונה זה הוא מפני שמירת השביעית.

²³⁵ סי' סק"ו.

שהפירות שנזרעו באיסור יהיו אסורים. - ולדעת הראב"ד²³⁶ ועוד ראשונים²³⁷ יש לאסור מדין נזרע באיסור שקנסו חכמים לאסור הגידולים.

ויש נפק"מ בטעם איסור, דאם משום ספיחים הרי אם יצאו למוצאי שמינית מותרים לאחר זמן שכבר עשו כיוצא בהם²³⁸, או מחנוכה, ואילו משום נזרע באיסור אסורים לעולם.

ולהלכה אפשר להקל במקום הצורך הואיל ואיסור זה הוא רק מדרבנן²³⁹.

ז. כתב הרמב"ם²⁴⁰ שגוי שזרע בשדהו בשביעית מותר לאכול את הגידולים. שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה והגויים אינם מצווים על השביעית כדי שנגזור עליהם.

וכתב החזו"א²⁴¹ שאין הדבר תלוי בבעלות השדה אלא במי שהיא נמצאת תחת ידו ואם הישראל אריס שלה גידוליה אסורים משום ספיחים. עוד כתב דאפשר דאפילו הקרקע והפירות ביד נכרי וישראל נשכר להיות פועל לזרעה, הפירות שגדלו ע"י הזריעה האסורה, אסורים.

ח. לא גזרו איסור ספיחים אלא במינים שיש בהם קדושת שביעית, אבל שאר מינים כגון הפשתן, אף שאסור לזרעם בשביעית מכל מקום לא גזרו בהם איסור ספיחים²⁴² - מיהו אם זרעם או נטעם בידים לכאורה אסורים לדעת הראב"ד (דס"ו) וצ"ע. ברם מיני מאכל האסורים משום ספיחים שנפסלו מאכילה צ"ע אם פקע איסורם, וראה בהערה²⁴³.

ט. זרעים שזרעם בשישית והמשיכו לגדול בשביעית. אם הם ממני תבואה וקטניות²⁴⁴ אזי הכל תלוי בהבאת שליש²⁴⁵, שאם הביאו שליש קודם ראש מותרים [ואין בהם קדו"ש] ואם לאו אסורים משום

²³⁶ פ"ד ה"ו.

²³⁷ שסוברים שכל שנעבד בשביעית אסור הגידולים, ולא דוקא נזרע או ניטע בשביעית אלא אפילו עבד עבודות המועילות לפירות האילן נאסרו הפירות, שכן הוא דעת הרמב"ן ותלמידיו בסוף יבמות. [אבל להראב"ד בהשגות (שם) אין הכרח שאסור אלא בנזרע או ניטע בשביעית, אבל בנעבד י"ל דמותר, וכפשטא דמתני' (פ"ד מ"ב)].

²³⁸ כלומר, מזמן שאפשר לזרעם בשמינית וכבר יהיו ראויים לאכילה. כמבואר ברמב"ם פ"ד ה"ז. ויבואר להלן.

²³⁹ בסדר השביעית משמע דלהלכה אי"צ לחוש לאיסור הגידולים בנעבד ונזרע באיסור. אמנם בסימן י' (סק"ו ובהוספות) משמע דלא ברירא להקל. ולכן כתבנו להקל רק במקום הצורך. ואכן כ"ז בנזרע וניטע באיסור אבל באילן שעבדו עבודות המועילות לפירות בזה יש להקל הואיל דפשטא דמתני' (פ"ד מ"ב) משמע להיתר. והראב"ד שאסר בנזרע י"ל דבנעבד התיר, והרמב"ם מתיר בכ"ג ולא נשאר לן אלא דעת הרמב"ן ותלמידיו הנ"ל ובדרבנן יש להקל. [והגר"ג ז"ל אמר משמיה דהחזו"א דהראשונים בדוכתייהו מכרעי טפיל].

²⁴⁰ פ"ד הכ"ט, ובתשובה.

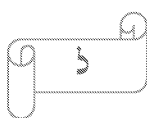
²⁴¹ ס"י סק"ו בהוספות.

²⁴² מסקנת הירושלמי, הובא בחזו"א (ס"י ס"ק יב).

²⁴³ החזו"א (ס"י יג סק"ה) הוכיח מהראב"ד בהשגות דפקע איסור ספיחים בנשרח. מאידך בסק"ח מבואר בחזו"א דאף שבגד שצבעו בקליפי שביעית פקע קדו"ש מהצבע, מ"מ אם הם באיסור ספיחים לא פקע איסורם, וראה בסק"א שם שמדמה נשרח לצבע בבגד, וא"כ צ"ע. - ונפק"מ בזה בספיחין שעשה מהם מיני רפואה האם פקע מהם איסור ספיחים.

²⁴⁴ הא דקטניות כתבואה מבואר ברמב"ם (פ"ד ה"ג), וכ"ד הרמב"ן והריטב"א (ר"ה י"ג). אבל דעת התוספות שם שהם כירק [וכמש"כ החזו"א (ס"י ז סק"ו)] ולשיטתם יש מקום להקל שדי בצמחו בשישית, וצ"ע.

²⁴⁵ רמב"ם שם, ור"ש רפ"ט.

ספיחים. ואם הם ממני הירקות נחלקו הראשונים: דעת הרמב"ם שהכל הולך אחר לקיטה²⁴⁶, ואם נלקטו בשביעית אסורים משום ספיחים. וכתב החזו"א²⁴⁷ שאם גמרו לגדול דינם כמו שנלקטו. דעת הר"ש²⁴⁸ והרמב"ן²⁴⁹ שאם החלו לצמוח בשישית אין בהם משום ספיחים. וכן הלכה²⁵⁰.

י. זה שכתבנו שירקות שהחלו לצמוח בשישית אין בהם איסור ספיחים. יש לנו לבאר האם הדין כן גם בירקות שאין העלים שלהם נאכלים אלא שגדלים בהם פירות [האדמה] הנאכלים כמלפפונים ועגבנות, האם גם בהם די שהעלים החלו לצמוח או שצריך שעכ"פ הפרי יחל לגדול. ודין זה יש ללמוד מדברי החזו"א²⁵¹ שבאר הטעם שדי במה שהתחיל לצמוח בשישית לפי שכל מה שגדל אח"כ דומה לפירות הגדלים מהאילן שאין בהם ספיחים ואף אלו גדלו בשביעית מהחלק שכבר צמח מהם בשישית. וא"כ די שיצמח מהעלים שלהם מעט בשישית, וכן היה החזו"א מורה ובא.

יא. כתב החזו"א²⁵² שהלוף והבצל ששתלם בשישית, ובשביעית החלו לצמוח בס' עלים חדשים, אין בעלים האלו איסור ספיחים.

יב. מטו משמיה דחזו"א שדי במה שהזרעים החלו לצמוח מתחת לפני האדמה²⁵³.

יג. ספיחי שביעית שיצאו למוצאי שביעית [הן בעלו מאליהם הן בנזרעו - להמתירים בנעבד ונזרע²⁵⁴] אסורים עד זמן שיעשו כיוצא בהם [- שכבר גמר לגדול ממין זה הנזרע בשמינית]²⁵⁵. ומשיעשו כיוצא בהם מותר ללקטם מהאדמה. ולדעת הרמב"ם מחנוכה ואילך מותר אף אותם שלא עשו כיוצא בהם²⁵⁶. [והראב"ד והר"ש²⁵⁷ אינם סוברים דין זה, ולשיטתם לעולם צריך להמתין שיעשה כיוצא בהם. וכתב

²⁴⁶ רמב"ם שם (ה"א - יב), ומקורו ממתני' רפ"ט שפירשה לענין איסור ספיחים [כפשטות הלשון].

²⁴⁷ סי' ט סק"ג, והוכיח כן ממתני' פ"ה מ"ד.

²⁴⁸ רפ"ט, ובתוס' הרא"ש (פסחים נ"א). וחיליה מהא דמצינו ירקות שקדושים בקדו"ש ומותרים באכילה.

²⁴⁹ בפי"ת.

²⁵⁰ סדר השביעית, ובסימן ט סק"ז.

²⁵¹ כ"כ הגרד"ל ללמוד מד' חזו"א (סי' כב סק"ב).

²⁵² סי' כב סק"ב, וכ"מ מדברי הר"ש (פ"ה מ"ג) שכתב שהלוף שנזרע בשישית והוציא עלים בשביעית אין בו משום ספיחים. והסברא בזה כנ"ל דכל שגדל בשביעית מכח נטיעה שכבר קיימת דומה לפירות האלן. ולכאורה לפי"ז משמע דאף אם רק השריש העיקר די בזה אף שלא הוציא כלל עלים, אלא שלפי המציאות תחילת צמיחת העלים באה כאחד עם ההשרשה וא"כ נידו"ז תלוי בהלכה דלהלן אם די בצמיחת עלים מתחת לפני הקרקע.

²⁵³ כן מפורסם המעשה שהורה החזו"א במושב נתיבה. וראה לעיל שתחילה צמיחת עלים מהזרע הוא גם זמן ההשרשה. והנה יש להעיר דלפי"ז יוצא שמש"כ הרמב"ם שספיח הוא הגדל מעיקר הנשאר בארץ אינו להלכה, דלהלכה נקטינן שכל שכבר יש לו עיקר מקודם מותר. ובשלמא אם נאמר שצריך שיחל לצמוח מעל פני השטח משכח"ל כה"ג שלא נשאר מהעיקר על פני השטח, אבל להנ"ל לא משכח"ל וקשה א"כ היאך העתיק הרא"ש (בפי"ט) לשון זו דהרמב"ם הרי לשיטתו דסובר כה"ש דכל שהחל לצמוח קודם א"יב משום ספיחים אין הדין כן [ראה ברא"ש פ"ה מ"ג שכתב כדעת הר"ש דעלים שצמחו בשביעית מהעיקר שנזרע בשישית מותר, וכן בפי"ט שם שיטתו כה"ש] וצ"ע.

²⁵⁴ ראה לעיל ס"ו

²⁵⁵ פסחים נא: לפירוש רבינו נסים גאון. מתני' (פ"ו מ"ב) לפ"ב דהר"ש שם.

²⁵⁶ פ"ד ה"ו, ומקורו מתוספתא. - גם בתוס' פסחים (נא) הביאו תוספתא זו.

²⁵⁷ פ"ה מ"ה.

החזו"א (סי' ט ס"ק יז) דהלכה כהרמב"ם²⁵⁸] והחזו"א²⁵⁹ מחדש שמשיעשו כיוצא בהם הותרו אף אותם שנלקטו קודם לכן²⁶⁰.

יד. ספיחי שביעית שגמרו לגדול בשביעית, אסורים לעולם - אף לאחר חנוכה. ולדעת הרמב"ם דוקא בנלקטו גם בשביעית.²⁶¹

טו. הבא לקנות ירקות ופרי האדמה בשנה השמינית, אם הוא ממין שמצוי ממנו מחוץ לארץ מותר לקנות מיד, שתולה שהוא מחו"ל. ואם אין מצוי ממין זה שיהא מחו"ל אסור לו לקנות עד זמן שכבר עשה כיוצא בו²⁶², וכשהגיע חנוכה מותר לו לקנות בכל גוונא²⁶³.

טז. דעת הרמב"ם שספחי שביעית שעלו מאליהם בשדה או שזרעם בשישית וממשיכים לגדול בשביעית אסור לקיימם, מפני מראית העין²⁶⁴ - שמא יאמרו שזרעם בשביעית, ולכך יש לו לעקרם. ודברים שאין דרך לזרעם²⁶⁵ או שהדרך להניחם באדמה משנה לשנה אין צריך לעקרם²⁶⁶. ולהלכה ראה הערה²⁶⁷.

יז. כתב הרמב"ם²⁶⁸: ספיחים של שביעית שיצאו למוצאי שביעית אסורים באכילה ואין תולשים אותם ביד אלא חורש כדרכו. והטעם בזה פירש החזו"א²⁶⁹ שלא יבוא לאכלם, או שלא יאמרו שהוא אוכלם.

יח. החזו"א נסתפק האם מותר להפסיד ספיחין, דכיון שבלאו הכי הם אסורים יתכן שמותר להפסידם²⁷⁰, והתוי"ט²⁷¹ כתב שאסור להפסידם.

יט. החזו"א מסתפק במכר ספיחין וקבל בעדם מעות, באופן שהדמים נתפסים בקדושת שביעית האם נתפס בהם איסור ספיחין²⁷².

²⁵⁸ דבשל סופרים אחר המקל.

²⁵⁹ סי' ט ס"ק יג י"ד. וראה שם סי' ט"ו שלדעת הר"ש והראב"ד מה שנלקט קודם שיעשה כיו"ב אסור לעולם, ומ"מ הכריע החזו"א להקל בזה.

²⁶⁰ כתב החזו"א (סי' ט ס"ק יז) שאף שהגדל בשדות נכרי שאין בו משום ספיחין, נוהג בו קדושת שביעית עד שיעשו כיוצא בו, כפי פרטי הדינים שבסעיף זה.

²⁶¹ חזו"א סי' ט ס"ק יג וסי' יז. ופשוט שכל ההיתר דחנוכה הוא רק בגדלו בשמינית או בספק שמא הם משמינית.

²⁶² מתני' פ"ו מ"ד. ופסקה הרמב"ם (פרק ד ה"ז) - ומה שקנה קודם שיעשה כיוצא בו אסור לעולם, שהרי הוא בספק נלקט בשביעית.

²⁶³ כדלעיל סעיף יג.

²⁶⁴ רמב"ם (פרק ד יח), ומפרש כן במתני' [פרק ב משנה י] ובתוספתא. ולהר"ש הסובר שבזרע בשישית והחל לצמוח אין איסור ספיחים, ע"כ מפרש להנך מתנייתא בדרך אחר, ואין מקור א"כ לדין זה.

²⁶⁵ כסף משנה [פרק א הלכה ו].

²⁶⁶ ירושלמי, ונפסק ברמב"ם [פרק ד הלכה י"ח].

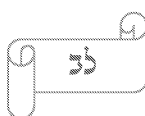
²⁶⁷ לכאורה כיון דקיימא לן כהר"ש [ראה לעיל הלכה ט] ולשיטתו אין מקור לדי"ז, כמבואר בהערה לעיל, א"כ להלכה אין מקור לעקור את הספיחים.

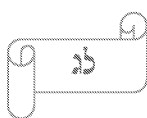
²⁶⁸ פרק ד הלכה ה.

²⁶⁹ סי' ט ס"ק ו.

²⁷⁰ סי' ט ס"ק ו, - וצ"ע אם יש לחלק בזה בין זמן שקדו"ש מן התורה לזה"ז שאינה אלא מדרבנן.

²⁷¹ פרק ה משנה ד.

פרק ו

מצוות ניהוג הפקר בפירות שביעית

א. נצטוונו להפקיר את כל הפירות²⁷³ שתצמיח הארץ בשנת השמיטה. והוסיף הכתוב אזהרה שלא יבצור כרמו ויקצור תבואתו כדרך הבעלים²⁷⁴.

ב. אין כונה המצוה שצריך האדם להפקיר במחשבתו את הפירות, שהלא הם מופקרים ועומדים מכח התורה²⁷⁵, אלא שינהג בהם מנהג הפקר, דהיינו שלא ימנע מבני אדם לקחתם ולא ינעל את שדהו²⁷⁶ וכתב החזו"א²⁷⁷ שרשאי לגודרם מפני בהמות וחיות שלא יוכלו להכנס, וכל חובתו הוא שיהיה אפשרות לבני אדם להכנס ולקחת את הפירות. וכונת הדברים היא: שיעשה שער לשדהו ולא ינעלו במפתח²⁷⁸ - אולם אם נכנסה בהמה לאכול אסור לו למונעה²⁷⁹.

- מי שגדלים בחצר ביתו פירות, והדרך היחידה להכנס לחצירו היא דרך ביתו, יל"ד האם צריך ליתן אפשרות להכנס דרך החצר, ולכאורה יש ללמוד מד' המכילתא שתקנו מפני תיקון העולם שלא יצטרכו לפרוץ פרצות, שאין לו חיוב בכך²⁸⁰, אולם לפ"ד החזו"א לכאוי יש לו לאפשר כניסה דרך ביתו [ראה הערה בשמו שיתלה שלט שניתן לקבל אצלו מפתח, והכ"נ באופן זה].

- היה מפחד מבני אדם שאינם מהוגנים שישחיתו את עציו ורוצה למונעם מלהיכנס, יש להסתפק האם רשאי לנעול את השער במפתח ולהודיע שאפשר לקבל ממנו מפתח [שאו יוכל לפקח על הדבר]. והדרך הראויה באופן זה ליתן כמה מפתחות לשכניו שאז יוכל כל אדם להיכנס בלי שיזדקק להסכמת הבעלים²⁸¹.

²⁷³ נכלל בזה כל היבול שנוהג בו קדו"ש, דהיינו כל שהנאתו וביעורו שוה.

²⁷⁴ עפ"י ספר המצות (עשה קלד), וראה בספר היד (פ"ד הכ"ד) שגם כן נקט שהלאו דלא תבצור שייך למצוה ד"ונוטשתה"

²⁷⁵ ראה בחזו"א (סי יט ס"ק כד) שכתב שדבר זה מוסכם ששביעית אפקעתא דמלכא. [ובאבקות רוכל דן בזה ולא ברירא מסקנתו]. ועיי' ישועות ישראל סי' סז דנקט בפשטות שגם בקרקע קטן הפירות הפקר. מיהו בתומים שם לא נראה כן.

²⁷⁶ רמב"ם (פ"ד הכ"ד)

²⁷⁷ סימן יד (סק"ד), והוכיח כן מהתוס' בר"ה (ט.).

²⁷⁸ הרמב"ן (בפי' התורה) הביא דברי המכילתא שמן הדין היה לפרוץ פרצות בגדר של השדה אלא מפני תיקון הועלם אמרו חכמים שאינו צריך לפרוץ פרצות. ובלשון הרמב"ם (שם) כתוב שהאיסור הוא לנעול את שדהו.

²⁷⁹ חזו"א שם מתוספתא (פ"ה).

²⁸⁰ הגר"ל הקשה ע"ד המכילתא שמה"ת נחייבו לפרוץ פרצות, ומדוע אין די בשער החצר, וכתב שאין לומר שלא היה שער, שא"כ איך נכנסים, ולכ' יש להעמיד באופן זה שהכניסה היא דרך ביתו, והיינו דינא דהמכילתא שא"כ לפרוץ פרצות.

²⁸¹ בבעל הטורים כתב שאף אם גודר בפני המים שלא ישחיתו את שדהו עבר על עשה, דסו"ס שמר את שדהו. ולפי"ז יש ללמוד דאף לאחר שהתירו שלא לפרוץ פרצות מ"מ לנעול במפתח אסור אף אם כונתו מפני המזיקים. אף יתכן שכיוון שמודיע שאפשר לקבל מפתח נמצא שאינו מונע האנשים מלהכנס, אולם ברמב"ן משמע שכונת המצוה היא שיוכלו האנשים להכנס מאליהם ולא יהיו זקוקים להסכמת הבעלים, וא"כ לא סגי במה שמודיע שאפשר לקבל מפתח. וצ"ע, וכבר דן בזה הגר"ל, אך מפי השמועה מטו משמיה דהחזו"א שהתיר, וצ"ע.

ג. נחלקו הראשונים בביאור הלאו של "ענבי נזירך לא תבצור". דעת רש"י רמב"ן²⁸² שהאיסור הוא למנוע אחרים מלקצור את הפירות יחד איתו אבל אם הפירות מופקדים לכל אין שום איסור בקצירתם. אכן לדעת הרמב"ן אסרו חכמים לדרוך את הענבים בגת וכיו"ב בשאר פירות, כדי שלא יבואו לשומרם²⁸³. דעת הרמב"ם שאף בפירות מופקדים אסרה התורה לנהוג בקצירתם ובצירתם כדרך הבעלים. והיינו שלא יקצור כל יבול השדה לעצמו²⁸⁴, וכן שאר מלאכות האיסוף והטיפול בפירות אסורים כשעשו כן בכל יבול שדהו²⁸⁵. ומדרבנן²⁸⁶ הצריכו לעשות שינוי בבית הבד וכיו"ב [וזה אפילו באינו כונס כל יבול השדה]. ואיסור זה אינו אלא לבעלים²⁸⁷. דעת התוס' ²⁸⁸ שאסור לקצור ולבצור אלא בשינוי והיינו במופקר. ומסתברא שדווקא במקום שאפשר לשנות²⁸⁹. ולהגר"א שיטה חדשה דאסור לכל אדם לקצור ולבצור הפירות אף בשינוי, ואינו מותר אלא לתולשם בידו²⁹⁰.

ולהלכה אסור "לבעלים" לקצור ולאסוף כל פירות שדהו ואף כשקוצר מעט אם אפשר לו לשנות צריך לשנות, ואם אי אפשר לשנות המיקל לא הפסיד²⁹¹.

הפרטים בדין הפקר פירות שביעית

ד. כתבו התוס' ²⁹² דפירות שהם בספק קדושת שביעית, וממילא הם בספק הפקר חייב הבעלים להפקירם כדי שיוכל כל לאדם ליטלם, דאם לא כן כיוון שיפרשו מהספק הוה כמשמר שדהו.

ומטעם זה אתרוג שחנט שביעית ויצא לשמינית צריך להפקירו, דבלא זה הדבר בספק²⁹³ שמא הולכים אחר לקיטה ואינו מופקר [וראה הערה²⁹⁴]. - ולפי"ז אתרוג שהוא בבעלות מי שאינו שומר תומו"צ

- מותר למנוע מגויים ליקח פירות שביעית (חזו"א שם).

²⁸² בפירוש התורה (פרשת בהר). ועיי ר"ש פ"ה מ"ו ומש"כ ע"ז בחזו"א יב סק"ח.

²⁸³ וכן אמרו שלא יכתוש זיתים בבית הבד אלא בשינוי, וראה עוד פרטים במשנה שם.

²⁸⁴ רמב"ם (פ"ד ה"א), וכתב החזו"א דכל שמשאיר בשדה ושורו מוכיח עליו שאינו נוהג בעלות אינו עובר בלאו.

²⁸⁵ כן מבואר רמב"ם וחזו"א שם. ונסתפק החזו"א האם אסור מה"ת רק כשגם קצר הכל וגם העמיד ממנו כרי או שכ"ד בפני עצמו לוקה, ומשכח"ל איסור העמדה בכרי בלחוד בקצר מעט מעט עד שנהיה לו הרבה.

-ועיי"ע שם ברמב"ם הכ"ד שאם אסף כל פירות שדהו לביתו עבר איסורו.

²⁸⁶ חזו"א שם ד"ה ולדעת.

²⁸⁷ החזו"א סק"ה מסופק בזה, והדר פשטא בסק"ו.

²⁸⁸ ר"ה ט. והיינו דוקא לבעלים כמבואר בחזו"א (סי' י' סק"ה) בדעת תוספות מנחות פד.

²⁸⁹ חזו"א (סי' יב סק"ח).

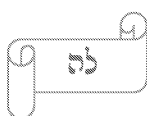
²⁹⁰ שנות אליהו (פ"ח מ"ו), וגדר הדין הוא איסור עבודה בפירות - הגרד"ל. ומה"ט אסור לכל אדם. ומ"מ אף להגר"א איסור זה אינו תלוי בקרקע אלא בקדושת הפירות, ושרי לקצור פירות שישית שנכנסו לשביעית כמש"כ החזו"א (סי' יב סק"ט).

²⁹¹ חזו"א (סי' יב סק"ח). ונראה דכל דבריו שם רק לבעלים אבל לשאר אדם שרי בלא שינוי, דלא חיישינן לדעת הגר"א. ובתוספתא איתא דבאוצר ב"ד קוצרים כדרכם.

²⁹² ר"ה ד"ט.

²⁹³ כך היא שיטת הרמב"ם (פ"ד ה"ב) דאתרוג הוא בספק שמא הולכין בו אחרי לקיטה.

²⁹⁴ אבל אתרוג שישית שנכנס לשביעית מבואר בדברי הרמב"ם (שם) דהוי רק ספק הפקר, ואין אומרים שצריך להפקיר משום שמעיקר הדין בתר חנטה אזלינן ואינו קדוש בקדו"ש - עיי חזו"א (סי' ז סק"ד). ומה"ט חייב במעשר [ומי מהחזו"א בתורת וודאי]. אולם יתכן שדעת הרמב"ם דבכ"ג שהדבר בספק אי"צ להפקיר, ומה שאתרוג שביעית שיצא לשמינית פטור

לכאורה אסור ליקח משדהו אתרוג שיצא לשמינית, דהוה ספק הפקר, וצ"ע²⁹⁵ -ועפ"י הוא הדין קליפי הפירות שאינם בקדושת שביעית חייב להפקירם כדי שיוכלו בני אדם ליטול הפירות הקדושים ולפי"ז צ"ע במי שאינו שומר תומ"צ היאך נוטלים הקליפות וראה בהערה²⁹⁶.

ה. מסקנת החזו"א דפירות הקדושים בקדושת שביעית הוה הפקר גם כשהם עדיין על האילן בשנת השמינית²⁹⁷.

ו. דעת האבקת רוכל שפירות שביעית הגדלים בשדה של עכו"ם אינם הפקר אף שהם קדושים בקדושת²⁹⁸ והחזו"א כתב שהדבר בספק אם התורה הפקירה פירות שביד גוי²⁹⁹. וברמב"ן משמע דהוה הפקר³⁰⁰.

ז. כל ירקות שהחלו לגדול בשביעית הרי הם הפקר, ולכשיגיע שמינית זכו בהם בעליו. וירקות שישית שהגיעו לשביעית נעשו הפקר מיד בתחילת שנת שביעית. ברם ירקות שנת שישית שאינם עומדים ליתלש דוקא בשנה שביעית [כגון לוף] יש להסתפק אם נעשו הפקר מיד בתחילת שביעית, דהרי אם יתלשו בשמינית לא יהיה בהם קדושת³⁰¹. ויש אומרים דכל ירק שנלקט בשמינית למפרע לא היה הפקר, ונמצא שבשנת שביעית הם בספק הפקר³⁰².

ח. אף שהתורה הפקירה רק את הפירות הקדושים, מכל מקום גם מקום בשביל דרך בשדהו הפקירה התורה, בכדי שיוכלו בני אדם ליכנס ללא שיצטרכו לבקש רשות מבעה"ב [גמרא (נדרים מב)]. וכתב החזו"א (סי טו ס"ק יא) שאם בע"ב מילא כלים בדרך לפירות רשאים לשבור את כליו, שגם זה בכלל הפקר. - הראב"ד כתב דבכדי שלא ירגיל את עצמו לקחת מאחרים יש לו לגמול עם הבע"ב בטובת דברים, ולא יטול כדרך החוטפים. אבל בטובת ממון אסור דהוי כעין סחורה, ולא נתברר אם יש לחוש לדבריו.³⁰³

ממעשר הוא משום שהיו הפקר שעה אחת, וכמש"כ חזו"א סי ז סק"ב.

²⁹⁵ אבל בשביעית מותר ללקוט אף ממי שאינו שומר תורה, שהתורה הפקירתו.

²⁹⁶ הגרד"ל הניח הדבר בצ"ע דשמא התורה הפקירתם כיון דא"א בלאו הכי. אך עדין צ"ע בעוקצי האתרוגים כנודע.

²⁹⁷ החזו"א (סי ג' סק"ג, וסי' ט סק"ג) נסתפק בזה ובסי' כא סק"י"ח הכריע שדין הפקר לתלוי בקדושת הפירות.

²⁹⁸ ובאר שם דאף שהוא אפקעתא דמלכא התורה מ"מ לא הפקיעה פירות שביד הגוי.

²⁹⁹ סי' כ' סק"ז ד"ה ומיהו. ופשט"ל דהוה אפקעתא דמלכא רק דיש להסתפק אם ביד הגוי ג"כ אפקעתא דמלכא.

³⁰⁰ הרמב"ן בפיה"ת דן לאסור משומר ביד גוי, ומוכח דהוה הפקר.

³⁰¹ חזו"א י"א ז' י"ד ט'.

³⁰² כ"כ החזו"א (סי' ז ס"ק יב) לדעת הרז"ה [בתירושו הראשון דחזו"א שם]. וכן מוכח מתוס' (ר"ה טו.). שכתבו דאתרוג שנלקט בשמינית אי אזלינן בתר לקיטה למפרע לא היה הפקר אף בשביעית.

והנה יל"ע לשיטה זו איך מותר לו לאדם ללקוט אתרוג בשביעית, הלא נמצא שע"כ גורם שפירותיו של בעל הפרדס יהיו הפקר, שהרי לולי היה לוקטם היו נשארים לשנה השמינית והיה מתברר שאינם הפקר, וא"כ כיצד הותר לו לגרום שיופקרו פירותיו של חברו, הלא זה נחשב מזיק [כיו"ב הקשה הגרד"ל על מי שנשתתה ולא פרע חוב ובכך גרם ששביעית תשטם שיתחייב מדין מזיק], וע"י היטב בזה.

³⁰³ כן כתב הראב"ד בפירושו לעדיות, והובאו דבריו ברמב"ן ור"ן (ע"ז דף נא.). וגם בחזו"א (סי' יט ס"ק יט וסי' כב) האריך בפירוש דבריו, אך לא נתברר אי צריך למיחש לדבריו שהרי יש לו ג"י במשנה נגד כל ג"י הראשונים, וצ"ע.

ט. דעת רבינו תם (תוספות סוכה לט:) ועוד ראשונים³⁰⁴ שפירות שהיו משומרים ע"י בעליהם אסורים באכילה מן התורה³⁰⁵, ודעת רוב הראשונים³⁰⁶ שהפירות מותרים באכילה אלא שאסרו לקנות מעם הארץ פירות משומרים, לפי שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ, ואף שבמופקר התירו למסור לו כדי ג' סעודות, במשומר לא התירו³⁰⁷. ולפי זה מותר לקנות בהקפה שאז אין הדמים דמי שביעית³⁰⁸. ומן הדין אפשר להקל אך לכתחילה יש לחוש כיון שהוא איסור תורה³⁰⁹.

³⁰⁴ רש"י (יבמות קכ"ב) בשם רבותיו, רז"ה (סוכה).

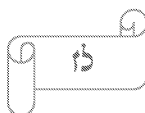
³⁰⁵ כ"מ בתוס' מנחות (פד.) וכן כתב הרז"ה.

³⁰⁶ רש"י (סוכה שם) רמב"ן (פיה"ת) ר"ש (פ"ט מא, פ"ח מ"ו) רמב"ן ותלמידיו (סוף יבמות), וכתב החזו"א (סי' י' סק"ה) שכן דעת הרמב"ם.

³⁰⁷ אכן מהרמב"ן משמע דהאיסור לקנות מהמשומר הוא משום קנס, ולפי"ז אף בהקפה אסור, והחזו"א לא נקט כן וצ"ע.

³⁰⁸ חזו"א (סי' סק"ה).

³⁰⁹ בסימן י' מבואר בחזו"א דיש מקום להקל. ובסדה"ש החמיר בזה, ובסדה"ש שעפ"י החזו"א השמיט חומרא זו.

פרק ז

עבודת הארץ

א. מצות שביעית כוללת בתוכה שני ענינים א' איסור עבודת הארץ, ב' קדושת הפירות. וחלוקים הם בשני דברים, בזמן ובמין. שזמן איסור עבודת הארץ הוא מראש השנה עד ראש השנה, ואילו קדושת הפירות תלויה במה שהם חנטו (או הביאו שליש וכיו"ב) בשביעית, אף אם הם נקטפו במוצ"ש, וכן מבחינת המין, שקדושת הפירות נוהגת רק בצמחים שהשימוש בהם מוגדר כדבר שהנאתו ובעורו שוה, ואילו עבודת הארץ אסורה בכל אופן ובכל האילנות והצמחים³¹⁰.

ב. החזו"א³¹¹ נסתפק להלכה האם יש איסור דרבנן של עבודת הארץ בשנה השמינית, בעבודות המועילות לפירות שעדיין באילן - הקדושים בקדו"ש - לפי שחנטו בשביעית]. - ולדעת ר"ת בספר הישר³¹² לכאורה יש בזה איסור תורה של תוספת שביעית.

ג. העבודות האסורות מן התורה³¹³ הן: זריעה, זמירת הכרם, קצירה ובצירה - לתועלת הצמיחה³¹⁴. שעבודות אלו נתפרשו בפסוק. ושאר העבודות שהם לתועלת הצמיחה אסורות מדרבנן אך החרישה נאסרה הלכה למשה מסיני³¹⁵.

העבודות הדומות לאותם שהוזכרו בתורה אין איסורם אלא מדרבנן, [ואף שלגבי מלאכת שבת הם נחשבות תולדות שלהם]³¹⁶. אולם הנטיעה בכלל זריעה האסורה מן התורה³¹⁷. זמירה בשאר האילנות, פשטות לשון הרמב"ם משמע שהיא מן התורה, וכן כתב הרשב"ם (ב"ב פ:): אולם החזו"א מפרש שמן התורה אין איסור אלא זמירת הכרם³¹⁸, ומפרש כן בלשון הרמב"ם.

³¹⁰ ע"י חזו"א סי' יט סק"כ.

³¹¹ סי' יז סק"ב. סי' כא סק"כ, ובכ"ד.

³¹² דלשיטת רבנו תם ר' ישמעאל יליף תוספת שביעית דלאחריו משבת ושלפניו מהלכה, וא"כ גם אנו נקטינן כן [דאין שום סיבה לומר שר"י חלוק על ר"י] ושוב כתב אף דההל"מ היא רק בזמן ביהמ"ק אבל דין תוספת שלמדנו מקרא הוא גם בזה"ז, ונמצא דתוספת שאחר זמן שביעית מה"ת גם בזה"ז. אולם רוב הראשונים חולקים עליו בפירוש הסוגי.

³¹³ מו"ק ג.

³¹⁴ חזו"א יג סק"ג עפ"י הרמב"ם. וזה מצוי מאד להשיר פירות קטנים לתועלת הנשאים שיהיה להם מספיק כח מהעץ.

³¹⁵ כ"ד רוב הקדמונים, ודעת הרמב"ן (מכות כא:): שאיסורה רק דרבנן, וכ"ד התו"י (פ"ב מ"ב) בשיטת הרמב"ם. והרא"ש והחזו"א סי' יח סק"ג נקטו דחרישה מן התורה אף להרמב"ם.

³¹⁶ גמרא מו"ק שם.

³¹⁷ כן דעת הר"ש (פ"א מ"א) וכן כתב החזו"א (סי' יז סק"כ) בדעת הרמב"ם, אולם דעת רבנו תם כפי שמשמע מהר"ש (שם) וכמו שפירשה הר"י קורקוס שנטיעה אסורה רק מדרבנן.

³¹⁸ יש מפרשים שהכרם נתיחד בזה שהזימור פועל ישירות בהשבחת הפירות. וראה בספר ושבחה הארץ שעפ"י מתיר גם בגפן סוגי זמירה מסוימים ויסוד דבריו שם בשם הר"י נדל ז"ל. וכה כתב שם "אמנם דן החזו"א שם שאולי כל חיתוך בענף

ד. הנפק"מ בין מלאכות האסורות מן התורה למלאכות שאיסורם רק מדרבנן הוא במקום פסידא³¹⁹ שחכמים התירו את העבודות שאיסורם רק מדרבנן במקום הפסד הקרקע, או האילן או רוב הפירות, וכמו שנבאר.

ה. הפסד הקרקע³²⁰ היינו שהקרקע תוכחש או שיעלו בה קוצים וכיו"ב באופן שלא תוכל להצמיח פרי תנובתה בשנה השמינית. לפיכך מותר לעדור [- להפוך את האדמה במעדר, שעבודה זו אינה אלא מדרבנן] את האדמה בשנה השביעית בכדי שתשאר בלחותה ויוכלו להצמיח בה זרעים בשנה השמינית³²¹.

ו. הפסד האילן³²². היינו שגזעו יתיבש ולא יוכל להצמיח. לפיכך מותר להשקות את האילן בשנה השביעית, בשיעור הנצרך להם שלא יתיבש ויפסידו.

ז. הפסד רוב הפירות³²³. היינו שמותר להשקות ולזבל אם יש חשש שבלא זה לא יצמחו רוב פירות האילן.

ח. ספק הפסד נחשב כהפסד ודאי³²⁴. - לא הותר משום הפסד³²⁵ אלא מלאכה שהיא באה באופן קבוע למניעת ההפסד, אבל אם אירע מאורע פרטי של הפסד כגגון שנהר שטף שדהו ונתגלו שורשי אילן אסור לסותמו באדמה³²⁶.

- אם היתה שדהו צריכה השקאה רק במקומות מסויימים ואין ידו משגת לשכור פועלים מותר לו להשקות את כל השדה ע"י פתיחת הברז לפי שזה בכלל הפסד, ואף שאין כאן הפסד הקרקע אלא הפסד

בגפן דינו כזמירה אך בהוראות המעשיות שהונהגו בקבוץ חפץ חיים בשמיטה התשי"ב הותר בפירוש לנקות את כל הזמורות המיותרות בחורף השמיטה לאחר ביצוע קיצוץ כללי בשינוי ובצורה לא מקצועית ההסבר המתבקש הוא שהן הקצרה בשאינה בדקדוק, הן ניקוי זמורה שלימה אינן זמירה בנוסף לכך נראה שהגדרת הזמירה בגפן כוללת את השגת ההשפעה הישירה על הפרי הצומח בשריגים באותה עונה כך משמע בפירוש המשנה לרמב"ם מס' שביעית פ"ד ו' וכן אמר לנו בפשטות הרב גדליה נדל מתלמידי החזו"א מכך נובע שהקצרה שאינה גורמת לגידול פרי מהצימוח שלאחריה אינה בגדר זמירה דאורייתא".

³¹⁹ מו"ק ג. רמב"ם פ"א ה"י (והרמב"ם פירש היתרא דסתומי פילי ואברויי אילנא משום פסידא).

³²⁰ חזו"א סי' ט"ז סק"ד.

³²¹ החזו"א (סי' יח סק"ד) דן שלא התירו תולדות חרישה - באופן שהם בחפירה במקום פסידא, אך נראה דלמסקנתו חזר בו מזה ולפיכך כתבנו שמותר לעדור מפני הפסד. וכן מוכח מהגמ' במו"ק למפרשים שהיתר אוקמי משום פסידא, דמותר לעדור משום הפסד.

³²² רמב"ם פ"א ה"י.

³²³ עיקר היתר עבודות משום הפסד הפירות הוכיח החזו"א בסי' טז סק"ד, ובסי' כא סק"ד, ובסו"ס כא כתב שההיתר הוא כשיפסידו כל הפירות אך בסדר שביעית שעפ"י החזו"א כתב שמותר גם אם יש חשש שיפסידו רוב הפירות וכן משמע מההוכחות שכתב החזו"א לדן זה.

³²⁴ חזו"א סו"ס טז, והכי קיימא לן לגבי חוה"מ.

³²⁵ חזו"א סי' יח סק"ד.

³²⁶ ואמנם לכסות שרשי האילן יש להתיר מדין אוקמי אילנא ראה להלן הערה 18, שהיתר זה אינו משום פסידא, אלא שעבודה שבאה רק להסיר נזק אינה נחשבת עבודה.

ממון. ומ"מ נראה שכ"ז בדבר שאם יחוס על ממונו יפסד האילן והפירות אבל לא הותר לחרוש את האדמה בשביל הפסד ממון, כגון שינושל מאדמתו אם לא יחרוש בה,

ט. ריסוס ומניעת מזיקים, אם יש לחוש להפסד רוב הפירות מותר. ואם לאו אין להתיר משום פסידא, אלא שיש לדון להתיר מדין המבואר בגמרא [לדעת רוב הראשונים] שמלאכות שכל עיקרם למנוע קלקול באילן מותרות בשביית, אך אין לעשות מעשה בזה, וראה הערה³²⁷.

אינו מתכוון ופסיק רישא בעבודות הארץ

י. איסור עבודת הארץ בשביעית חלוק בגדרו מאיסור שבת, שבשבת תכלית האיסור הוא טורח האדם במלאכה, ובשביעית האיסור הוא השבחת הקרקע והצמיחה³²⁸, ומטעם זה בשבת אסור לעשות מלאכה אף כשאינו מתכוון למלאכה שאסרה התורה, כל שהוא פסיק רישא, אבל בשביעית אין איסור אלא כשמתכוון בעבודתו להשבחת הקרקע או האילן; לצמיחה³²⁹.

ומטעם זה מותר לסקל אבנים מהשדה אם כונתו לצורך השימוש באבנים³³⁰, וכן מותר לקצוץ זמורות אם כונתו להשתמש בהם ולא לשם צימוח האילן³³¹. וכל זה מן התורה אבל מדרבנן אסור שמא יאמרו שלעבודת הארץ נתכוון, אלא אם כן ניכר במעשהו שאינו מכין לתועלת הקרקע והאילן³³².

יא. יש ב' מיני היכרים שהתירו בהם חז"ל; א. שניכר בגוף העבודה שנעשית לצורך השימוש בעצים או באבנים, ולא לצורך עבודת הקרקע, וכגון שמסקל רק את האבנים הגדולות³³³. ב. שידוע לכל שהוא עושה

³²⁷ בסוגיית הגמ' (מוק ג., ע"ז נ:) מבואר שעבודות לאוקמי אילנא שרי, ודעת רש"י מו"ק - [והוא פרוש ר"ש היתום], ותוהרא"ש שם בשם ראב"ד, ורמב"ם שהכונה בדין זה משום פסידא, אך דעת הריטב"א [והראשונים בב"ב (פ:)] ועוד קמאי שיש כאן היתר חדש בעבודות שביעית, והוא שכל איסורם כשהם פועלים להשבחת הקרקע והאילן אבל אם הם באים למניעת נזק מותרים אף במלאכות שאיסורם דאורייתא. וכן נקט החזו"א. ולפי"ז מותר ריסוס בכ"ג אלא שהחזו"א (סי' יז ס"ק י"ט) הקשה על זה מהא דמבואר דאין מעשנין את התולעת, וראה שם עוד בס"ק כו שהקשה עוד קושיות, וכתב שיש עוד אופנים שאסרו חז"ל אף שהם רק לאוקמי. ולפי"ז אין אנו בקיאים להקל מכח האי כללא דלאוקמי אלא במה שמפורש בגמרא. [וגם יש חילוקים דקים בגדרי הדבר שקשה להכריע בהם] - והנה בסי' כ' סק"ה הקשה החזו"א מדוע לא התירו לעשן התולעת משום פסידא, וכתב שחז"ל פעמים החמירו בדבר ומ"מ נראה שאין לנו ללמוד מזה חומרא במקום שלא מצינו [בשגם עיקר קושיותו אינה מוכרחת די"ל שאין שם חשש הפסד לרוב הפירות].

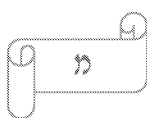
³²⁸ לשון החזו"א (סי' יז ס"ק כז) וכ"כ לבאר ענין היתר אוקמי אילנא. ונראה דעפ"י יש גם לבר החילוק לענין פס"ר, וכדלהלן.

³²⁹ כ"כ חזו"א בסי' יט בכמה דוכתי, ואף שבסי' יח ס"ק ו לא פשט"ל מ"מ הדר פשטא משום שכן מוכח מכולה פרקא דפרק ג' וד' וכפי שיבואר בהערות דלהלן.

³³⁰ פי"ג מ"ט: והקבלן מביא מכל מקום ופיר"ש שמותר לו לקחת כל האבנים אף שעיי"ז נמצאת השדה מסוקלת לגמרי מאבניה. ולכא"ו מוכח כן גם מגווני דהתירו לו ליטול חלק מהאבנים אף שגם זה בכלל מסקל, אלא דאפילו נימא דכל שהשאייר מקצת מהאבנים הוי מלאכה בשינוי, מ"מ יש להוכיח הדין מהא דקבלן, כנ"ל.

³³¹ כן משמע מפ"ד מ"ו שלדעת ר"ע מותר לזנב בגפנים ולקצוץ קנים אף שעיי"ז גורם לגידול הנשאר.

³³² כ"מ בפרק ג ופ"ד. ועי' חזו"א סי' יט.

כן לצורך שימוש ולא לצורך עבודת הקרקע, וכגון קבלן שידוע לכל שהוא צריך אבנים לבנין³³⁴ או כגון קציצת הקנים שרובם להסקה ולקליעת מחצלות³³⁵.

יב. גינה שבחצר שיש בה הרבה פסולת, אם יטול רק את הגדולים ויניח את הקטנים לכאוי מותר³³⁶, שעבודתו מוכיחה עליו שאינו עושה כן להשבחת הקרקע, ואם נוטל הכל צ"ע³³⁷, ואם נוטל הפסולת והלכלוך ומניח את העצים ואבנים יש להתיר.

יג. הקוצץ אילנות לצורך שימוש בעצים או בכדי שלא יפריע לעוברים ושבים או לנוי, צריך שיהיה ניכר שינוי מדרך הקוצצים להצמחת והשבחת האילנות³³⁸, ובאילן סרק שאין הדרך לזמור בכדי שיגדל כתב בחזו"א שיש להקל כל שההדיוט שאינו בקי במלאכת הזמירה קוצץ אותו³³⁹.

יד. החופר בשדה שיש בה זרעים או עומדת לזריעה, יש לו להשליך את העפר [של הבור] מחוץ לשדה באופן שלא יהיה מוכשר לזריעה, שאם ישליכנו בשדה הרי הוא מכין עפר מתוקן לזריעה, ואף שאין כונתו לכך אסור³⁴⁰. ויש מי שאומר עוד שאף גוף החפירה מותרת רק כשניכר שעושה כן לצורך שימוש, כגון שחופר לבנות שם גדר צריך שיהיו האבנים עומדים שם דאם לא כן יחשדוהו שעודר בשדה, ואף שהעודר מניח את העפר במקום החפירה והוא משליכו אין די בכך³⁴¹.

³³³ פ"ד מ"א (ראה חזו"א ס"י"ט ס"ק יד) ופרק ג' מ"ט.

³³⁴ פ"ג מ"ט.

³³⁵ פ"ד מ"ו. - במשנה ראשונה הוכיח ממשנה ב שם דאף עצי זית אי"צ לעשות בהם שינוי לפי שרובם להסקה, והחזו"א נתחבט בדינא דמדל בזית (ראה ס"ק טו וס"ק כ).

³³⁶ בפ"ד מ"א מבואר שמותר לו ליטול הגדולים ולהניח הקטנים, שבכך ניכר שהוא נוטלם לצורך תשמישו. וכה"ג שנוטל לנקיון יש מקום לדון שגם מבחינת הנקיון אין נ"מ בין גדול לקטן וא"כ אין היכר במה שמניח את הקטנים, אף מסתבר שמ"מ לנקיון יותר מפריע הגדולים, ואילו לעבודת הקרקע אין נ"מ בין גדול לקטן, ולכך חשיב היכר שהוא עושה לנקיון ולא לצורך הקרקע.

³³⁷ דאף שהדרך לקנות בשביל נקיון, ואינו דומה לגוונא דמתני' שמדובר בשדה המרוחק מביתו, מ"מ קשה להקל לדונו כדבר המוכח.

³³⁸ כמבואר בפ"ד כמה פרטים בזה.

³³⁹ סי' יט ס"ק טו. וכלומר שאין צריך לדקדק שיהיה איזה שינוי מדרך הזמרים, ודי במה שאינו מדקדק לזמור כדרך הזמרים. וברש"י פ"ב ה"ג כתב שמותר לקצוץ ענפים בכדי שלא יפריעו להילוך, ומשום שניכר שהוא מפריע לעוברים ושבים. וע"ע ברש"י פ"ב ה"ב שמותר לקצוץ ענפים לסכך קודם החג. והכי מטו משם החזו"א שהתיר בגוונא הנ"ל להדיוט שאינו בקי במלאכת הזמירה.

³⁴⁰ פ"ג מ"י. והחזו"א [סו"ס יח] ביאר דאף שאינו מכוון לכך וגם ניכר שאין כונתו לכך, מ"מ אסור כיון שאין לו כונה אחרת בהנחת העפר. והיינו דבכל גוונא שהתירו יש לו מטרה אחרת בעבודה, אבל כאן אף שבחפירה יש לו מטרה אחרת אבל בהנחת העפר אין לו שום מטרה ולכך אסור. - ע"פ יסוד זה יתכן לאסור לגרוף מים [שאין בהם חומרי ניקוי המפריעים לצמיחה] אף שניכר שעושה כן לנקיון ביתו, מ"מ מה שהמים מגיעים לגינה ולזרעים אין לו בזה שום מטרה אחרת, וכה"ג אסור, וכן כתב הגר"ח [ד"א פ"א צה"ל ס"ק יח] בשם החזו"א והגר"ש.

³⁴¹ רע"א מו"ק בדעת הנמו"י והחזו"א חולק עליו בזה [ע"י יז ס"ק כ], אף בסו"ס יח צידד שכן דעת הר"ש. אכן לדעת ש"ר לכ' כל שמשליך העפר שלא במקום החפירה מותר, אך צריך להשליך מחוץ לשדה בכדי שלא יוכשר המקום לזריעה.

נטיעת אילנות מערב שביעית

טו. אף שנתבאר לעיל שבזה"ז אין דין תוספת שביעית, מ"מ אסרו חכמים ליטע אילן מאכל מט"ו אב של שישית, לפי שאם יטע אח"כ נמצא שהשנה הראשונה של ערלה היא שנת שביעית ויאמרו שנטע בשביעית, אבל קודם ט"ו אב כבר עלתה לו שנה ומותר.

יש אומרים שאף אילן סרק אסור ליטע מט"ו אלול משום איסור קליטה, שהאילן נקלט ט"ו ימים אחר נטיעתו, ואסור לגרום לאילן שיקלט בשביעית, ואף שאינו עושה עבודה בשביעית מ"מ מצוות שביעית שהארץ תשבות, ולכן אסור גם פעולות שנגרמו ממילא ע"י האדם³⁴².

בכל זה יל"ד כהיום שנוטעים עציצים שכבר שתולים המה מקודם שיתכן שאי"צ להחמיר בכל הנ"ל.

שביתת הארץ

טז. הראשונים נחלקו באיסור עבודת הארץ; האם כל האיסור מה שהאדם עובד בשביעית³⁴³, או שהאדם מוזהר לדאוג ששדהו תשבות בשביעית ולא תעשה בה עבודה אף ע"י אחר³⁴⁴. ויש לחוש³⁴⁵ לדעות אלו, ולכן אם רואה גוי עובד בשדהו יש למחות בו.

ואם יש לו שדה בשותפות עם פורקי עול, או שהשכיר להם שדהו יש לו למנעם מלעשות בה מלאכה, אמנם בעבודות האסורות רק מדרבנן הדברים נוטים שאין בהם משום שביתת שדהו, כמו שצידד הגר"ד קרלינר [שאלת דוד עמוד כא:] וכ"ד הגריש"א ולהבחל"ח הגרד"ל שליט"א³⁴⁶.

³⁴² איסור קליטה בשביעית מוכח מדי' ר"ת שבתוס' רא"ש [ר"ה ט: י:], וכ"כ רי"ק בביאור שיטת ר"ת [וחזו"א נדחק בדברי ר"ת]. והביאור באיסור זה משום שביתת הארץ, שכאילו בזמן הקליטה נגמר תוצאת פעולת הנטיעה, [והחזו"א הבין שהכוונה שגוף הקליטה נחשב לחסרון שביתת הארץ ותמה בזה, והגר"י בויאר במכתב להגרד"ל שליט"א יישב שהכוונה שהקליטה היא גמר מעשה הנטיעה וזהו החסרון בשביתה].

³⁴³ זו שיטת הרמב"ם, כמשי"כ חזו"א יז ס"ק כה.

³⁴⁴ ריטב"א ותוס' רבינו אלחנן ע"ז טו:.

³⁴⁵ חזו"א סי' כא ס"ק יז.

³⁴⁶ צינורות השקיה הפועלים ע"י שעון וכונס מערב שביעית, לכאוי יש לאסור בשדהו דל"ג מקליטה שחשוב חסרון בשביתת שדהו, אך אי"נ שבמלאכות דרבנן אין איסור שביתת שדהו אין מקום להחמיר בזה.

מילואים :

סימן א - שליחות בחנויות שמיטה

הוראת מרן החזו"א לקנות ירקות שביעית בשליחות

הנה החזו"א פסק כדעת המבי"ט שיש קדו"ש בפירות שגדלו ביד גוי, וגם נקט שיש בזה איסור סחורה, והחמיר עוד שאף הקונה אסור לו לקנות מיהודי שמוכר פירות גוי [אף שהמבי"ט עצמו הקל באופן זה, וטעמו שכיון שהב"י מקל שוב אין הקונה עובר בזה על לפני עוור, מ"מ החזו"א הורה להחמיר בדבר].

ולכן הורה החזו"א שהדרך לקנות פירות גוי הוא על ידי שימנו את המוכר לשליח, ונמצא שהקונה קנה ישיר מהגוי, והחנווני אינו אלא שליח, ומה שמשלם לחנווני יותר ממה ששילם למוכר הגוי, הוא בעד הטירחא.

ואף שהתשלום לפי הכמות ולא לפי הטורח אין זה סתירה להגדיר שהתשלום עבור הטורח שהלא מצוי לשלם על טורח לפי אחוזים, ודמי תיווך יוכיחו.

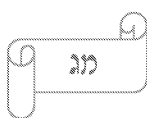
ולפי"ז כתב החזו"א שהאחריות על הקונה ואם ישרף הסחורה הקונה חייב למוכר, אף שלא קנה ממנו כלום.

חלוקה בתוך הקונים

ויל"ד באופן שחלק מהקונים הם משפחה קטנה וקונים מעט וחלק משפחה גדולה וקונים הרבה, איך זה מוגדר, דרך אחת היא לומר שכולם קנו בשוה וכשבא בעל המשפחה הגדולה לחנות הוא בעצם קונה את חלקו של הקטנה, ומ"מ אין בעל הקטנה עובר על איסור סחורה, לפי שהרי זה כלקח והותיר. דרך ב' שזה פועל מדין ברירה שמה שקונה בסוף הוברר שזה היה חלקו מתחילה כשהחנווני קנה מגוי בשליחותו³⁴⁷.

ברירה בדרבנן

³⁴⁷ שני דרכים אלו, חקר בהם הגר"ד לנדו שליט"א במכתבו הידוע להגר"ח גרינימן זצ"ל, והתבארו לעיל בספרי תקנת השביעית פרק ג.

ולכא' דרך ב' היא המחזורת אלא שיש בזה ב' נדונים, א. אף שבדרבנן יש ברירה, מ"מ כאן שורש הנדון מה חל בחו"מ וחז"מ הוא נושא לעצמו, שאינו נושא דרבנן, וכל מה שבדרבנן יש ברירה הוא לענין חלוקת שותפות או ירושה שהחלוקה חלה ממנ"פ וכל הנדון איך להגדירה כקניה או חלוקה, שהנ"מ בנדון זה הוא רק לענין הדינים שמתילדים מזה, וע"ז אומרים שלענין דרבנן יש ברירה, אבל כאן יש נדון עצמי בעצם החלות מי זכה בכל חלק מהפירות, והנדון החז"מ אינו דרבנן, ולכך סובר הגר"ד לנדו שליט"א שלא שייך לומר על כך שבדרבנן יש ברירה.

אלא שמצאתי לגדולי האחרונים דלא כסברת הגר"ל, והוא בחזו"א עירובין סו"ס קא לענין ברירה בזכיית עירוב [עיי"ש שנקט שהזכיה היא חלות אמיתית ומ"מ מהני בה ברירה]. ב. בשאג"א סי' צ"ב לענין ברירה בקניית לולב שני"מ לפסול דרבנן של מצוה הבאה בעבירה. ג. מהרי"ט יו"ד קט"ז לענין ברירה שני"מ לרבית דרבנן, בכל הנך רבוותא מבואר דלא כסברת הגר"ל, והיינו שלענין הדרבנן חל ברירה בחז"מ.

נדון ב' שיטת החזו"א שבשביעית שעיקרה מה"ת אין ברירה, ואמנם דבריו מחודשים מאד, ופשטות הב"י נראה שלא כדבריו, וכבר האריך בזה השבט הלוי במכתבו לחזו"א³⁴⁸.

עכ"פ לשי' חזו"א דאין ברירה לגבי שביעית, ע"כ כגדר ראשון שכולם קנו בשוה ומה שנותנים למשפחה גדולה הוא מדין לקח והותיר.

כשחלק מהקונים גויים

ולפי"ז במקום שקונים גויים, נפלנו בבירא שהלא אם כל השולחים קנו הכל נמצא שכשבא גוי לחנות הם מוסרים לו פירות השייכים להם, ואסור למסור לגוי פירות שביעית.

והעצה באופן זה מראש לסכם שקונים רק אחוז מסוים ומה שהגוי קונה אינו מאחוז הלוקחים.

שליחות בדבר שלא בא לעולם

והנה יש שני שאלות חזקות על מהלכו של החזו"א שהקונים שולחים את המוכר, שאלה ראשונה שהלא השליחות נעשית בטרם באו הירקות לעולם, [דהיינו בערב שמיטה שחלק מהירקות עוד לא גדלו דיים, או לא גדלו כלל], וקיי"ל בנוזר [יב]. שאין אדם יכול לעשות שליח על דבר שאין בכוחו לפעול חלות זו ולכן אי אפשר למנות שליח על דבר שלב"ל [כגון לקדש אשה מקודשת לאחר שתתגרש], ועפ"ז כתבו תוספות שם שא"א לעשות שליח להפריש תרומה מפירות שלא קנה.

שלוחו של בעל הממון

³⁴⁸ תשובת החזו"א להגרש"י זצ"ל נדפסה בחזו"א זרעים בליקוטים.

שאלה ב' שהלא כתבו קמאי שמי שאינו בעל הממון אינו יכול לעשות שליח, ולכן א"א לעשות שליח לקנות מאחר, שהלא המשלח אינו בעל הממון, וכל מה שמועיל שליחות לקנות הוא כשהמוכר יהודי שאז השליח הוא גם שליח המוכר אבל במוכר גוי שאינו בר שליחות ורק הקונה בר שליחות א"א למנות שליח כיון שאינו בעל הממון, וכ"ז מבואר בתוס' ב"מ ע"א: , וא"כ איך שייך שהקונים ימנו החנוונים לקנות להם מגוי, הלא הקונים אינם בעל הממון.

יסוד הנתיבות המשפט

וליישב ב' השאלות נראה לומר, בהקדם ישוב השאלה השניה, שישובה מבואר בנה"מ סי' קפ"ח, והוא שרק לזכות ממון במתנה או לזכות פרעון חוב א"א בשליחות מי שאינו בעל הממון אבל שליח לקנות מועיל אף שאין המשלח בעל הממון,

וטעם הדבר, לפי שאכן אם המשלח רוצה לעשותו שליח לקנות החפץ אין בידו לפי שאינו בעל החפץ ואין בידו להעביר לו כוח שעדיין אין לו, אבל כשממנה שליח לקנות, אין הגדרת תפקיד השליח לזכות לו את החפץ אלא לקנות עבורו, כלומר להתחייב עבור החפץ ועי"כ לקנות את החפץ, ואם כן אין המשלח צריך למסור לו כוח לזכות את החפץ [שזה אין בידו] אלא מוסר לו כוח להיות קונה במקומו, ואין מסירת הכוח מיוחדת לקניית החפץ אלא עיקר הכוח של האדם להעמד כקונה, היינו מי שעומד מול המוכר בהסכם וקציצת המכירה, וכיון שהשליח נעשה קונה ממילא יכול הוא לקנות עבור משלחו, שהלא כיון שהוא קונה במקומו, ממילא שקניית החפץ שהוא עושה נפעלת למשלח, ומכיון שכך אין בזה חסרון של בעל הממון, שהלא אין מוסר לו כוח בחפץ שטרם קנה, אלא מוסר לו כוח קונה.

וממילא מיושב גם שאלה ראשונה של דבר שלא בא לעולם, שכל זה כאשר השליחות מתייחסת לזכיית החפץ והוא טרם בא לעולם, אבל כאן רק מעמידהו לקונה, ומה שהחפץ לא הגיע לעולם אין מגרע.

שיטת הגרי"ש אלישיב זצ"ל

אכן למעשה הדברים מחודשים, ולכן סבר הגרי"ש זצ"ל שאין זה שליחות ממש שהפירות עוברים מרשות הגוי לרשות המשלחים, אלא שזה כעין **אוצר ב"ד**, ויש שני אופנים להסביר הדבר, **או שהכל נשאר ברשות הגוי המוכר**, והספקים והחנוונים הם שלוחי ב"ד ושלוחי הציבור לשלם להם עבור הסחורה, ושוב גובים מהציבור את מחיר הסחורה ששילמו עבורם, ולולי שהציבור ישלחו אותם אין בידם לגבות ממון אלא אם הם קונים מהגוי ומוכרים להם, אבל כיון שנשלחו מהציבור שוב אף שהם לא קנו מידי והסחורה ברשות הגוי מ"מ הם גובים כסף מהציבור משלחם עבור זה שהם שילמו עבורו כבר על הסחורה, **או שהסחורה נרכשת עבור כלל הציבור**, ונעשית כממון ציבור ושוב מתחלקת לכל אחד מהציבור. ואין בזה איסור סחורה כיון שהם לא קונים ומוכרים.

וככה"נ כך נהגו בשא"י כל השנים, ואין הסחורה עוברת לרשות הקונים עד שיקנו, וגם אי"צ שליחות ממש לחנוונים ולסיטונאים, אלא שהציבור משלח את ההכשר והוא מסכם עם כולם שבשמיטה כולם שלוחים שלו, וזה מציל מסחורה, ומה שהוצרכו לשליחות הוא בכדי לדעת כוח לבי"ד להיות שלוחי הציבור.

ולפי"ז אין שום בעיה שיבוא חשוד או גוי לקנות מהחנות, שאין הישראל מוכר להם.

ומ"מ למעשה יש להחמיר כדעת החזו"א שהחנווני יקנה בשליחות הקונים ממש, שיעמדו הירקות ברשותם, ואזי כשחלק מהקונים גויים יש לסכם שהשליחות רק על אחוז מסוים, וכנ"ל.

מהדורא קמא לנדון הנ"ל, ובאו בה פרטים ממשנת הגרד"ל שליט"א

גדרי סחורה [ותיקון החנויות]

מתני' פ"ח מ"ג אבל לוקט ובנו מוכר על ידו.

א] בביאור היתר זה נחלקו הראשונים, ומד' כולם נלמד, שעצם מכירת פירות שביעית אינו בגדר איסור סחורה, ולא אסרה תורה אלא את התגרות בפירות שביעית [ולדעת הר"ש הלוקט ע"מ למכור גם כן בכלל האיסור, אף בלוקט מעט, אבל הרמב"ם ותוספות ע"ז חולקים עליו, וכן פסק מרן בסדר השביעית].

ומה נחשב תגרות, תוספות ע"ז כתבו כל שקונה הרבה, והוסיפו שהיינו אם קונה הרבה בזול למכור במקום היוקר. והרמב"ם³⁴⁹ והגר"א כתבו כל שקונה ע"ד למכור אף מעט בכלל תגר יחשב. [ולא הותר אלא לוקט ע"ד למכור או לקח לאכילה והותר].

ואם קונה ע"ד למכור באותו מחיר, מדברי תוספות ע"ז מבואר דשרי, ומשום דכה"ג לאו תגר הוא, אבל הרמב"ם לא כתב תנאי זה.

ומ"מ מסתבר שהכל לפי הענין ואם מרויח איזה ענין מתגרות זו הוי בכלל סחורה, אבל אם לאו לא גרע מליקט ומוכר דשרי עכ"פ במעט.

ב] והנה מה שאמרנו שעצם מכירת פירות שביעית אינו מגדר הסחורה יש בזה תנאי, שכתבוהו תוספות ע"ז והיינו שיקנה בדמיהם דבר מאכל, וביאור הדבר שכיון ששביעית תופסת דמיה, יוצא שכנגד הפירות הדמים נתפסים וגם אינהו בכלל קדושת שביעית, ולכך אין מכירה זו סתירה ל"לאכלה" שהלא אכן גם מכירה זו לצורך אכילה היא.

³⁴⁹ כדעת הרי"ק שם.

ומטעם זה כתב החזון איש [ס"ק יג ד"ה ולהאמור] שהמוכר פירות שביעית שבידם להתחלל [דהינו פרי שנקנה בדמי שביעית] ומתנה ע"מ שישארו הפירות בקדושתן ולא יתחללו על המעות, הוי בכלל סחורה בזה שמהוה בהן מעות חולין.

והיינו שאם מוכרם באופן שעל ידם משיג דמים של חולין הך מכירה הוי שימוש שאינו של לאכלה ואסירה.

ומקור הדין הוא מזה שאין פורעין חוב בדמי שביעית, אף בפירות שלקחם לאכילה והותר, כמבואר בד' הראשונים. והיינו משום שכה"ג משתמש בפירות לשימוש שאינו של אכילה, והא דכל מכירה לא אמרי' שיש כאן שימוש של השגת המעות, ביאר החזו"א שהוא משום שגם הדמים נתפשים בדמי שביעית.

ולכן עצם המכירה אינה אסורה אלא אם כן עוסק בהם כתגר.

ג] והקשה הגרד"ל שליט"א אם כן איך מותר למכור בהקפה הלא כה"ג נמי אין נתפס הדמים בקדו"ש ונמצא משתמש בפירות להשיג דמים שאינם בקדו"ש.

וצ"ל שכיון שמוכר באופן רגיל אין דנים את מכירתו כאופן של שימוש להשגת דמים חולין, ורק במוכר ומתנה שלא יתפסו הדמים אזי חשיבה שימוש בפירות להשגת דמי חולין. ומשא"כ פריעת חוב הרי כל מה שנתן את הפירות הוא לשם השגת פריעת החוב, ולכן יש כאן שימוש בפירות שלא לשם אכילה.

והיינו שאין מכירת הפירות נידונת כצורה להשגת הדמים שמתחייב עבורה, ורק דמי תשלום חוב הוא שימוש בפירות לתשלום החוב, אבל גם מכירה אם מתנה שלא יתפסו הדמים, יש כאן גם שימוש בפירות להשגת דמי חולין.

ד] למדנו שיש שני דינים א. להשתמש בפירות להשיג דבר שאינו של מאכל. וזהו איסור פריעת חוב, ואף מכירת פירות יש אופנים שמוגדר משתמש בהם להשגת כסף. ב. תגרות בפירות שביעית, והיינו שקונה ע"ד למכור ולהרויח, וכה"ג אסור אף שמקבל נגדם דבר הקדוש בקדו"ש.

והנה כתבו בקוני' קדושת שביעית [תשכ"ו] בשם מרן החזו"א [והובא גם בזיו היס פ"ז אות נב] שאין היתר למכור בהבלעה, והיינו למכור אתרוג ולולב ולבקש דמים יקרים בעד הלולב ובעד האתרוג אינו מבקש כלום. וביאר מרן הטעם שהרי זה דומה לסותרים הרגילים ליתן מתנות ללוקחיהם בערבי חגים כדי לשמור את קשרי הלקוחות שוודאי אין ליתן מתנה זו מפירות שביעית, שנתנית מתנה זו הוי סחורה, עכ"ד.

ומקובל להבין סברת החזו"א שאסר הבלעה, מפני שבאמת הכל נידון כדבר אחד, וכאילו קיבל הדמים גם עבור הפרי, והוי בכלל מכירה. ולפי זה בלקח והותר דשרי למכור, ק"ו דשרי למכור

בהבלעה, ועל פי זה נהוג שבאופן שהדבר מסופק אי הוי בכלל לקח והותיר מוכר בהבלעה, ובזה יש צירוף דעת המתירים בהבלעה.

אמנם להמבואר נראה שסברת מרן לאסור הבלעה, הוא מהדין השני של שימוש בפירות שביעית להשגת דבר שאינו של מאכל, וכדין פריעת חוב. והיינו שנותן לחבירו את האתרוג כדי שיקנה ממנו הלולב במחיר יקר, והרי זה כמשתמש בפירות שביעית להשגת ריווח אחר, וזהו המשל שהביא החזון איש ממתנות שתכליתם להביא הקונים איליו שזה חשוב שימוש בפירות שביעית להשגת דבר שאינו של מאכל.

והדבר דומה להמבואר בחזו"א בטעם הדין של לא יצבע בשכר, שאף כה"ג שמותר לו למכור עצם הצבע, מידי דהוה אלקח והותיר, מ"מ כיון שמשמש בפירות להרויח בהם מטירחתו בצביעה יש כאן שימוש בפירות שאינו של אכילה, ולכאורה נראה שאף אם יתן לו עצם הפירות בחינם ויקח שכר רק על הטירחא גם כן אסור. [ועי' מל' ירושלמי גבי חנווני שהיה מבשל שלא יחשב שכרו על דמי שביעית אבל מחשב על האבטלה, משמע על הטירחא אסור, ועיי"ש במפרשים]. וה"ט שמשמש בנתינת הפירות להשגת דמים על פעולתו בהם.

ולהמבואר מכירה בהבלעה חמירא טפי מסתם מכירה ואסירה אפילו בלקח והותיר.

ואף שבגמ' סוכה מא. התירו ליתן פירות שביעית במתנה באופן שהלה יתן לו דמים במתנה, ולא אמרי' שמשמש בפירות להשיג מתנה, שאני התם שאין חבירו חייב ליתן לו כלום, אבל כאן הלא הוא מתנה את נתינת האתרוג בקניית הלולב במחיר יקר.

אולם הקשו על זה מהא דהתירו לקנות אתרוג בהבלעה בלקח והותיר, כמבואר בסוגי' דף לט. ויישבו ששם הלא מותר לו לקבל תשלום עבור האתרוג כיון שהותיר רק שבכדי שלא יהיו הדמים בדמי שביעית הוא משלם על הלולב ונמצא שאין האתרוג משמש לו להרויח בפירות שביעית, שהלא הדמים שהוא נוטל על הלולב אכן שרי ליה ליקח גם בעד האתרוג, אבל כל שמחמת הפירות הוא נוטל דמים שלא היה רשאי ליטול עבור הפירות שביעית, וכגון שרק מחמת שמוכר האתרוג הלה מוכן לקנות הלולב או כל כיו"ב אסור.

ה] והנה בתיקון חנויות לאספקת ירקות של נכרים תיקן מרן ז"ל למנות החנוונים לשלוחי הלוקחים, לקנות מהגוי, ואם החנווני קונה מתגר הרי גם התגר מתמנה לשליח הקונים לקנות מהגוי. [ואי משום שאין שליח עושה שליח צ"ל דהוי כאומר אמרו, ואין כאן חסרון ברירה לפי שהוא כבר ידוע מי הוא התגר].

ויש בענין זה שני נידונים; א. שהלא מוכרים גם למי שלא חתם על שליחות. ב. איך מחלקים בין המשלחים את הסחורה הנקנית. והנידון תלוי האם שייך לומר שכל אחד שלח לקנות רק את מה שיקח לבסוף, או שאי אפשר להחיל חלות זו משום חסרון ברירה, ובע"כ שמתחילה קנה לכל

המשלחים בשוה, ואח"כ מוכרים אחד לשני. נולהלן יבואר הצדדים בחסרון ברירה שיש כאן, והגרד"ל במכתב להגר"ג כבר כתב ב' הצדדים הנ"ל בביאור הענין. ואעתיק כאן מתוך הדברים {בתוספת מה שביאר לי ע"פ} הנה באופן שכל הקונים משלחים הרי החנוני קונה לכל אחד אחוז קבוע ושוב השותפים חולקים ביניהם סאה נגד סאתיים וההפרש משלם לוקח הב' סאה לשלח בתורת לשלם לשותפים בעד חובתם לשלח. ובחלוקה זה אין משום סחורה, דאף א"נ דחלוקת שותפות חשיב מכירה לענין סחורה, ע"י חזו"א יג ס"ק כ, מ"מ כל שותף לקח לעצמו לאכילה והותיר, ושרי ליה למכור. אבל כשרוב הקונים אין משלחים [ובדרך כלל בקניית החנוני מהספק הרי אין רוב הקונים מהספק משלחים אותם] ונמצא שהשלח עצמו שותף בחלק הפירות בע"כ עליהם לקבוע כמה אחוז יש לשלח וכמה לכאז"א מהשולחים {שהרי אין שולחיהם מוכנים לקחת אחריות על כל הפירות, וגם לא שייך לומר הותיר על כמות גדולה כל כך}. אבל לקבוע כמות חלקם לפי ברירה א"א, משום שאין ברירה, וע"כ לקבוע כמה אחוזים בערך, ואף למ"ד בדרבנן יש ברירה כאן זה שייך לקניינים [הגר"ד]. ויותר מדויק לומר שחסרון ברירה הוא משום שהחזון איש פסק ששביעית בזמן הזה חשוב כמו דאורייתא לענין ברירה. ולהלן נתבאר באורך].

ונבוא לבאר הדברים, הנה המכירה שנעשית בין המשלחים יש לדונה כחלוקה, שאף שהיא חלות של מכירה מ"מ הוי צורה של חלוקה ולא צורה של מקח, וכעין זה צידד החזו"א [סק"כ] שאם לקוח בשותפות ואחד מהשותפין מוכר חלקו אף שאין ברירה לא חשיב כלוקח מהם ומוכר אלא כנוטל חלקו ומוכר שאז להגר"א אין איסור סחורה, כיון שכל האיסור לשיטתו הוא לוקח ומוכר. אבל כשבא אחד מהשוק וקונה מהחנוני, הרי יוצא שהמשלחים הם המוכרים שהמה בעלי הירקות, ומדוע שרי, וע"כ שטעם ההיתר משום שלקח והותיר, והיינו שלוקחים לאכילת המשלחים, ומ"מ נשאר מעט וזה מוכרים לאלו שלא חתמו על השליחות.

אולם במקום שחלק גדול מהקונים של החנות לא חתמו על השליחות, לא שייך לומר שכל הכמות של החנות נקנתה לאכילת המשלחים, ומה שנשאר להם מוכרים לאלו שלא חתמו, שהלא ידוע בכל שבוע שמתחילה לקוחים כמות יותר ממה שנדרש למשלחים על דעת למוכרם לקונים האחרים, ונמצא שבמקום כזה אותם שחותמים על שליחות רק מקלקלים לעצמם, שאילו לא היו חותמים כל איסורם רק מסייע לאיסור סחורה [שהלא האיסור עצמו על המוכר קאי, כהכרעת רוב האחרונים, ואף דעת החזו"א כן כפי ששמעתי מהגרד"ל] ובזה שחתמו על השליחות נעשו מוכרים באיסור לכל אלו שלא חתמו.

אמנם נראה שאין איסור במכירה זו שמוכרים הקונים לאלו שלא חתמו, וטעם הדבר, שכיון שנתברר שכל האיסור הוא רק התגרות בפירות שביעית, שהוא ליקח ע"ד למכור, א"כ באופן זה הלא אינם לוקחים בשביל להרויח מהמכירה, אלא אדרבה לוקחים הם לצורך מחייתם, ואומרים לגוי הבא לנו כמות גדולה כי לא נדע לומר כמה אנו צורכים, ומה שישאר יקנו אחרים במקומינו, ואף שבדיני קניינים חשיבי המה הקונים והמוכרים, אבל באמת מבחינת צורת המו"מ, הרי זה

כאומרים לגוי הלה יקנה במקומינו, וקח ממנו התשלום עבור הפירות הללו שלא לקחנו לבסוף, וצורה זו לא דמיא לעשיית תגרות בפירות שביעית. ולא מיבעיה אי נימא שלקח ומכר במחיר שווה מותר, דוודאי הכ"נ כן, אלא אף אי נימא שכל שלקח ומכר לאחר הוי בכלל תגר, אבל כאן צורת הדבר שאמר לגוי תמכור לאחר במקומי, ולא שהוא קונה ומוכר, אף שבדיני הקניינים הוא קונה ומוכר [והחנווני שליחותו עושה למכור] מ"מ אין זה לוקח בשביל למכור ולקבל דמים עבור זה, שהרי הוא לא משלם עבור קנייתו מהגוי ולא מקבל דמים עבור מכירתו לזר, אלא כמעמיד לגוי אחר שיקנה במקומו, ולכן אינו חשוב תגר.

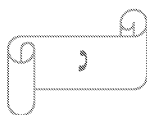
ו] וכל זה ניחא לענין אותם שבאים לקנות מהחנווני שלא בשליחות, אבל לענין הספק שמספק לחנווני, שרוב קנייתו מהגוי לצורך תגרותו, ורק מעט קונה בשליחות משלחי החנווני, שוב כאן אין מקום לומר שכל מה שהספק קונה מהגוי הוא בשליחות משלחי החנווני, שוודאי אין דעתו ולא דעתם לזה. ושוב אם מועיל ברירה, הרי קונה רק את חקל המשלחים בשליחות והשאר לעצמו, אבל אם אין מועיל ברירה מאי. וע"כ כה"ג יש לסכם על אחוז קבוע שהוא קונה למשלחים. ואם בסוף לקח החנווני פחות הרי זה בכלל לקח והותר, וכנ"ל אות ה'.

ז] וביאור הנידון האם שייך לומר שקנה הלה בשליחותו רק מה שיבורר בסוף שלקח לעצמו. הנה ראשונה יש לדון מצד שבדרבנן יש ברירה. ובזה יש ב' נידונים א. דעת מרן החזו"א שלענין דבר שבזמן הבית הוא מן התורה הוי כמו של תורה ואין ברירה. ב. שכיון שהנידון הוא בעצם חלות הקנין שהוא נדון של חו"מ ורק שהנפק"מ בזה הוא לענין איסור דרבנן, אבל ראשונה יש לדון מה חל בחו"מ וכיון שאין ברירה, הרי לא חל כלום ונשאר הירקות ברשות החנווני, ותו לא שייך לומר שלענין איסור סחורה כאילו קנאו כבר בשליחות, ורק לענין הפרשת תרו"מ שכל חלותה מדרבנן שייך לומר שחל על ידי ברירה.

אכן אין סברא זו מוסכמת ובשאג"א סי' צב כתב לענין פסול מצווה הבאה בעבירה בלולב שדי לקנותו דרך ברירה, כיון שהך פסול מדרבנן ולענין דרבנן יש ברירה, אף שבאמת לא קנה לפי גדרי חו"מ. והכי מתבאר בד' מהרי"ט סי' קטז לענין רבית דרבנן.

אבל פש גבן הך טענה שלד' החזו"א שביעית כדאורייתא דמי.

ועוד יש לדון מצד מה שכתב החזון איש (דמאי טז) שבדיני ממון יש ברירה שכל תנאי של ממון קיים. וכבר תמהו עליו מהרבה אופנים שמבואר בגמ' שיש חסרון ברירה גם בדיני ממון. ולכ' זה דומה להא דאמרו עירובין לז': עם הארץ שאמר לחבר קח לי אגודה של ירק שלמ"ד יש ברירה התברר למפרע שהעם הארץ קנה את האגודה שלקח החבר לבסוף ולמ"ד אין ברירה אינו מתברר למפרע, הרי שאין אומרים בזה כל תנאי שבממון קיים, והכ"נ כאן הרי זה ממש דומה לשם. [והנה כבר כתב הגרד"ל שכל ד' חזו"א רק באופן שהאדם מבורר והחפצים הם בלתי מבוררים, אבל אם גם אין ברור מי הקונה ל"ש שיועיל משום כל תנאי שבממון, ועפ"ז יש ליישב שבאופן הנ"ל של

תקנת השביעית

אגודת ירק כיון שקונה את שני האגודות ואין ברור כל אגודה למי הוי כמו שאין מבורר מי הקונה ולא כמו שאין מבורר מי החפץ, וכבר נודע ד' רע"א בעין מתנה על שני דברים שחלות שניהם סותרת אחת את השני האם שייך לברירה, והכ"נ מה"ט דמי לאופן שאין מבורר מי הקונה, ועכ"פ נד"ד הוא המבואר בגמ'.

סימן ב' משומר באוצר בי"ד

משומר באוצר בי"ד

אחד ממצוות השמיטה, הוא מצוות ונטשתה. ויש בזה בי' עניינים, א. קביעת דין שאכן הפירות נעשו הפקר, ב. מצווה מעשית.

כלומר, שהתורה קבעה שפירות הקדושים בקדו"ש הם הפקר, ואף קטן שאין בכוחו להפקיר פרותיו הפקר, וכמו שהכריעו האחרונים ששביעית אפקעתא דמלכא הוא³⁵⁰. ומלבד כן צוותה התורה כאן במצווה מעשית שעל האדם מוטל להתנהג בפירות ניהוג של הפקר, והיינו שאסור לו לנעול את שדהו, שהלא בכך הוא שומר על הפירות ומונע בני אדם מלטלם, והתורה צוותה לו שינהג בהם מנהג של הפקר.

והנה העובר ולא הפקיר הפרות, הפרות נעשו הפקר מאליהם, ומ"מ הוא עבר איסור על ששמרם ולא נהג בהם מנהג של הפקר. ונחלקו הראשונים האם הפירות נאסרים מחמת ששמרם, דעת ר"ת שהם אסורים מן התורה ולמדים כן מן הכתוב את ענבי נזירך לא תבצור. ורוב הראשונים סוברים שאין הפירות נאסרים.

ולהלכה פסק החזו"א בסדר השביעית שאסור, אולם בחיבורו כתב שיש להקל ליטול אתרוגים משומרים, אף שאתרוג שאין בו היתר אכילה הוא פסול, ונודע שעיקר דעתו היה להקל בזה, כאשר נתפרסם מכתב מהג"ר שמריהו ז"ל.

והנה יש לדון באתרוגים של אוצר בי"ד כפי הנהוג כעת שהבי"ד דואג בגידולם וטיפולם, וממנה את בעל הפרדס להיות שלוחם בדבר, ועיקר הענין הוא לפתור את האיסור סחורה, וכן לפקח שלא נעשים בפרדס עבודות אסורות. ויש עלינו לדון האם מותר לבי"ד לנעול השדה ובכך למנוע כניסת אנשים ליטול מההפקר, ועוד יל"ד את"ל שלבי"ד שרי האם מותר לבעל הפרדס לעשות כן בתורת שלוחם. והנ"מ שאם אסור לעשות כן הרי אם עבר ונעל אסורים בדיעבד לדעת ר"ת, ולכן לכתחילה יש לחוש שלא ליטלם.

ויש לדון בדבר עפ"ד חזו"א שביעית סי' י בביאור ד' תוספות מנחות פד.

דהנה מבואר בגמ' שלצורך העומר היו גזברי ההקדש ממנים שומרים על שדות ספיחים, [שמן התורה מותר לאכול ספיחין שגדלו בשביעית מאליהם], לצורך קרבן העומר. והק' תוספות איך אפשר להקריב גדולי שביעית אלו, הלא כיון ששמרום הם אסורים לדעת ר"ת, וביאר החזו"א שכונתם להק' שני קושיות א. איך מינוי שומרים על זה הלא אסור לשמור, ב. שהלא הגידולים נאסרו ואיך הקריבום. ותי' בתירוץ הג' שהתורה אמרה קצירך ולא קציר הקדש. וכתב החזו"א בביאור דבריהם וז"ל: אמנם אין איסור שימור אלא לבעלים אבל אינש דעלמא דלא קני להו לפירות אם הוא אדם ומונע אחרים מליכנס גרמא בעלמא הוא, וכש"כ כאן ששומרין לא לעצמן

³⁵⁰ וגם הבית יוסף כתב כן.

אלא לצורך הקדש אין איסור שימור, וכיון שאין איסור שימור אין איסור של משומר, וזו כונת תו' מנחות פ"ד א'³⁵¹.

ומבואר כאן בחזו"א שני התרים, א. אם אחר שומר, ב' אם שומרים שלא לצורך עצמן אלא להקדש. והנה אם נבוא להתיר בנד"ד משום הך סברא דצורך הקדש, יש להסתפק האם דווקא צורך הקדש שרי או כל צורך שהוא טובת הצבור, ולכ' לשון תוספות "קצירך ולא של הקדש" משמע שהוא היתר מיוחד להקדש אבל סתם לצורך ציבור אסור. ולפי זה אסור לאוצר ב"ד לשמור לתועלת הצבור.

ומיהו כששלוחי הבי"ד שומרים יש לדון משום ההיתר הראשון של החזו"א ששימור דאחר לאו שמיה שימור, ואי נימא כן יל"ע האם מותר לבעה"ב להיות שומר בתור שליח ב"ד, דאף שהוא גם בעה"ב ומצד זה אסור לו לשמור, אבל יכול הוא לשמור בתור שליח ב"ד.

ואמנם יש להסתפק בכוונת החזו"א האם כוונתו לחדש ב' היתרים וכל היתר הוא לעצמו, ואף בע"ב שרי ליה לשמור לצורך הקדש, או שכוונתו שצריך גם שיהיה אחר השומר וגם שיהיה השמירה להקדש. ולכ' הלא תוספות כתבו רק את ההיתר של קצירך ולא של הקדש, ואין שום מקור לחדש היתר זה שאחר ששומר, אלא ע"כ כוונת החזו"א שבעי לב' ההיתרים יחד, והיינו שאחר ששומר לצורך הקדש שרי, אבל בע"ב לעולם מתייחסת שמירתו לעצמו. ושם משומר עליה. והיינו שהחזו"א בא להוסיף על ד' תוספות, שתוספות כתבו להתיר משום ששומר להקדש והחזו"א מוסיף דהיינו רק באופן שאינו בעה"ב. ולפ"ד אחר ששומר לעצמו אסור,

וצ"ב לפי"ז לשון החזו"א שכתב להתיר לאחר לשמור, ומשמע דהוי היתר לעצמו. ולהלן יבואר. ובאמת כשנשים לב בד' החזו"א בביאור ההיתר לאחר לשמור, כתב משום שאינו בדרך שמירה אלא בדרך אלמות כיון שאין לו הזכות למנוע אחרים, ומבואר שעצם איסור שימור הוא על כל אדם, ורק שלא שם שימור עלה כשהוא בדרך אלמות שאין שימור אלא ששומר דבר שזכותו אכן לשמור עליו, הלא"ה אין זה שימור אלא סתם מניעה בכוח מבני אדם ליטול את המגיע להם.

ובאמת שזה חדוש גדול, שבפשוט כל איסור שימור הוא רק על הבעלים, ומשום שבפשוט איסור שימור הוא פרט מקביעת דין ההפקר שאמרה רחמנא, ולכן כל איסור זה שייך רק על הבעלים שהדין הפקר חל כלפיו, והתורה גם הזהרתו לנהוג כפי חלות זו, אבל אדם אחר אינו בתורת אזהרת שימור,

אבל החזו"א לא נקט כן אלא סבר שאיסור שימור הוא אזהרה נפרדת שכל אדם שייך בו³⁵², אלא שכתב החזו"א ששימור דאחר לאו שמיה שימור שאינו אלא אלמות, ואינו מוגדר החזקה בפירות. והוסיף החזו"א שבפרט כאן ששומר לצורך הקדש.

³⁵¹ היינו בתירוץ ג'. אבל בשאר תירוצים ביארו רק מדוע אין איסור משומר ועדיין יקשה איך שמרו ולהלן מבאר.

³⁵² ויתכן שגם החזו"א ז"ל מודה להך סברא שכל אזהרת שימור הוא רק על הבעלים, רק שנקט שאילו היה שייך מציאות של שם שימור גם באיש זר, אז הבעלים היו מוזהרים לדאוג שאיש זר לא ישמור [ובנד"ד הגובר שהוא כבעלים היה מוזהר על

ולפי זה יש לפשוט מה שנסתפקנו לעיל לפי הצד שלאחר מותר לשמור האם לבעל הבית מותר לשמור בתור שליח הבי"ד, והנה אילו היה החזו"א אומר שלאחר מותר לשמור משום שאינו מוזהר על כך, ורק על הבעלים אזהר רחמנא, הרי ל"ש להתיר להבעל הבית מצד שהוא שליח בי"ד שהלא סו"ס הוא גם בע"ב ואזהרת שימור מוטלת עליו. אבל כיון שהחזו"א מתיר מצד שלא שמה שימור, א"כ כל שהוא שומר מתוקף שליחות הבי"ד [ששלחו לשמור] הרי שימור זה לאו שמה שימור על זה, וממילא יל"ד להתיר לו לשמור.

אמנם יותר נראה דאף לבי"ד אסור לשמור, ומשום שהלא הקשינו אם כהחזו"א שאחר מותר לו לשמור למה הוצרכו תוספות לומר קצירך וכו', וע"כ צ"ל שלא סגי להו לתוספות לומר שאחר אינו באיסור שימור, שהלא ממוני ההקדש לא בתורת אלמות מנעו אחרים מליקח, אלא טובת הציבור הוא ולכן לולי שלצורך הקדש לא חשיב שימור היה שם שימור גם על אחר, וגרע מסתם אדם ששומר פירות הפקר לעצמו דלאו שם שימור עליו, ולכן הוצרכו תוספות לומר שלצורך הקדש שרי.

ונמצא לפי זה שכל הקדמת התוספות שלאחר מותר לשמור הוצרכו לזה כדי ללמדינו את גדר ההיתר של שמירה להקדש, והוא שכיון שלמדים אנו ששימור דאחר מותר והטעם שאין זה נותן שם משומר לפירות, שאינו אלא מניעה צדדית מאחרים ליקח, ואין זה הופך הפירות ממצב של מופקרים למצב של משומרים, א"כ אף שבשמירת ממוני הצבור חשוב שהפירות משומרים כיון שאין זה דרך אלמות, מ"מ אם זה לצורך הקדש אין שמירה כזו מפקעת מהם שם מופקרים, שצורך הקדש לאו כצורך הדיוט חשוב, ואין זה כדרך החזקת ושמירת בעלות.

ולפי זה נפיק לן שכל שהוא לטובת הצבור אינו דרך אלמות ושם שמירה עלה ולכן לולי ההיתר של הקדש היה אסור, אף שסתם אדם ששמר אינו נחשב משומר.

אמנם צ"ע האם אכן זו כוונת מרן ויתכן שבא לחלוק על תוספות ולחדש עוד היתר לאחר לשמור, ולפי"ז יתכן שגם בעה"ב יכול לשמור מתורת שליחות של בי"ד דכה"ג לאו שם שימור עלה, ולדרך זו יש כאן מקום קולא להתיר לבעל הבית לשמור בתורת שליח בי"ד.

זה] ולכן הוצרך לבאר ששמירת זו לאו שם שימור עלה שאין בידו לשמור.

סימן ג' - גדר ספיחין

גדר איסור ספיחין

ישראל שזרע בשדה גוי

א] קי"ל דאיסור ספיחין הוא רק מדרבנן. וגזרו על העולה בשדה ישראל בין שעלה מאיליו בין אם זרעו ישראל. וכתב הר"מ [פ"ד] למה גזרו עליהם, מפני עוברי עבירה שלא ילך ויזרע בתוך שדהו בסתר וכו'. והנה החזו"א [סי' י ס"ק ו] נסתפק מה הדין אם עבר 353 ישראל ונעשה פועל לנכרי וזרע שדהו בשביעית האם אסורין משום ספיחין, שהלא ל"ג על שדה גוי, אלא שכתב "שאפשר דבכלל גזירת ספיחין שהפירות שנזרעו באיסור יהיו אסורין והוסיפו לאסור אף בעלו מאליהן". ולכ' דבריו צ"ב שהלא כה"ג גדל בשדה של גוי, ומה איכפ"ל שנזרע באיסור, הלא ע"כ אין האיסור תלוי אם נזרע באיסור או לא שהרי בשדה ישראל אסור אף בגדל מאיליו, ומ"מ בגוי לא גזרו וא"כ מה אכפ"ל שישראל זרעו.

גוי שזרע בשדהו בשביל ישראל

ב] ויש שהבינו שכוונתו לחדש שיש ב' דברים בגזירת ספיחין, א. מה שנזרע באיסור. ב. מה שגדל בשדה ישראל. ולפי דרך זו רצו לחדש עוד שה"ה גוי שזרע בשדהו בשביל הישראל, באופן שיש לאסרו מצד אמירה לגוי [להצד בגמ' שגזרו אף בשאר איסורים] שיש בזה איסור "ספיחין" כיון שנזרע באיסור, והיינו אף שגדל בשדה גוי וכה"ג הלא ל"ג משום ספיחין, אבל למה דחדית החזו"א שיש שני דינים בגזירה זו א"כ כל שנזרע באיסור אסור משום ספיחין.

גדר האיסור אינו משום קנס על העבירה

ג] והנה כאשר נבחן את פרטי ההלכות ששנו לן חכמים בדיני ספיחין נווכח שאין צורת איסורם "קנס" על שזרע באיסור, ואף אם זהו טעם האיסור אבל לא זהו גדרו, אלא כעין ספיחין דר"ע והיינו, מעין דין קדושה מוחלטת לאסור בכל הנאה, ואמנם לר"ע כן הוא אפי' בגדל ביד גוי, ולרבנן גזרו כן רק על שדה הנמצאת ביד ישראל. ואכתוב מעט מן ההוכחות. א. מדתלוי הכל בהבאת שליש [או לקיטה לד' הר"מ] ואסרינן אף שזרע ערב שביעית, וכן להיפך לענין נזרע בשביעית ונלקט בשמינית גם כן מעיקר הדין תלוי בדין הקדוש [כמש"כ הר"ש פ"ו מ"ד וז"ל אע"ג דבירק אזלי בתר לקיטה], ולא אמרי' שתלוי הכל בעת הזריעה. ב. מדהוצרכו להתיר ד' שדות שאין הדרך לגדל בהם [ומיירי בגדל מאיליו, ומ"מ תלו בד' שדות]. ג. מדאסרום לעולם ולא

³⁵³ ד' החזו"א שם נד' בהוספה לסי' י ס"ק ו וראיתי בכתבי המסדר רש"י ז"ל שהטעם שהכניסו הוספה זו כאן הוא לפי שכתב מרן לסניף להקל מצד המכירה לגוי הוסיפו שאף אם המכירה מועלת מ"מ כיון שישראל עובד בשדה שוב מה שגדל הוא בכלל ספיחין.

בכדי שיעשו. ד. מדאסרו רק מינים שרגילות לגדל לפי הר"מ. ה. מדדבר שפקע ממנו קדו"ש או שאין בו קדו"ש פקע ממנו ספיחין כמש"כ חזו"א, ואילו הוי קנס מאי שאט"י לקדו"ש.

ביאור סברת החזו"א

ד] כל זה מוכיח שהגדר הוא שאסרו ירקות שצמחו בקרקע בשנת השמיטה, והוא שתקנו מעין דין קדושה מוחלטת לאסור בכל שימוש אלא שבשל גוי לא אסרו. ובפשוטו הכל תלוי בבעלות הקרקע אלא שחידש החזו"א בסי"י שהכל תלוי במי שהקרקע מסורה בידו לגדלה. אבל הכל משום שאז היא קרקע שגידוליה הם בפרשת ספיחין. ומה שנסתפק החזו"א שמא גם פועל ישראל שזרע שדה גוי הגידולים בכלל ספיחין כיון ששייך שם טעם הגזירה, לא בא לחדש ולשנות את גדרו של האיסור, אלא שדן להוסיף אף כה"ג לאסור כיון שכל סיבת האיסור של חכמים היה מחמת שלא יבואו לזרוע מסתבר שאם זרע הישראל באיסור, הוא גם כן בכלל קנסם, ונראה שגם כה"ג ביצא למוצ"ש יהיה מותר, שאין כאן סתם קנס על הזריעה, אלא שמסתבר לחזו"א לכלול גוונא זו בכלל תקנת ספיחין וגדר האיסור הוא משום שנידון כשדה שצמחה ביד ישראל וכפי שכתב החזו"א שם בהמשך הדברים וז"ל: שאין בעלות הנכרי גורם היתר ספיחין אלא כל שהוא ביד נכרי והנכרי זורעה הרי הספיחין שגדילין ע"י נכרי אין בהן משום גדר לשמירת השביעית ולכן אינן בכלל גזירת ספיחין אבל כל שיד ישראל על השדה וביד החשוד לזורעה ולזכות בפירות הרי לא יצתה שדה זו ופירות אלו מכלל גזירת ספיחין כדי שלא יהא החשוד זורעה. והיינו שכל שגידולי השדה היו מסורים ביד ישראל הוא בכלל תקנתם, אבל לא שיש כאן קנס על כל הנזרע באיסור. וממילא לא עלה ע"ד אדם מעולם לאסור משום ספיחין בשדה שגידוליה ביד גוי מחמת שנעשה בו עבירת אמירה לגוי.

ובאמת שיש נפ"מ האם החזו"א בא לחדש שכיון שנזרע באיסור הוא בכלל ספיחין או שכוונתו שיש לזה שם שדה ישראל כיון שהגדולים מסורים בידו, והיא; מה הדין כה"ג בזרע בשישית והביא שליש בשביעית [או נלקטו הירקות לדעת הרמב"ם], שאם כל מה שחידש החזו"א הוא מחמת העבירה כה"ג אין זריעת עבירה, אבל אם כמו שסיים החזו"א "כל שיד ישראל על השדה" א"כ הוא הדין זרע בהיתר.

והנה החזו"א שם סיים שה"ה בד' שדות שלא גזרו דווקא בעלו מאליהן, אבל עבר וזרע הגדולין אסורים, וגם בזה יש להסתפק כנ"ל. ובאמת שדיוק לשונו היה משמע שיש כאן ג' אופנים א. ישראל פועל. ב. נכרי שהרשה לישראל לזרוע וליקח הפירות. ג. ד' שדות. ומשמע שאופן א וג' אוסר רק בנזרע באיסור ולא בנזרע בשישית, ואופן ב' אוסר אף בנזרע בהיתר ואף בעלו מאליהן. ואולם מדכייל מרן ז"ל לכל הנך אופנים בחדא מחתא, לא משמע שכוונתו לחלק בזה, וע"כ שבכ"ג אסור אף בזרע בשישית, ואף שלענין עלו מאיליהם ע"כ חלוקים הנך גוונא היינו משום שבאופן א וג' אם עלו מאיליהם זהו כל יסוד היתרם שכה"ג אינם שדה ישראל, אבל זרע בידיהם שבו לשם שדה ישראל לענין גזירת ספיחין.

גוי שזרע ונתגייר

ה] ושמעתי מידידי הר"ש קונשטט שליט"א לדון מה הדין בגוי שזרע בשדהו ונתגייר קודם שלקט הירקות, או בתבואה קודם שהביאה שליש האם הוי בכלל גזירת ספיחין, ויש מקום לומר שדינו כמו גדל משישית לשביעית, שתלוי במח' הר"מ והר"ש, ויותר מסתבר שכאן לכו"ע הולכין אחר מה שקובע קדו"ש, והיינו לכא' תבואה בשליש וירקות אחר לקיטה.

אמנם אין הדבר כן; דהנה בשביעית שעברה דנו בענין עציצים ששתלום כאן בא"י בשביעית ושוב זרעום בחו"ל וגדלו ונלקטו שם, וכתב הגרמ"ב שליט"א בזה שכל שהגיעו לעוה"מ בא"י אסורים משום ספיחים, שלענין חיוב ופטור הקובע הוא עוה"מ ולא לקיטה, כמש"כ הר"מ [פ"א מתרומות הי"ח], והיינו שכל דין לקיטה הוא רק לענין קביעות שנים ולא לענין חיוב ופטור, ולכן כתב שאם הגיעו לעוה"מ בא"י יש בזה קדו"ש וכן ספיחין [כמש"כ הר"ש הנ"ל שמן הדין תלוי ספיחין בשביעית], והכ"נ לענין נידון הנ"ל נראה שיהיה תלוי אם נתגייר קודם עוה"מ או אח"כ.

סימן ד' - גבולות הארץ

עולי מצרים ועולי בבל

הכיבוש של עולי מצרים היה ע"י יהושע כשנכנסו עם ישראל לארץ (וזה נקרא - כיבוש ראשון וקדושה ראשונה), והכיבוש של עולי בבל היה כשעזרא העלה את ישראל מבבל, וחז"ל אסרו דוקא את הספיחין שגדלו במקומות שנכבשו גם ע"י עולי בבל (ועולי בבל לא הוסיפו מקומות שלא נכבשו ע"י עולי מצרים).

אמנם כתב החזו"א שכיון שאין לנו מידע ברור איזה מקומות לא החזיקו בהם עולי בבל [דהגבולות של עולי מצרים מפורשים בפסוק, משא"כ הגבולות של עולי בבל], לכן חיישינן מספק על כל המקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים שמא גם עולי בבל החזיקו בהם, [ואע"ג דהוי ספיקא לא אזלינן לקולא בחסרון ידיעה, אע"ג שיש לזה איזה משקל לקולא].

המקומות שיש עליהם נידונים

ועתה נבוא לבאר את הנידונים שישנם בגבולות א"י: המקומות שהרגילות לגדל בהם ויש בהם נידון הם – יטבתה, פארן, עין יהב, נאות הכיכר, (ומושב יהל, באזור הר שעלב), יעוי' במפה המצורפת.

יטבתה: יטבתה היא מאד דרומית (מתחת לקו 30) והמנהג הוא שהיא ודאי מחו"ל, ובזמן החזו"א רצו להביא משם ירקות, ואמר החזו"א לר' קלמן כהנא שאפשר להביא משם ירקות ואין בהם איסור ספיחין, (ולענין עבודה לא ידוע דעת החזו"א, אמנם הגריש"א היקל עפ"י הוראת החזו"א ביטבתה, שמתחת לקו 30 זה ודאי חו"ל).

פארן: פארן היא יותר צפונית בערבה (בין קו 30 ל 31), הגריש"א זצ"ל החמיר לחשוש שזה א"י, אבל העדה"ח נוהגים עפ"י הוראת המנחת יצחק וכך שיטת הגר"ח גריינמן שזה חו"ל.

עין יהב: עין יהב היא יותר צפונית ועומדת על נחל הערבה חלקה מערבית לנחל וחלקה מזרחית לנחל, בעבר הקילו העדה"ח אף מערבית לנחל (ועל זה לא שמענו הסכמה של הגר"ח"ג), אבל היום הם מקילים רק מזרחית לנחל, [ויסוד שיטתם הוא דלא מיבעיא דאם כוונת הפסוק ב'מקצה ים המלח קדמה' שים המלח הוא הגבול המזרחי אבל המדידה היא מקצהו המערבי, שאז ודאי שמזרחית לנחל הוא חו"ל, אלא אפי' אם כוונת הפסוק ב'קדמה' שמודדים מקצהו המזרחי של ים המלח, מ"מ כיון שהגבול יורד באלכסון לכיוון מערב יש צד גדול שעכ"פ מזרחית לנחל הוא חו"ל].

נאות הכיכר: לפני בערך 50 שנה (תשל"ד) רצו העדה"ח להקל גם יותר למעלה – בנאות הכיכר, ושלחו להם הגר"ח"ג והגר"י שפירא שא"א להיצמד מידי לים המלח ולהקל עד כדי כך וקיבלו את דבריהם.

מושב יהל: בין פארן ליטבתה (באזור הר שעלב) יש את מושב יהל, והגר"י"ש החמיר גם שם,

תקנת השביעית

והגרר"ג ודאי היקל (דאפי' בפארן הוא היקל), ומ"מ גם הגרי"ש מודה שזה יותר קל מפארן, וב'שארית ישראל' לא ברור מה שיטתם דהרבה פעמים הקילו להביא משם אבל לא תמיד. **והנה** גבולות הארץ נכתבו בפרשת מסעי (פל"ד) ויש מחלוקת האם הכל נכבש, ולמעשה אפשר להקל רק באזורים שהם ודאי לא בתוך הגבול, [ועיקר הויכוח הוא מפארן ומטה],

ונבאר בס"ד את המשמעות היוצאת מתוך הפסוקים.

א. **גבולות** הארץ מפורשות בתורה בפרשת מסעי (פרק לד) ובספר יהושע (פרק טו), ותחילה התורה מתארת את הגבול הדרומי, ומפרטת את השטח שיכול להתקדש בקדושת ארץ ישראל (אם יכבשו אותו).

ויעוי' ברש"י (יהושע שם) שפירש עהפ"ס **"והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה"** שים המלח הוא מקצוע דרומי מזרחי של ארץ ישראל, והנה התורה ממשיכה שם לפרט את הגבול הדרומי מכיוון מזרח למערב [עי' רש"י מסעי פסוק ג] ומסיימת **"והיו תוצאותיו הימה"**, ופירש רש"י שאין עוד גבול נגב מאריך לצד מערב משם והלאה, וכ"כ רש"י יהושע שסוף הגבול הדרומי כלה בים הגדול.

וכשנענין במפה נווכת שהים התיכון מסתיים מעט יותר דרומה מקצה ים המלח, ומ"מ הגבול אינו ע"י מתיחת קו מקצה ים המלח עד הים התיכון, אלא כמו שהתורה ממשיכה לתאר את הגבול **"ונסב הגבול"** - שמקצה ים המלח הגבול מסתובב ובדרכו למערב הוא יורד בקו אלכסוני הנוטה לדרום ולא בקו ישר למערב והיינו שהארץ מתרחבת לכיוון דרום [רש"י שם].

ולמדנו שהקצה המזרחי של הגבול הדרומי מתחיל "מקצה ים המלח קדמה", וסיומו הוא בים התיכון אלא שבאמצע הגבול מתרחב באלכסון לכיוון דרום.

וכאן יל"ד עד היכן מתרחב הגבול באלכסון, והנפק"מ היא לכל הישובים הדרומיים העומדים מתחת לקו שנמתח מים המלח לים התיכון, עד היכן יש לחוש שהגבול התרחב איליהם.

ועכ"פ כיון שמפורש שהקצה המערבי של הגבול הדרומי מסתיים בים, מוכח שאופן התרחבות הגבול לדרום הוא מעין בטן, שהגבול מתרחב לדרום ושוב חוזר לצפון עד שהים הוא קצהו של הגבול הדרומי.

וזה מתבאר עוד מתוך הפסוקים, שכתוב פעמיים ונסב הגבול, ומפרש רש"י שכוונת התורה ב'ונסב' הראשון שהגבול יורד באלכסון מקצה ים המלח לכיוון דרום, וזה הכוונה **"ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים"** שהתרחבות הגבול באלכסון מקצה ים המלח היא מגיעה למנגב למעלה עקרבים, וב'ונסב' השני **"ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים"** מפרש רש"י שהגבול חוזר ועולה באלכסון לכיוון צפון עד שקצהו הדרומי הוא הים.

ולפי"ז יוצא שאף אם נחוש שהקו האלכסוני שיורד לדרום מתפשט עד קו 30, מ"מ כיון שהוא יורד באלכסון לכן דוקא על ישובים שעומדים במרכז [כנגד אמצע הקו שבין ים המלח לים התיכון, בין מזרח למערב] שייך לדון שמא הם בתוך הגבול, אבל על ישובים שעומדים בצד לכיוון מזרח (מול ים המלח) או לכיוון מערב (מול הים התיכון) אין ספק וודאי שהם אינם בתוך הגבול³⁵⁴.

³⁵⁴ ולא יתכן לומר שהאלכסון הוא קו כמעט ישר לכיוון דרום ונוטה רק מעט לכיוון מערב, וכן בחזרה לכיוון צפון הוא נוטה רק מעט באלכסון לכיוון דרום (ולמטה יש כעין בטן רחבה), דהא מבואר בפסוקים שמקצה ים המלח עד הים התיכון זה גבול דרום,

ב. ועכשיו נבוא לבאר את הפסוקים מילה במילה, ואח"כ נבאר הנפק"מ לדינא מהנידון הנ"ל עד כמה התרחב הבטן הדרומי: **"והיה לכם פאת נגב ממדבר צין"** [כלומר, מדבר צין היה בצד דרום מזרח של ארץ ישראל, והוא היה חו"ל], **"על ידי אדום"** [מדבר צין הוא ליד אדום, באופן שאדום נפגשת עם גבול הארץ רק בזווית הפינתית שלה, ומדבר צין נצמד אל אדום ממערבה, ויוצא שמדבר צין סמוכה לגבול הדרומי (בפאת נגב)], **"והיה לכם גבול נגב מקצה ים המלח קדמה"** [שים המלח הוא במקצוע דרומי מזרחי של א"י (רש"י יהושע)], [יש מפרשים שכוונת הפסוק ב"מקצה ים המלח קדמה" שהגבול הדרומי מתחיל מהקצה המזרחי של ים המלח, ויש מפרשים שהכוונה היא שים המלח עומד בקצה המזרחי של גבול נגב אבל למעשה הגבול הדרומי מתחיל מהקצה המערבי של הים, ונפק"מ מה דינן השטח שכנגד רוחב ים המלח ממזרחו למערבו].

"ונסב לכם הגבול" [ומקצה ים המלח הגבול יורד בקו אלכסוני, באופן שבדרכו למערב הוא מסתובב לכיוון דרום] **"מנגב למעלה עקרבים"** [שהגבול התרחב לצד דרום באופן שמעלה עקרבים נכנס לתוך הגבול (ואם היינו מותחים קו ישר מקצה ים המלח לים התיכון היה יוצא שמעלה עקרבים הוא דרומי לקו הזה)], **"ועבר צינה"** [והמשיך ישר לצין], **"והיו תוצאותיו מנגב לקדש ברנע"** [סוף הקו הזה ממזרח למערב מסתיים מנגב לקדש ברנע], **"ויצא חצר אדר"** [ושוב מתרחב מעט (רש"י וביאור הגר"א) לצד דרום דרומית לחצר אדר], **"ועבר עצמונה"** [והמשיך בקו ישר לעצמון], **"ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים"** [הגבול מסתובב וחוזר בקו אלכסוני לכיוון צפון, כך שהגבול נכנס פנימה ומתקצר מעצמון לכיוון נחל מצרים שהוא יותר צפוני מעצמון], **"והיו תוצאותיו הימה"** [סוף הגבול הדרומי בצידו המערבי הוא בים התיכון, ומשמע שמהנחל לא היה עוד סיבוב לכיוון צפון בדרכו אל הים, אלא כיון שבא לנחל הסתיים בקו ישר עד הים].

ג. ועתה נבוא למפת הישובים הנ"ל: הנה בשנת תשל"ג רצו העדה"ח להקל בנאות הככר, על סמך שיטת ספר אדמת קודש שמיקם את מעלה עקרבים מערבית לנאות הככר, ונמצא שנאות הככר הוא מחוץ ל'ונסב' והיינו מחוץ לבטן של ההתרחבות, ואז שלחו להם מכתב הגר"ח גריינמן והגר"י שפירא זצ"ל שאין ראוי לסמוך להקל כל כך צמוד לגבול, דשמה בזמן הקדום קצה ים המלח נמשך קצת יותר או שמא האלכסון מתחיל יותר מזרחי ונמצא שנאות הככר היא כבר בתוך הבטן (ה'ונסב').

[לכאן] רק אם מפרשים שכוונת הפסוק ב"קדמה" שים המלח הוא קדמה לגבול אבל הגבול מתחיל רק מערבית לים המלח, אז יותר נוטה לומר שנאות הככר הוא מחוץ לבטן, אבל אם מפרשים שכוונת הפסוק ב"קדמה" שהגבול מתחיל ממזרחית לים שפיר יתכן שנאות הככר כבר נכנס לתוך הבטן של האלכסון].

ואם נטיית האלכסון היתה מועטת, היה מתאים יותר שהתורה תכתוב שהגבול המזרחי והמערבי מתעקמים קצת, והגבול הדרומי הוא יותר למטה לצד דרום, ולא שהגבול הדרומי הוא מים המלח עד הים התיכון.

והגר"י וייס קיבל את דבריהם והפסיקו להקל לקחת משם, אבל מעין יהב שהוא הרבה יותר דרומה הקלו, כי לא מסתבר שהונסב ירד עד כדי כך.

ודעת הגר"ח גריינמן הייתה להקל רק מפארן שהוא הרבה יותר דרומה, משום שכל המעיין במפה יראה שאם נחוש שה'ונסב' של גבול נמשך עד פארן צ"ב איך התורה כתבה שהגבול הדרומי מתחיל בקצה ים המלח, והלא לפי הנחה זו הגבול המזרחי יורד עוד הרבה וים המלח הוא רק חלק של הגבול המזרחי באמצעו, ואינו הקצה של הגבול המזרחי בסמוך לגבול הדרומי.

אמנם בשמיטה זו מקילים העדה"ח בעין יהב רק מזרחית לנחל, והטעם שמזרחית הוא יותר קל משום שכיון שהקו יורד באלכסון לא יתכן שמזרחית לנחל במיקום כזה דרומי הוא בתוך הבטן של ה'ונסב'. [ובשיעור הבא יתבאר בעז"ה שתפיסה זו עולה אף לדעת מרן הגריש"א זצ"ל שמחמיר עד קו 30, משום שגם לשיטתו ניתן להחמיר רק במרכז הקו ולא בקצות צידיו, כיון שהגבול יורד באלכסון וכנ"ל, ואי"ה עוד נרחיב בזה].

ויש עוד מחלוקת גדולה מהו נחל מצרים האם הכוונה לואדי אל עריש או לנילוס, ומ"מ בכל גווני אהנו מוכרחים לומר שהמפגש בין הגבול הדרומי לנחל מצרים הוא למעלה בסמוך לים, משום שהגבול המערבי מתחיל רק מהים, ולכן גם אי נימא שנחל מצרים זה הנילוס מ"מ החיבור אליו הוא למעלה בסמוך לים דאל"ה יוצא שנחל מצרים הוא חלק מהגבול המערבי, [וראיה זו מוכיחה לנו עוד שלא יתכן שה'ונסב' התרחב וירד כ"כ למטה בצד דרום, שהלא הגבול אמור להסתובב לקראת הים ולהתחבר אליו].

דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל בגבול הדרומי

בדעת הגריש"א זצ"ל ידוע שאמר שא"י מגיעה עד קו 30, ויש לברר מהיכן הגיע השיעור הזה של קו 30.

הנה בשנת תש"ט יצא הכרך השני של האינציקלופדיה תלמודית (המבקר של כל הערכים היה הרב ש.י. זווין) והאריכו לדון שם בגבולות הארץ, והסיכום הוא שהגבול הדרומי של א"י מגיע עד המעלה ה-30, ומקור דבריהם הוא מהמבואר ברמב"ם הלכות קידוש החודש (פ"ח ה"ז) שמדינות העולם המכוונות כנגד א"י הם מהמעלה ה-30 עד המעלה ה-35, ומשם הגיע השיעור של 'קו 30' אמנם יעוי' בשקל הקודש להגר"ח"ק שליט"א שציין שם לרמב"ם בפ"א (ה"ז) שמבואר בדבריו שכוונתו היא מתחילת המעלה ה-30 (מעל קו 29).

יוצא לפי"ז שפשטות לשונו של הרמב"ם שגבולות הארץ הם מתחילת המעלה ה-30 עד סוף ה-35, ויל"ע דאי נימא שכוונת הרמב"ם להשמיענו שבדיוק זה גבולות הארץ יצא שא"י מגיעה כמעט עד מצרים דשם מתחילה המעלה ה-30, ועוד יל"ע דהא רק קצת מהמעלה ה-35 היא א"י וכמעט כולה היא חו"ל.

וע"כ צ"ל שכיון שהרמב"ם לא עסק כאן בגבולות הארץ אלא בהלכות קידוש החודש

ודיבר על המעלות ביחס לראיית המולד לכן הוא כתב בערך את מה שמכוון כנגד א"י. **ויל"ע** א"כ מה המקור למעלה ה30, והנה הרב אפרתי שליט"א מבאר את דעת הגריש"א שהוא לא אמר שא"י מגיעה עד קו 30, אלא שכיון שאין לנו מושג היכן ממוקמים העיירות שהתורה דיברה עליהם בגבולות הארץ, וגם מי שאומר שהוא יודע אין לו ידיעה ברורה אלא הוא סומך על השערות ומחקרים, ולכן כיון שאנחנו לא יודעים צריך להחמיר עד איפה שנצא מכלל ספק.

וכיון שהחזו"א אמר שיטבתה זה חו"ל ומסתבר שא"י דוקא יטבתה אלא אפי' יותר למעלה (דלא מסתבר שהגבול ירד כ"כ דרומה) צריך לתת איזה גבול, וכיון שהכפתור ופרח (פ"ט) כשהוא מדבר על הגבול הצפוני של א"י הוא מזכיר את הרמב"ם הנ"ל ומשמע מדבריו שהגבול של הארץ מתחיל מסוף ה30, אם הוא היה סובר שהגבול רחב יותר ואינו מתחיל רק מסוף ה30 הוא היה כותב שזה יותר כדי שלא נבין מדבריו הפוך, (הגריש אחז שמעבר לקו 30 ברור שמותר לעבוד), ואע"ג שהרמב"ם ודאי התכוין לתחילת המעלה ה30 מ"מ כיון שהוא לא בא לומר את גבולות הארץ לענין קדושתה, יש להוכיח מדברי הכפתור ופרח שהגבול מתחיל הוא רק מסוף המעלה ה30, (ושמא הרמב"ם דיבר על א"י המובטחת ולא על מה שכבשו, א"נ כתב בערך).

וכיון שאנחנו לא יודעים בדיוק היכן הוא הגבול אע"ג שמסתבר לנו שזה פחות א"א להקל בזה, ומ"מ כיון שגם אם נחמיר שהגבול יורד עד קו 30 נמתח את הקו באלכסון ולא בקו ישר עד ללמטה (דאל"ה יוצא שבקצה ים המלח עדיין לא מתחיל הגבול הדרומי אלא ממשיך הגבול המזרחי עד ללמטה, וכמשנ"ת), יוצא שכל הישובים שהם מחוץ לאלכסון הם חו"ל אע"ג שהם מעל קו 30.

והרב אפרתי היה מביא מאזור יהל (הר שעלב) מזרחית לנחל, ואע"ג שהוא מעל קו 30 מ"מ כיון שמסתבר שקצת מזרחה זה כבר מחוץ לאלכסון יוצא שזה חו"ל, ואח"כ הביא הרב אפרתי אפי' מאזור רמת צופר מזרחית לנחל כיון שהוא יותר מזרחי (ואע"ג שהוא פחות דרומי), ולפי"ז לכאוי יש מקום להקל גם בעין יהב מזרחית לנחל ואע"ג שהוא פחות דרומי מ"מ כיון שהוא יותר מזרחי מסתבר שזה מחוץ לאלכסון, ושמא מה שהיקל ברמת צופר הוא בצירוף זה שאולי הגבול לא הגיע כ"כ דרומי עד קו 30, (אבל בנאות הכיכר א"א להקל אע"ג שהוא יותר מזרחי כיון שהוא ממש סמוך לים המלח ולא ברור האלכסון ושמא ים המלח התקצר ממה שהוא היה פעם).

היוצא לפי הנ"ל: שגם כשאמרו בשם הגריש"א שא"י יכולה להגיע עד קו 30 זה דוקא לגבי הישובים שעומדים במרכז אבל הישובים שעומדים במזרח ובמערב הם מחוץ לאלכסון והם חו"ל, (ובפרט שמסתבר שגם אם עולי מצרים כבשו את הערבה מ"מ עולי בבל לא הלכו להתיישב שם).

סימן ה' - גדר עץ וירק

גדרי עץ ואילן לערלה ושאר דיני התורה

ערלה נוהגת רק בעץ, ועלינו לדעת גדרו של עץ מהו? כן נ"מ לדעת מהו ההבחנה בין פרי עץ לפרי האדמה לדיני השנים של שביעית ותרומה, שבפרי עץ הולכים אחר חנטה ובפרי האדמה אחר לקיטה.

והנה בבריאת העולם חלקה התורה את הצמחים ל'עשב מזריע זרע' ו'עץ עושה פרי', החלוקה כאן היא בין עשב לעץ, ורואים אנו שהתורה מייחסת פרי רק לעץ ואינה אומרת עשב עושה פרי, אף שודאי יש גם לעשבים (- גבעולים) פירות, ושמה הטעם הוא לפי שהפירות אינם מיוחסים לעשבים רק לאדמה, ורק הזרע שתפקידו לזרוע שוב את העשב הוא כן מיוחס לעשב.

וכשאנו באים לבחון מה נכלל בהגדרת עץ מאכל המחויב בערלה, ודנים על כל מיני עצים משונים הן בגדלם, הן בצביון הענפים שלהם, הן בשנות עמידתם, כמו בננות, חצילים, פטל, ועד פסיפלורה שדנו בה, יש לעיין מהו גדר הנדון בהם, ויתכן בב' פנים, א. שהנדון הוא על הגבעולים שמגדלים אותם האם שמשם עץ או שית, [אמנם ליתר דיוק שם שיח בבראשית (ב פסוק ה) הכוונה שם לאילן בתחילת צמיחתו, ואין שיח תחליף לעץ, ולכך צריך להגדיר שהנדון הוא האם שמשם עץ או עשב³⁵⁵]. ב. שאין הנדון על הגבעול או העץ שמגדלים, אלא על הפרי הגדל האם שמו פרי העץ או פרי האדמה. שכן ירק שאינו חייב בערלה שמו פרי האדמה.

ויתכן לומר, שאף אם שמשם של הגבעולים יהיה עץ ומשום שהגדרת עשב לא תתאים להם, מכל מקום הפרי הגדל מהם ייחשב פרי האדמה ולא פרי העץ, כי אם למשל הפרי גדל מיד בשנה ראשונה, וכן כל שנה יש לזרוע את השרשים מחדש, לא שייך לייחס את הפרי לעץ ואין העץ אלא צנור להעביר את יניקת הפרי מהאדמה, ולכן אין לעץ כל עמידה, וכן מיד יוצא פרי בטרם התחזק העץ.

מקור להבחנה זו, שיתכן שלגבעולים ייקרא עץ ולפירות לא יקרא פירות העץ, מצינו בדברי הרא"ה והריטב"א (ברכות מג, הובא בבה"ל סי' רטז) וז"ל: סמלק וחילפי הם עשבים בעלי ריח בגופן ואינם רכים כמו עשבים אלא קשין כמו עץ, ואי הוו להו פירא ברכתן פרי האדמה, ולא פרי העץ משום דעץ הנזכר בבורא פרי העץ רוצה לומר אילן והני לאו אילן..... וכיון שכן הני שהן קשין ואית להו ריח בגופן לענין גופן עץ מקרי, וכו' ובודאי פשתים אינו אילן וקרי ליה עץ. עייש"ה.

³⁵⁵ כפי שנוכח בהמשך, יש נ"מ גדולה האם הדיון על דבר שאינו עץ הגדרתו עשב או שית, שישנם אחרונים שכתבו שעץ נמוך אינו עץ אלא שית [ברכי יוסף שהובא במאמ"ר או"ח רג], וכל זה אם ההגדרה היא שית, אבל אם שית הוא עץ וכל הנדון הוא מה נחשב עשב, קשה לשמוע שגזע קשה ועב ייחשב עשב. ודו"ק בהבחנה זו.

תקנת השביעית

רהיטת לשונו שיש הגדרת הגבעול, וכל שהוא קשה הגדרתו עץ ואם הוא רך הגדרתו עשב. מאידך פירותיו עדיין אינם פרי העץ עד שיהיה העץ אילן, כלומר עץ רב השנים ורב החוזק שהוא מגדל את הפירות ומקור יניקתם. [אך יעויין לשונו בפנים, ויתכן ששם עץ האמור בדבריו אינו דיני אלא לשוני וצ"ע].

ויש להוסיף דברי החזו"א (ערלה א ס"ק ח , ט) שכתב שעיקר דין ערלה באילן תלוי ולא בפירותיו, ואילן שעברו עליו ג' שנים פירותיו מותרים, ולכן תנאי של עץ מאכל אינו תנאי בפירות אלא באילן, ולפי"ז יש מקום להכריח שגם הנדון מהו בכלל פירות האילן, אינו נדון על הפירות אלא נדון על העץ האם עץ הוא או עשב.

דברי הראשונים בכלל דפרי העץ:

מצינו בראשונים ברכות וטור או"ח סי' רג, מחלוקת קדמאי מהו כלל דפרי העץ, לעומת פרי האדמה, [וברי"ט סוכה לה כתב דהך כלל קובע נמי לגבי ערלה]. והוא על האמור בגמ' ברכות לו, לבאר מדוע חיטה אינו פרי העץ אף למ"ד שעץ שאכל אדה"ר חיטה היה. ומבאר שכן שכל שנה יש לגדל העץ מחדש אין זה פרי העץ אלא פרי האדמה. ונחלקו הרא"ש והגאונים [הובא טוב"י סי' רג, ומאמר מרדכי שם באורך], האם חשוב פרי האדמה דוקא אם זורעים כל שנה **השורש** מחדש, או אף אם השורש קיים אלא שכל שנה **הגזע** וענפיו צומחים מחדש מהקרקע, גם כן חשוב פרי האדמה ולא פרי העץ שאין לו קיום רק לשנה אחת. ונ"מ במחלוקת זו לענין בנה, ששרשה קיים כמה שנים אבל הגבעול והגזע מתחלף כל שנה.

ולהלכה במחלוקת זו: פסק השו"ע כהגאונים שברכת הבנה אדמה אף שהשורש קיים משנה לשנה, וכן פסק החזו"א לענין ערלה, אבל המאמ"ר שם כתב שיתכן שרק בברכה הכריע אדמה שבזה יוצא אף מספק, ואין ראייה להקל לערלת א"י. וכן הנשמת אדם נקט שאין הכרעה במחלוקת הרא"ש והגאונים.

כלל חדש של הנשמת אדם:

לעומת זה שנקט הנשמת אדם שלא הוכרע מחלוקת הרא"ש והגאונים לענין שורש קיים משנה לשנה, וגזע וענפים מתחדשים בכל שנה, חידש כלל חדש, ע"פ הגמ' עירובין לח, בגדר משתמש באילן בשבת, שיש חילוק בין רך לקשה, ומטעם זה מחלקת הגמ' שם בין קנים הרכים לעוזרדין הקשין, שהקשין שם עץ עליו. ובאמת שמצינו כן גם בד' רש"י שבת סו, לענין טומאה שהקשין שם עץ עליהם, וחשיבי יוצא מן העץ.

ולכן חידש שגבעול שלעולם הוא רך אין שם פרי העץ על פירותיו, ואף אם אינו מתחדש בכל שנה ברכתו אדמה.

תקנת השביעית

והנה הנשמת אדם לפי יסודו כתב שהיינו כללא דהגאונים שתלו הדבר האם הגזע נמשך יותר משנה, שכוונתם שבאופן זה הוא ודאי מתקשה ושמו עץ אבל אם נובל בסוף השנה אות הוא לרכותו ואין שם עץ עליו.

[וואף שיסד שיטת הגאונים על כלל זה, לא מפאת זה הכריע ההלכה כמותם נגד שיטת הרא"ש, אלא כתב להחמיר גם שיטת הרא"ש, וא"כ להלכה מחמיר גם בגבעול רך אם שרשו מתקיים, ולא נתברר בדבריו שם האם עכ"פ ברך ממש מודה הרא"ש].

ולפי מה שהעלינו לעיל, הנה אכן גבעול שאין שמו עץ אין פירותיו פרי העץ, אבל מה שנקט שאם הוא קשה שמו עץ וע"כ פירותיו פרי העץ זה אינו מוכח, שכפי שנתבאר יתכן ששם הגבעול עץ, ומ"מ פירותיו פרי האדמה, ונ"מ לגבעול קשה שיבול בסוף השנה, שלהנשמ"א יהיה פרי העץ ולהנ"ל יהיה פרי האדמה לשי' הגאונים, לפי שבאופן זה שהגבעול עומד רק לשנה אנו רואים אותו כצינור להעביר יניקת האדמה, והפירות נחשבים גידולי האדמה.

שיטת הטור אליבא דהנשמ"א

והנה הנשמ"א עמד על כך שהטור פסק כהרא"ש וכהר"י שכל שהשורש קיים אף שהגזע נובל אחר שנה שם פרי העץ עליו. וכתב שיש לחוש לשיטתם, אלא שמ"מ כתב שלא בכ"ג, וביאר ד' הרא"ש שמלבד כלל הגמרא אם כלה השורש, יש עוד כלל של התוספתא אם יוצאין העלין מהשורש ולא מהגזע אות הוא שאין שם עץ עליו, והמכוון בזה, שאם העלין אינם יוצאים מהגזע זה מוכיח שגזע זה אינו עץ, או כלך לדרך זה שמוכח שהאדמה מגדלת הפירות ולכן גם העלים יוצאים משם.

היתר הבנות

ונפיק לן בענין הבנות, שהם תלויים במחלוקת הרא"ש והגאונים, והחזו"א הכריע כהגאונים, ואילו הנשמ"א והמאמר מרדכי כתבו שאין להקל לענין ערלה, אבל להנשמ"א לכו"ע לאו פרי העץ כיון שהעלים שלהם יוצאים מהשורש ולא מהגזע.

היתר החצילים

ובענין החצילים, כתבו האחרונים להקל, אף שגזעם קיים משנה לשנה, וביאר הרדב"ז משום שמוציא פרי בשנה ראשונה, והך סברא איננה בשם הגבעול שמחמת כן אינו בתואר עץ אלא שהפרי אינו פרי העץ אלא פרי האדמה. ומבואר לכאורה שהבינו שזהו סברת הגמרא בענין חיטה שכיון שאין הגזע קיים **אין הפרי פרי העץ** אלא פרי האדמה ולכן כתבו עוד סיבות שמחמתם אינו פרי העץ. ומיושב קושיית החזו"א שתמה מהיכן מצא הרדב"ז סברא זו שאם מגדל בשנה ראשונה לאו שם עץ עלה, ולהאמור כך פירש את סברת הגמ' לגבי חיטה, ואמנם גבי חיטה הגמ' אומרת לרווחא דמילתא שהגבעול נופל יחד עם הפרי, אבל עיקר הסברא שאם יצאו יחדיו הגבעול ופריו אין זה פרי העץ אלא תרוויהו פרי האדמה, ולכן אין באמת נ"מ אם נופל הגבעול יחד עמו או נשאר להוציא עוד פירות.

תקנת השביעית

ואולם החזו"א חידש שיסוד ההיתר משום שאין הגזע קיים, אלא שזמן קיום הגזע הוא לפחות ארבע שנים, הא פחות מכאן אין נחשב לגזע קיים, שהלא בוודאי לא אמרה תורה לאסור עץ לכל זמנו, וזה מוכיח שקיום לפחות מארבע שנים אינו קיום. וכבר דן בזה במאמר מרדכי (או"ח רג) אלא שלא מלאו לבו להקל מחמת סברא זו.

ובאמת גם החזו"א הקל בצירוף סברת אחרונים הנ"ל שמוציא בשנה ראשונה. ובדינים הוסיף החזו"א שהנדון באלנות הרכות, ובדבריו בספר לא נתפרש שיש הבדל בין רך לקשה, שכאמור לא מצינו כן בראשונים רק בנשמ"א, ויתכן אם כן שסתם בא להורות על המציאות ואין זה מתנאי ההיתר.

פאפיה

משנים קדמוניות דנו להקל בה משום שלדעת השו"ע הרב (הלכות ברכות פרק ו הלכה ז) שחידש כלל חדש שאם הפרי גדל מהגזע ולא מהענפים אינו נחשב אילן אלא ירק, יסוד הסברא בדברי השו"ע הרב מבוססת על ההנחה שאין הנדון על שם העץ, האם הוא עץ או גבעול, אלא הנדון על הפרי האם גדל מהעץ או שגדל מהאדמה דרך העץ, וזהו סברת השו"ע הרב שאם אינו גדל מענפים כדרך כל פירות העץ, **לאו שם פרי העץ עליו**, ואנו רואים את הגזע כאילו אינו אלא צינור להעביר יניקת האדמה לפירות, ואינו כדרך כל העצים שמגדלים פירותיהם דרך הענפים המתחדשים משנה לשנה [נדעת לנבון שאם זהו הסברא יש מקום גדול לומר שרק לענין ברכה מהניא הך סברא ולא לענין ערלה ששם מתלי תלי כל הנדון רק בשם עץ]. למעשה לאחרונה בירר ידידי הגר"א לייכטר שליט"א שפירותיו גדלים על ענפים שחבויים קצת בפירות העמוסים מסביבם, ולא כמו שטעו שגודל על הגזע.

סימן ו' - שביעית בפירות נכרים

מחלוקת החזו"א והבית יוסף

ההתבוננות במאורעות העבר, ניתוח משמעותם, והחדירה לפרטי הדברים, גם כן מהדברים שראיית החכם שונה בהם מאיש ההמוני.

ככזו היא פרשיית ניהוג שמיטה בפרות נכרים אשר נפל בה מחלוקת עזה בין חכמי הדור, המבי"ט והבית יוסף.

אם מראיית נקודת ההלכה וסוגיית הגמרא דברי הבית יוסף אכן מחודשים, ועל דקדוק לשון הרמב"ם בנה יסודות עמומים הן מסברא הן מגמרא. אבל ע"פ הכתוב בספר הן בשו"ת אבקות רוכל הן בשו"ת המבי"ט הן בשו"ת שבאו אחריהם יראה שמנהג העם היה כדעת הבית יוסף.

וכאן נצבת החכמה על מעוזה, ובוחנת בין מנהג דלת העם למנהג החכמים והיראים.

איזה מהמנהגות ראוי וכשיר להיות מורה דרך לדורות הבאים.

מתוך דברי החכמים כותבי התשובות מוכח ששמירת השמיטה בפירות גויים היה דבר בעל קושי וטורח רב, זהו עובדא מוסכמת הן על המבי"ט ואף על קודמו הרש"ס, והן על הבאים אחריהם כמהר"ם גאלנטי. עוד דבר מובן שכאשר נבוא לבצע חלוקה בינות אישי העם ונציב את המון העם המקל מחד והתלמידי חכמים והיראים מאידך, לא תהיה חלוקה זו בעלת קו ברור וחד, ורוב האנשים יפלו באמצע. ושוב ניצבת לפנינו השאלה, המקילים הקלו מכח הדחק או המחמירים החמירו בתורת חומרא ומידת חסידות? .

דומה ששאלה זו יקשה מאד לפתור חידתה באופן מוכרע, ולכן האמת היא שנוח לנו להשאירה חידה בלתי פתורה, ולבוא אל הכרעתה מזוית לימוד הסוגיא ומנקודת בירור ההלכה עצמה.

מכל מקום ההמון מורגל שהמנהג אבי התעודה, ולשם חינוכו ועיצוב דרכו, מוטלת חובה על החכם שבא להקים ולבנות מחדש עפרות תבל, בדור שקל בו יותר קיומו המעשי של מצוות השמיטה, ואין שאלה זו שאלת קיום, אלא שאלה של דרך, שיטה, ואורח חיים, עליו לנסות את מזלו ולסלול לו דרך בפתרון החידה של המנהג הקדום.

פתרון חידה זו אינו הבסיס לקביעת ההלכה, אבל משמש הוא כנשק מול ההמון שנתלה במנהג.

חכמה מיוחדת היא להתעלם מפרטים ששורשם בהמוניים אף אם משם השפיעו במידת מה על החכמים, ולראות את קביעת המנהג ממבט החכמים הבלתי תלתי בהשפעת ההמון.

לפיכך ניסה מרן החזון איש לפלס לו בים דרך, ולטוות קו במציאות המנהג, פשיטא שהחכם יודע שאפשר לבנות ולנתוץ את בניינו מתוך עלעול בדפי ההסטוריה, אבל את משאו ומסת הוראתו כבר הצליח להחדיר לעם, ואם אחר כך יבואו להקשות ולמצוא אי אילו פרטים חדשים, כבר יוכרחו להתמודד עם מציאות שונה בה ההמון חרד על דבר השמיטה, וקבע מנהגו להחמיר.

וראיתי בספר כתבי הגר"ש מסלנט ז"ל שהוא היה מעמודי הישוב הישן ובית מדרשם של תלמידי

תקנת השביעית

הגר"א ז"ל, וכתב שהסמיכות למנהג שאין קדו"ש בפרות נכרים הוא על הפאה"ש, וכתב שם שדבריו קשים במה שהקל מחמת ספר התרומה לפי שדבריו לא שייכי לשי' הרמב"ם שקדושה שניה קדשה לעת"ל, ודברי הבית יוסף לא הזכיר שם רק בתשובה ב' שם, ומשמע שלא זהו הסמיכות וה"ט לפי שדבריו תמוהים. [או משום שגם הוא רק סמך על דבריו להחמיר לענין מעשרות ולא להקל לענין שביעית]. וכתב שם שרק משום הדחק והעוני סומכים להקל ולכן כתב לאנשי חו"ל שלא יקחו אתרוגי א"י בשביעית משום איסור להוציא לחו"ל וכיון שלהם אינו דוחק ולמה יסמכו להקל. והנה נתבארו דברי מרן ז"ל בעליל.

סימן ז - אמירה לגוי בשביתת הארץ

הקדמה³⁵⁶

הנה בזמן האחרון יצאו לעורר לאסור יבול נכרי בשנת השמיטה באופן שידוע שמגדל ע"ד למוכרם ליהודים. והיינו כגון שמערב שביעית כבר אמרו לגוי שאם יגדל יקנו ממנו. וע"ד השאלה מה נאכל? רוצים להסתמך על המיובא מחו"ל.

וכבר יצאו כמה קונטרסים לברר שמועה זו. ובפרט הקונטרס הנפלא שנתחבר ע"י אחד מגדולי ההוראה שליט"א שבירר השמועה לענפיה וסעיפיה, הנקרא "אמירה לנכרי בשביעית".

והנה יש לנו לידע בבירור הסוגי הזאת שלא הרי שאלת הפרט כשאלת הכלל, ומיוחד הוא גורל שאלה זו שבה תלוי עצם קיום מצוות השמיטה אצל רבבות עמך בית ישראל, באופן הנוכחי שעליה מסר נפשו מרן החזו"א זצ"ל, ולכן יש להעמיד דברים על דיוקם ולא להפוך מנדון של לכתחילה לנדון של איסור בדיעבד. ואף שלעולם משתדלים ומזדרזים אנו בכל מצוה והלכה לקיימה באופן שלא יהיה בה שום נדנד איסור, וכידוע דברי הריב"ש בזה, אבל בשאלה זאת כאשר אנו דנים עליה בהשקפת הכלל צריך לברר היטב מהו עיקר הדין ומהו חומרא³⁵⁷.

³⁵⁶ כל הכתוב כאן לקוח מקונטרסי שחברתי הנקרא גדולי גוי בשביעית, שבאו בו חילופי מכתבים רבים בין מו"ר הגרד"ל שליט"א להגרמ"ש קליין, ולפנינו הבאתי רק את יסודי הסוגי.

³⁵⁷ ואעתיק דברים בזה בהשקפת הכלל, ששמעתי מהגרד"ל שליט"א.

הנדון העומד לפנינו מזוית השקפתינו, אין תכנו עוסק בשאלה איך יספק וועד הכשרות את תצורות הירקות בשנת השמיטה, אלא שלפנינו נצבת שאלת קיום מצוות התורה בניהוג של שנת השמיטה על ידי רבבות שומרי התורה.

מהנסיון הידוע מקדמת דנא קיום מצוות השמיטה להמון העם הוא בעל נסיונות רבים, ובשל כך חדרו הרבה קולות לשומרי התורה שחלקם אף נאמרו על ידי רבנים שהתקבלו אצל יראים ושלמים, ואי אפשר לנו לדון את כל הנשמע לקולות אלו כ"קל דעת".

בשל כך שקדו חכמים על תקנת וועדות השמיטה לספק את תצורות הירקות באופן שלא יהיה קיום מצוות השמיטה נסיון כה גדול. אכן יש מצוות שקיומם מושרש היטב אצל המון העם, אבל מצוות שמיטה מכמה סיבות ומאורעות שחברו עליה גורל קיומה אצל המון העם אשר ביניהם הרבה יראים, הוא נסיון שהרבה אינם עומדים בו לשומרו כפי דקדוק הדין.

וכאן עומד הנידון האם לקבוע את שורת הדין שהתצורות תיובא מחו"ל או שתיובא מערבים על סמך שמסכמים איתם שנקנה מהם.

הנסיון לימד כי אפשרות א' טומנת בחובה חשש סביר מאד של מחיר יקר ואי אספקה סדירה. ואז יהיו רבים מעדת ישורון שלא יעמדו בנסיון ויחפשו לעצמם כל מיני קולות בקיום המצווה. מאידך באפשרות הב' יוקל כמובן ביד כל עדת ישורון לקיים המצווה כתיקונה.

ואכגון דא שמוטל עצם קיום המצוה על כף המאזניים, אמנם לא אצל המדקדקים, אבל בהחלט נמנים בנסיון זה גם משפחות של יראים, ומסתופפים בעדת יראים, הדברים נוטים שלמדנו מדברי המשנ"ב שסומכים אנו על בעל העיטור המתיר אמירה לגוי כדי שלא יכשלו באיסור טלטול [אף בכרמלית]. והלא פשוט הדבר דלאחר שהגוי תיקן את הצוה"פ שרי לכו"ע לטלטל, כיון שהאמירה והתיקון היו בהיתר.

ונפרט יותר, שהנה אף שלדעת הגרמ"ש שליט"א הפירות אסורים אף להסומכים על הפאה"ש אבל פשוט לכל בר דעת שאותם הרגילים ששביעית כשישית ולא הורגלו מבית אבא שיש איזה שינוי בשנת שביעית לא ישמעו כלל מחומרא זו שיש לקנות מחו"ל, וממילא ברור שההנחיות המספקות לציבור זה יספקו פירות נכרים כהתנהלותם כל השנים, ואם הצבור המדקדק יהיה בנוי רק על ירקות מחו"ל בוודאי שיהיה ציבור גדול מאד שלא יעמוד בזה משום יוקר המחיר וכיו"ב, ובגין כך יחדל ממנהגו להימנות בין הצבור הנוהג קדו"ש בפירות נכרים, ונמצאת מכשילם בעזיבת מצוות ניהוג השביעית בכל שנת השבע. ובודאי מוטלת חובה עלינו להקל

עוד יש להוסיף שסידור חנויות השמיטה הוא מהדברים שתיקן וסידר מרן החזו"א כאן בארץ ישראל ומאז עד עתה התנהלו חנויות המספקים יכול בשנת השביעית ע"פ הוראותיו והוראות גדולי תלמידיו ז"ל ויבלח"ט.

ויראה לנכון לציין ממה שכתב הגאון רבי משה דויטש ז"ל בערב שנת השמיטה דשנת תשכ"ו בספר "קדושת שביעית" שיצא לאור על ידי גדולי תלמידי החזון איש בבני ברק.

הנה, כתב שם שיש להשתדל כבר בשנה שישית שיהיה יכול גוי בשנה שביעית, ומוכן שאין כוונתו שהם זורעים בשישית, שכה"ג הלא גם ישראל מותר, וכמו שממשיך בדבריו [ואף שרק ירקות שרי ולא חיטים, אבל וודאי אין כוונתו לחיטים שהלא שום גוי לא ישמע לנו לזרוע בקיץ של שישית חיטים], אלא ברור שהכוונה שישתדלו משנת שישית לדאוג שהגוים יספקו לנו את יכולם בשביעית.

גם ידוע שהגר"י שפירא ז"ל היה משמיטה תשכ"ו חבר וועדת השמיטה של הרב לנדא. וחתנו הרה"ג ר' שמואל שנלזון מוסר בשמו שההוראה של וועדת השמיטה הייתה להגיד לערבים שאם יהיה להם סחורה יקנו מהם אבל לא להגיד להם לזרוע מיוחד [וכפי שנהוג האידנא, עיין בסוף הפרק].

וכן נדפס בספר שושנת העמקים עדות אחד מחברי וועד השמיטה של ב"ב יחד עם הר"ש גרינמן ז"ל שהיו מסכמים עם הערבים בע"ש לדאוג להם לירקות בשביעית, וכתוב שם שהדברים היו נעשים ע"פ הגאון הקה"י ז"ל. ראה שם בהרחבה. הרי שהמנהג בזה מיוסד על ידי חכמי הדור ז"ל.

אמנם עדיין לא למדנו את פרטי הדין מה בדיוק מותר לסכם עמם, שהלא וודאי מסתברא שאין להשתדל אצלם שיגדלו מיוחד לצורך היהודים, שכיון שאנו מצווים על שביתת הארץ, ונקטינן שאין קנין לגוי להפקיע מקדושת הארץ, אם כן אין הדבר ראוי לעודדם שיגדלו במיוחד לצרכינו, ואף שהתורה לא צוותה על כל אחד שידאג שהקרקע של חבירו תהיה מושבתת³⁵⁸, מכל מקום וודאי לא אריך שגוי יזרע בעבורו ויחלל את שביתת הארץ, ואף אם אין בזה איסור תורה מכל מקום וודאי הוא בכלל מה ששנינו מחזקין ידי גוי בשביעית, וכתב הרמב"ם [פ"ח ה"ח] "בדברים בלבד", כגון שראהו חורש או זורע אומר לו תתחזק מפני שאינם מצווים על שביתת הארץ וכו'. ומשמע שם שרק לחזקו מותר אבל לא שיגרום לו לעבוד, וכמו שכתב שם הרי"ק שאסור לו חרוש בה ואקנה ממך בתר שמיטתא. ואיסור זה משמע שהוא מדרבנן

באמירה למנוע מכשול גדול כזה.

ומה גם שאיסור אמירה בשביעית בזמן הזה מרופה, וכן הדבר מרופה האם יש כאן "אמירה" לפי מציאות ההתנהלות עם הסיטונאים, [כאשר בארנו כבר, ולא ראינו טעם לכפול הדברים].

והנה אף בנד"ד אין כאן יותר מאמירה אחת שמסכמים עם הסיטונאי שידאג לספק סחורה מערבי, ובכך אנו מקיימים ומחדירים את כל קיום המצווה ברבבות עמך ישראל שמוזהרים אנו לחבב מצוות הקב"ה עליהם ועל בני ביתם. [ומה שהגוי זורע הרבה פעמים מחמת אמירה זו עדיין לא הכשיל אותנו ביותר ממעשה איסור של אמירה אחת].

והאפשרות שיהיה ב' דרגות כשרות מובנת מאד שסופה תביא להתרופפות אצל מי שאין בו העוז לעמוד בנסיון, בפרט לפי המציאות שיפרשו ויאמרו [בעלי החז"ל, מסיבתם הברורה] שמי שאינו קונה מחז"ל נחשב מהאינם חרדים לדבר ד'.

כל זאת אילו היה כאן איסור אמירה ברור, ומה גם שאיסור אמירה בשביעית בזמן הזה מרופה, וכן הדבר מרופה האם יש כאן "אמירה" לפי מציאות ההתנהלות עם הסיטונאים, כל כגון דא וודאי הדבר מחייב לשקול כל הענין בכללותו בפלס משקל הערבות והאחריות הציבורית הנדרשת.

³⁵⁸ וכמבואר לשון הגמ' ע"ז שביתת "שדהו", ועיין פרק ב' באורך.

תקנת השביעית

שאסרו לנו לגרום שהארץ לא תשבות.

אבל מכל מקום לסכם עם הגוי שמה שזורע ומגדל ימכור לנו זה אינו בכלל האיסור, וכן היה נהוג כאן בחנויות השמיטה שהתנהלו ע"פ פסקי מרן ז"ל.

ועתה עוררו לפקפק בדבר, לאסור גם לסכם עמם שימכרו לנו כיון שעיי"כ נמצא שהלה מגדל בשבילנו, ולטענת המערערים אף בדיעבד נאסר היבול כדין אמירה לגוי בשבת שכל מה שהגוי עושה בשבילו אסור ליהנות ממנו.

ובשני דרכים בנו המערערים את יסוד האיסור.

דרך א' שהאיסור לכתחילה הוא מדין אמירה לגוי בשאר איסורים, והאיסור בדיעבד הוא גם מהך דינא שמבואר שם בסוגי' שאם אמר לגוי לסרס את הבהמה אסור לו ליהנות ממנה, הרי שגזרו שלא ליהנות ממה שעשה גוי עבורו.

דרך ב' שהאיסור לכתחילה הוא מדין שביתת הארץ, והיינו שכל אחד מוזהר שלא יסובב על ידו עבודה בקרקע בשנה שביעית, אף בקרקע שאינה שלו, והאיסור בדיעבד הוא משום איסור "ספיחין", שכיון שעבר על עשה דושבתה שוב מה שגדל הוא בכלל איסור ספיחין.

והן אמנם שלקמאי דאסרי נעבד הכא נמי כל שעבר על שביתת הארץ או אמירה לגוי וודאי הוי בכלל נעבד, אבל כבר הכריע מרן החזו"א להתיר נעבד, ואף נזרע באיסור, כדעת הרמב"ם³⁵⁹. ולכן אין לדון בדיעבד אלא או מדין ספיחין או מגזירת הנאה ממעשה עכו"ם [ואף שחזינן שנעבד על ידי ישראל מותר נקטי שיתכן שגוי גרע, כדמצינו גבי שבת שיש פרטים שהחמירו בגוי יותר מישראל].

ובפרק שלפנינו יבואר שכל איסור אמירה לגוי בשביעית [עכ"פ בקרקע של הגוי] אינו ברור כלל, ואף אם אסור אין לאסור בדיעבד ליהנות ממנו, ומה גם שבאופן הנהוג אינו כלל בפרשת אמירה לגוי.

ובפרק שאחריו יבואר גודל הטעות לאסור מדין שביתת הארץ ועוד יותר להכלילו באיסור ספיחין [ובאמת שאף המערערים לא סמכו על זה בעיקר רק על אמירה לגוי].

חלק א - אמירה לגוי באיסורים דרבנן

פרק זה עוסק בבירור ההלכה של איסור אמירה לגוי בשאר איסורים.

ועיקר המו"מ יסוב סביב בעיית הגמרא ב"מ צ. האם גזרו אמירה לגוי בשאר איסורים, ובגמ' שם לא איפשטא הבעי', ומ"מ נפסק ברמב"ם ושו"ע לאיסור, והשתא הנידון הוא האם נפסק לאיסור בוודאי, ומשום דנקטי שנפשט לאיסור, או שרק מספק אסרו.

ולחך צד שכל האיסור מספק י"ל שבשביעית בזמן הזה שהוא מדרבנן יש להקל עכ"פ לענין דיעבד שלא לאסור מה שגדל.

ובהמשך יבואר עוד דעות האחרונים שבאיסור דרבנן כמו מלאכה בערב פסח כלל לא היה לגמ' צד לאסור, ועפ"י ידון בשביעית בזמן הזה שהוא גם כן דרבנן, מהו.

דעות הראשונים בהכרעת ההלכה בענין אמירה לגוי בשאר איסורים:

³⁵⁹ יבואר להלן.

תקנת השביעית

א] בגמ' ב"מ צ. נסתפקו האם אמירה לגוי אסור בשאר איסורים, ששמה החמירו רק בשבת שהוא איסור סקילה ולא באיסור לאו. ובתוס' שם הקשו מגמ' מו"ק שאסרו אמירה לגוי בחול המועד דהוי לאו, ותי' שיו"ט ושבת חד מילתא הוא וגזרו הא אטו הא. ובספרים שלנו איתא שהק' כן גם על שביעית. ואולם זה תמוה שהלא בגמ' מו"ק ליתא שביעית, וכן בשאר התוספות, עי' תוספות הרא"ש ותוספות רבינו פרץ ליתא אלא חול המועד, וכן מחק מהרש"ל מד' תוספות שלנו. ובגמרא לא איפשיט בעיין.

ולענין הלכה בשאר איסורים; מצינו ג' דעות בראשונים; הראב"ד [הובא ברא"ש] והאור זרוע [ב"מ] המובא גם כן בהג"א פסקו להקל. היראים [מצוה רעד עמוד קמב:] הראב"ה [סי' תתקמז] האור זרוע [הלכות שבת סי' פד] הסמ"ג [לאוין קפד] הריצב"א [הו"ד בהה"מ פט"ז מאיסור"ב ד"ק] והמגיד משנה [הלכ' שכירות פי"ג ה"ג] פסקו שנשאר ספק ומספיקא מחמירין, ופי' היראים שבתיקו מחמירים גם בספק דרבנן. והראב"ה פירש שכיון שעיקר האיסור של תורה מחמירים גם באמירה אף שהוא מדרבנן [וכן פסקו תוספות ר"י מפריש ור"י מבריא ע"ז מג:]. דעת הרא"ש והרמב"ן שנפשט לאיסורא. [וכן פסק הריטב"א. ובד' הר"ן והנמו"י יבואר להלן].

אמנם בהבנת דברי המ"מ נפל מבוכה, שמחד מבואר להדיא מלשונו שהוא בעי' דלא איפשטא ומ"מ אסור, והיינו לכ' מספיקא. אך מאידך כתב שדעת הרמב"ם שוה לדעת הרמב"ן, והרמב"ן אסר מוודאי. ועוד שלכ' כיון שהר"מ לא כתב שבי"נ מזהירים על הסירוס א"כ לפי חשבון הסוגי' יוצא שע"כ אם מחמירים הוא רק משום איסור אמירה, וא"כ איך נאמר שרק מספק אסור, הלא אין שום ספק בביאור הא דאבוה דשמואל אסר כיון שמצד לפני עוור אין איסור ע"כ כל האיסור הוא רק מצד אמירה. וזהו באמת טענת הרמב"ן ומה יענה על זה המ"מ.

האם האיסור תלוי בפרט זה אי קיי"ל כרב חידקא

ב] ולבאר זה צריך להקדים הסוגי'

תא שמע, דשלחו ליה לאבוה דשמואל וכו'. הנה לא מסרה לנו הסוגי' מי שלח את השאלה ! כי לא זהו המבוקש שלנו, אלא שאנו באים להוכיח מתשובת אבוה דשמואל מדהורה לאיסור ש"מ דס"ל אמירה לגוי אסורה. ודחי רב פפא "בני מערבא סברי לה כר' חידקא" לא גילתה לנו הגמרא מי הם בני מערבא, ומי דיבר עליהם בכלל קודם?, ופירש רש"י בני מערבא דשלחו ליה לאבוה דשמואל וכו'. והנה כל הקורא יפלא הלא המקשן לא התעניין כלל מי שלח וכל עצמו לא בא להוכיח אלא מאבוה דשמואל המשיב ומדוע רב פפא בדחייתו מבאר את סברת השואלים ועוזב את דעת אבוה דשמואל, הלא היה עליו לומר סבר אבוה דשמואל וכו'.

לאחר שנתבונן בתמיהה זו, ההכרח יביא אותנו לגלות צפונות בעלי הגמרא, שעצם הדבר ששמואל החמיר אינו פושט לן הבעיה שהלא גם בעל הבעיה היה מחמיר מספק כל שעדיין לא נתברר לו הדין ומי עדיף שמואל מבעלי הגמרא. אלא שכל עצמה של ההוכחה הייתה מדהורה שמואל לשואלים לאיסור ש"מ ידע שאסור שאם היה מסופק לא היה לו להשיב לחומרא, אלא ש"מ פשיט לו מקבלת רבותיו דאסור. ודחי כיון שבני מערבא סברי כרב חידקא אמר להם לשיטתכם אסור.

והשתא דעת אבוה דשמואל גופי' עדיין הוא בכלל בעלי הגמרא שמסופק היה לו, ומסתבר עוד שאילו היה מוכרע אצלו להיתר לא היה משיב לבני מערבא לשיטתם נגד דעתו, רק כיון שאיהו גופי' מסופק ולשיטתם אסור השיב להם לאיסור.

ואמוראי בתראי בבלאי החמירו כדעת אבוה דשמואל ולא כדעת בני מערבא שהלא רק בני מערבא ס"ל

תקנת השביעית

כרב חידקא כדדייק הרמב"ן ודעימיה לשון הגמרא, רק כולו החמירו מספיקא. ובאמת צ"ב מדוע לא הקלו כדין ספק דרבנן, ובוזה מצינו כמה דרכים בראשונים, י"א דתיקו גם בדרבנן לחומרא, והסברא בזה משום שהש"ס קובע כאילו ספק זה חסרון ידיעה הוא. י"א ששורש הנידון בדא' ויש שלא פרשו אלא שכך מוכח בגמ'.

עלה לנו שאין שום הכרח מהגמ' שאם לא קיי"ל כרב חידקא אסור בוודאי משום אמירה, ושפיר יש לומר שאם לא קיי"ל כוותיה נשאר הדבר בספק, וזהו דעת המ"מ.

ולכ' נראה שזה גם כוונת הר"ן והנמו"י, יעויין בחי' הר"ן שקודם כתב שבעיין לא אפשיטא ועי' מסיק שמ"מ נקטינן "לחומרא" וכו' והנמו"י העתיק לשון הר"ן ממש כדרכו, ומשמע אם כן שרק מספק אסור. אלא שיש לשדות נגא במה שפירשנו בכוונת דברי הר"ן והנמו"י, שהלא נודע שהם נמשכים אחר רביה דרבם הרמב"ן ז"ל ובלשונו נראה שאמוראי בתראי פשטו לבעיין. ולכן יתכן שיש לדחוק לשונם לחומרא³⁶⁰.

אבל דברי המ"מ וודאי מתפרשים כמש"כ, שהלא מבואר להדיא מלשונו שהוא בעי' דלא איפשטא ומ"מ אסור. והיינו כנ"ל.

ואף שהמ"מ והב"י כתבו שדעת הרמב"ם שוה לדעת הרמב"ן זה אינו הוכחה כלל, שהלא כבר כייל לן המאמר מרדכי סי' קעז שדרך הבית יוסף להשוות דעות הפוסקים במקום שהם שווים לענין ההנהגה המעשית בעיקר הדין אף שבפרטים חלוקים דבריהם. ואם כן כיון שלמעשה לתרוויהו אסור כתב שדעתם שוה. אבל באמת להרמב"ן הוא בתורת וודאי ולהרמב"ם הוא בתורת ספק של הגמ' ונפק"מ לענין דיעבד, שאם רק מספק אסור אין להחמיר בדיעבד, עכ"פ באיסור דרבנן כמו שביעית.

נתבאר לן שדעת רוב הראשונים שכל האיסור רק מספק. ועוד יש להוסיף מה שכתב הבית אפרים בתשובתו הנודעת באו"ח (סי' כו ד"ה הנה ערכתי) שאנו מבני בניהם של חכמי צרפת ואשכנז ולכן דעת הראשונים אבותינו אלו מכרעת גבן, ועיי"ש היטב מה שהשיג על הגאון בעל משכנות יעקב, איך לחשב הכרעת דעות הראשונים. וה"ה לנד"ד שהסכימו כל חכמי אשכנז וצרפת שהוא ספק לבד הרא"ש.

דעות הפוסקים האם הבעי' נפשטה

ג] וברמב"ם וטושו"ע אבן העזר סי' ה נפסק לאסור אמירה לגוי בסירוס, וכתב הב"ש שהגמ' מסתפקת באמירה לגוי בשאר איסורים, והוכיחה מזה שאסור לומר לגוי לסרס ודחתה שגויים מצווים על זה. והראשונים נחלקו האם ב"נ מצווה על הסירוס, ולכן ממנ"פ אסור או משום שב"נ מצווה או שאמירה לגוי אסורה גם בשאר איסורים. ולמעשה מספק יש להחמיר גם שאמירה לגוי אסורה בשאר איסורים, וגם שב"נ מצווה על הסירוס.

ושוב הביא הב"ש ד' רמ"א הל' כלאי בהמה שאמירה לגוי אסור בשאר איסורים, ומפרש שהרמ"א פסק כן לחומרא.

והראש פינה הוסיף תבלין בביאור דברי הב"ש וכתב שהב"ש כל עצמו בא ליישב קו' הח"מ למה החמיר הרמ"א לאסור בגוי הלא לפי פסק המחבר מוכח שלא קיי"ל כרב חידקא, ותי' שאין כן הדברים אלא באמת פסק המחבר א"ש ממנ"פ, או משום לפני עוור או משום אמירה ולכן אמירה בסירוס אסורה

³⁶⁰ ואמנם יתכן דקאו בעיקר שיטתיה ובפרטים נטו ממנו.

תקנת השביעית

ממנ"פ אבל לפני עוור או אמירה בשאר איסורים הוא מחלוקת וזיל הכא לחומרא והכא לחומרא. וזה מוכרח בפירוש דבריו³⁶¹.

וכן נקט הב"ח בסי' רצ"ז וז"ל "דבפ' הפועלים בעיא דלא איפשיטא גבי חסימה ולחומרא כמ"ש בחו"מ סי' של"ח". ומשמע מלשונו שלדעתו להלכה לא איפשיטא הבעיא.

וכן מבואר בלשון הט"ז בסי' רצ"ז סק"א. וביותר בסו"ס רצו כתב שרק באיסור תורה יש להחמיר ושלח לעיין בדבריו בסי' רצז הנ"ל והכוונה שכיון שהוא רק ספק ממילא באיסור דרבנן יש להקל. [נורק בגדול החמירו שם כדי שלא ליתני לאחלופי]. וכן כתב הש"ך שם ס"ק ד בדעת הטור [ומסתמא מפרש כן גם בדעת הרמ"א]. וכן לענין חסימה פסק הרמ"א להחמיר באמירה, ולשונו שם שוה ללשונו בהלכ' כלאי בהמה, והתם נמי הכוונה רק מספק, וכן כתב המ"מ שם בדעת הרמב"ם שאסר בחסימה, שהוא מספיקא.

והנך רואה שאף שהרמ"א פסק לאסור אמירה בשאר איסורים גם בהלכ' כלאי בהמה וגם בהלכות חסימה מ"מ נקטו מפרשי השו"ע שהכוונה מספק, וכמו שגם פירש המ"מ דברי הרמב"ם שאסר בחסימה שכוונתו מספק.

ומוכן שיש לנו נפק"מ גדולה האם הרמ"א אסר בשאר איסורים מספיקא כדעת רוב הראשונים או בוודאי כדעת הרא"ש, לענין איסורים דרבנן שבהם יש להקל בספק [וכמבואר בדברי ראב"ה הנ"ל]. וכ"כ בפמ"ג סי' רסג שמאחר שדעת רוב הפוסקים שרק מספק אסור יש להקל באיסורים דרבנן³⁶². וכ"כ לדינא הט"ז בסוף הלכות כלאי הכרם שיש להקל באיסורים דרבנן.

ומה מאד יש להפלא על מה שכתב בקונטרס לאחד מגדולי ההוראה שליט"א פ"א ס"ב שדעת רוב הראשונים שנפשט לחומרא והכי קייל"ן בשו"ע לענין סירוס ולענין חסימה. ופלא שהעלים עיניו הן מזה שרוב הראשונים סברי שלא נפשט והן מזה שמפרשי השו"ע נקטו שמה שאסרו בשאר איסורים הוא לחומרא [נורק בסירוס כתב הב"ש שאסור ממנ"פ].

והיותר מפליא מה שהביא שם משו"ת חת"ס סי' קפה ללמוד מדבריו שהאיבעיא נפשטה לאיסורא. והעלים עיניו ממה שהחת"ס גופי' במק"א [ח"ו סי' כד] כתב שהוא פלוג' דרבוותא אם נפשט או לא ולפיכך יש להקל באיסורים דרבנן, ועיי"ש שאף לדעת הרא"ש מצדד להקל באיסורים דרבנן.

שיטת הגר"א באיסורים דרבנן :

³⁶¹ והקשו על דבריו הלא גם להסמ"ג הוא ספק, וא"כ מ"ט קאמר הב"ש שלפי הסמ"ג היה לנו להקל באמירה בשאר איסורים. וצ"ל שכנראה הב"ש ראה רק דברי הסמ"ג בסי' קכ ושפט שלפי דבריו כיון שקיי"ל כרב חידקא קיי"ל לקולא. אמנם עדיין קשים דברי הב"ש שהלא דעת רוב הפוסקים שהביא הם לאיסור ולמה כתב שרק לחומרא יש לאסור, ואולי לפי דבריו הנ"ל מיושב שכיון שגם להר"מ אינו אלא מספק תו יש לצרף דעות המקילים לגמרי ולכן אינו אלא חומרא לכאן ולכאן, ואף אם הישוב דחוק [שהלא הב"ש לא הזכיר זאת] מ"מ זה כל המכוון בדבריו שרק אמירה בסירוס אסורה וודאי ממנ"פ הלא"ה הוי ספק ולחומרא לכאן ולכאן.

³⁶² אולם שוב כתב שם לאסור בגוי גדול משום אחלופי כמב' שבת קלט שהתירו רק בקטן. והנה לכאורה איסור זה דמשום איחלופי לא מצינו שיאסור בדיעבד, שהלא אינו ככל אמירה לגוי שאסורה בעצם ולכך קנסו אף בדיעבד.

תקנת השביעית

ד] אולם מד' הגר"א באבהע"ז נראה שמפרש שנקטי' להלכה כד' הרא"ש שנקט שספק של הגמ' הוכרע ואסור מטעם אמירה. ולדבריו משמע שלהלכה אסור אמירה גם בשאר איסורים בתורת וודאי. אמנם הגר"א באו"ח סי' תס"ח כתב לפרש דעת המתירים אמירה לגוי בע"פ לפי שרק באיסור לאו נסתפקו בגמ' לאסור אבל באיסור דרבנן פשט"ל לגמ' דמותר. ובדעת האוסרים שם דן הגר"א האם הם חולקים ע"ז או סברי שע"פ בכלל מועד הוא. ומקור ד' הגר"א מהפר"ח שם [כנודע דרכו בזה]. ושם ביאר שלא גזרו על איסור דרבנן אמירה לגוי כיון דהוי גזירה לגזירה.

והוסיף הגר"א להק' וז"ל ואף דבשבת אסור אף במלאכות דרבנן, ולכ' צ"ב מאי ק"ל הלא ע"כ שבת שאני דהא להך צד שבאיסור לאו לא גזרו יקשה גם כן מ"ש משבת שאסרו גם בדרבנן, וע"כ כיון שעיקר שבת הוא סקילה אסרו בכ"ג משא"כ איסור שכל עיקרו לאו, וא"כ מה הקשה הגר"א לנפשיה משבת, אלא כוונתו דחזינן שאין חילוק בין דא' לדרבנן רק בין לאו לסקילה ולהצד שחלוק לאו מסקילה הרי דין הדרבנן יהיה כמו הדא' שדומה לו, ורק בשבת יחמירו, אבל למסק' שאין חילוק בין לאו לסקילה יש להחמיר בכל דרבנן. ותי' שאני שבת שעיקרו מדאורייתא. ע"כ. ולכ' אין כוונתו שמה"ט הוי דרבנן חמור, שהלא אין דרבנן כזה חמור יותר מלאו, ומ"מ הסתפקו בגמ' על לאו ולא הוכיחו מדרבנן שעיקרו מן התורה. אלא כוונתו שכיון שעיקר שבת הוא איסור תורה והחמירו בו באמירה לגוי תו לא חילקו בו בין הנך מלאכות דא' למלאכות דרבנן, שלא חילקו באיסור שבת בין המלאכות דא' שבו לדרבנן, אבל ע"פ שכל איסורו מדרבנן בזה לא החמירו. אולם השיגו על מהלך זה שהגר"א כתב שם "כמו שכתבו תוספות בכמה מקומות", ומוכח שכוונתו למושג הכללי של עיקרו מן התורה. אלא שהקשה הגרד"ל שליט"א שהלא אמרו בעירובין דף לו. שתחומין לא נחשב עיקרו מן התורה ואילו הכא לענין אמירה לגוי אסרו בשבת גם באיסור תחומין, וכמש"כ הגר"א לעיל מינה. וצ"ע.

והנה אף למה שנת' שכוונתו למה שמצינו בעלמא עיקרו מן התורה, הנה ענין זה מצינו בש"ס בעירובין שם ובגיטין סה³⁶³. ובגיטין מבואר שמעשר בזמן הזה לא נחשב עיקרו מן התורה, וכל מה שהביא הגר"א מד' תוספות בכמה מקומות הוא לענין מעשר ירק שנחשב עיקרו מן התורה כיון שדגן הוא מן התורה אבל לא מצינו בגמ' ולא בתוס' שדבר שבזמן הזה הוא דרבנן חשוב עיקרו מן התורה, ואדרבה מבואר בגיטין שכה"ג לא נחשב עיקרו מן התורה. אלא שהחזו"א דמאי סי' טז כתב שענין עיקרו מן התורה אינו כלל בכל דוכתי ויש מקומות שדנו תרומה בזמן הזה ליש לו עיקר מן התורה, וא"כ יל"ע האם הגר"א בא לומר שרק בשבת החמירו³⁶⁴, ונסמך בזה על מה שמצינו להדיא בתוספות שמאופן לאופן חשוב עיקרו מן התורה, או שכוונתו שיש כאן תקנה כללית שכל עיקרו מן התורה אסור בו אמירה לגוי, ואם יש תקנה כללית לאסור כל דרבנן שעיקרו מן התורה לא נדע מה הדין בשביעית בזמן הזה האם נחשב עיקרו מחמת זה שבזמן הבית הוא מן התורה.

ולכ' הדבר מוכח מאיסור דע"פ גופיה שכי' תוספות רפ"ד שבזמן הבית הוי מן התורה ומ"מ כתב הגר"א שבזמן הזה לא גזרו בו על אמירה, הרי שלא גזרו על זמן הזה משום לא פלוג מכת זמן הבית³⁶⁵. ואמנם

³⁶³ וצ"ע שבחזו"א סוף זרעים כתב שמצינו כן רק בגיטין.

³⁶⁴ וכמו שלפי הס"ד לחלק בין סקילה ללאו הרי רק בשבת החמירו בדרבנן כיון שעיקרו סקילה, ובא הגר"א לומר שאף למסקנא כן, אבל לא משום סקילה אלא משום שכיון שעיקרו מן התורה תקנו להחמיר בו בכל גוונא.

³⁶⁵ העיר הגרמ"ש שליט"א שיש לחלק דמה דאינו מן התורה היינו משום דעיקר דינו מחמת הקרבן, וכל שאין קרבן ל"ש איסור וגם בזמן הבית דינא הכי לו יצוייר שאין קרבן, ובזה כשאין קרבן בכלל אינו שייך לאיסור, משא"כ בדבר ששייך

תקנת השביעית

דעת רמב"ן שגם בזמן הבית הוי איסור דרבנן, אבל הגר"א שם לעיל הביא ד' תוספות, אך אולי בפרט זה לא נקט כוותיהו³⁶⁶, ואמנם הדברים דחוקים קצת, אך מ"מ לפי שראיתי בקונט' לאחד מגדולי ההוראה שליט"א שנקט בפשיטות שדבר שבזמן הבית הוי מן התורה גזרו בו אף לשי' הגר"א. וגם האריך עוד להוכיח מכ"ד שהחמירו לאסור אמירה לגוי אף באיסור דרבנן, מצאתי לנכון לבחון את ראיותיו אחת לאחת.

ה] וראשונה אכתוב בזה מה שנתבאר [מתוך המו"מ בהלכה] בענין ד' הגר"א, והדברים נכתבו על פי שיטת הגרמ"ש שליט"א שכוונת הגר"א לומר שיש כאן תקנה כללית שכל שיש לו עיקר מן התורה אסרו בו אמירה³⁶⁷.

בגמרא נסתפקו בדין אמירה בחסימה ולשון הגמ' הוא הני מילי לענין שבת דאיסור סקילה אבל חסימה דאיסור לאו לא או"ד לא שנא. וק"ל להגר"א ז"ל דהוי ליה לגמ' לומר אבל חסימה שאינו סקילה לא, ומדנקט אבל חסימה שאיסור לאו משמע שבא ללמדנו בזה שגם הצד להחמיר הוא רק משום שזה לאו, ולא דומה לסקילה [כדאמר רבה יבמות פב]. אבל איסור דרבנן שאינו לאו אין צד להחמיר. ואילו הייתה הגמ' סותמת בלשונה היינו מפרשים שהצד של "לא שנא" הוא שאמירה לגוי אסור לעולם כמו האיסור עצמו.

אולם הוכיח הגר"א שאף שהחמירו רק בחומר סקילה או לאו מ"מ יש דרבנן שמחמירים בהם משום חומר סקילה או חומר לאו שיש בהם, והיינו שבאיסור שעיקרו מן התורה ויש בו סקילה או לאו הרי גם בפרטים שבו שהם מדרבנן החמירו, והיינו שכה"ג אין החומר מחמת האיסור דרבנן אלא מחמת שהוא פרט באיסור לאו. וזה הנידון שלנו האם זמן הזה הוא פרט באיסור שביעית מן התורה, או שהוא נידון לעצמו והוי ליה איסור דרבנן.

אבל יש עוד נידון רחב בשי"ס והוא חומרו של איסור דרבנן, שיש קולות שהקלו חכמים באיסור דרבנן, וכמו למשל שמצאנו בדין תרומת חו"ל שמותר לבטלה, והוא משום שדרבנן קיל טפי והקלו בו. ואיסור דרבנן שעיקרו מן התורה חמיר יותר ובו לא הקילו הנך קולות, שיש לאיסור זה יותר סמך וסייג בדין תורה, ולכן יש להחמיר בו יותר. וזהו הנידון שמצאנו בד' קמאי ובתראי האם איסור שהוא מן התורה בזמן הבית חשיב עיקרו מן התורה³⁶⁸. והנה גם אם יש לו דין עיקרו מן התורה אין הגדר שיש לו חומר של לאו או סקילה אלא שיש לו חומרא של איסור תורה ואינו כאיסור שכל עצמותו הוא דרבנן, כיון שהוא נסמך על איסור תורה.

קיצור: נד"ד הוא האם האיסור דרבנן הוא פרט מהאיסור לאו דכלאים או שביעית. ואילו נידון קמאי הוא האם איסור זה הוא חידוש חכמים או שיש לו סמך ועיקר בדין תורה ואז חומרת איסור תורה יש לו לענין הקולות שהקלו חכמים

האיסור אלא שהתורה הגבילה האיסור דווקא בזמן הבית. ועיין להלן שחקרנו בכוונת הגר"א אם ענין עיקרו מן התורה הוא חומרא או שעניינו הוא שהוא פרט מהאיסור תורה הכללי, ולדרך ב' נראה שאין מקום לחילוק הגרמ"ש.

³⁶⁶ העירו, שהגר"א כתב להוכיח שאיסור דע"פ הוא מדרבנן, מהגמ' דף ב:, והפר"ח הביא ראיה זו נגד תוספות שכתבו שבזמן הבית הוא מן התורה, וא"כ יתכן שגם הגר"א נתכוון בזה להוכיח שהוא מדרבנן גם בזמן הבית, אך מובן דאינו מוכח, והגר"א רק חיפש מקור להדיא בגמ' שהוא מדרבנן.

³⁶⁷ ודלא כמו שנסתפקנו בזה לעיל, ודו"ק היטב בל' הגר"א בזה.

³⁶⁸ עיין שבט הלוי סוף ח"ב ובמכתב החזו"א אליו הנד' בליקוטים סוף זרעים.

דחיית ההוכחות בדין אמירה בדרבנן

[ו] ועתה אבוא לדון על סדר הראיות שהביא בענין אמירה לגוי באיסור דרבנן. הראיה הא' מרמ"א יו"ד סי' שפ שאסור לאבל לעשות מלאכה על ידי גוי, אף שאבלות דרבנן. והדבר תמוה מה ענין זה לאמירה לגוי הלא אבל אסור שיעשו לו אחרים מלאכה, ואף להרויח אסור, ולכן הוא צריך להתחלק מהשותפות אם שותפו רוצה להתעסק, וא"כ מה שאסור לגוי לעשות לו מלאכה אינו מההלכה של אמירה לעכו"ם. ואולם לשון המרדכי שם שלמד איסור אמירה לגוי מחול המועד, ולכ' מאי שאטיה, אלא שאכן נראה שלא בא ללמוד משם גדר הדין, רק עצם ההלכה שכיון שאמרו בגמ' שדברים המותרים במועד אסור בימי אבלו שמעינן דאבל חמור טפי וא"כ אילו היה הדין היה שאבל מותר על ידי גוי מצינו שאבל קיל טפי, אבל טעם האיסור אינו שוה, דהתם מדין איסור אמירה לגוי והכא מעיקר איסור מלאכה דאבל הוא, רק שהיה מקום לומר שרק אחרים דאיתנייהו בתורת ציווי יאסר להם לעשות בשביל האבל אבל לגוי אין מקום לאסור קמ"ל שהכל בכלל האיסור והאבל מוזהר על זה, ואינו מדין אמירה לגוי.

אולם בש"ך סי' שצ כתב לאסור אמירה לגוי בקציצת צפרניים באבלות כדין שאר איסורים, ולא נחית לחלק בין דרבנן לשל תורה, אבל אם נבוא לאסור משום שי' הש"ך יתכן ששיטתו כהב"ש שרק מספקא אסרי' בשאר איסורים, וא"כ יש להקל בדיעבד, ועכ"פ אנן בשי' הפר"ח והגר"א קיימינן.

הראיה הב'. מסוף הלכות כלאי הכרם, שמבואר שם בר"מ ושו"ע להתיר כלאי הכרם בחו"ל על ידי גוי, וביאר הט"ז משום שאמירה לגוי בשאר איסורים שרי באיסור דרבנן, והגר"א שם חולק ואוסר. וא"כ מוכח מהגר"א לאיסור אף בדרבנן.

ולדברי הגאון בעל הקו' סותר הגר"א כאן את דבריו באו"ח. אבל יתכן שאין כוונת הגר"א מצד איסור אמירה לגוי אלא משום איסור קיום. [ועוד יתכן שחכמים לא רצו לחלק בין חו"ל לארץ כיון שבאותו זמן בארץ הוי איסור תורה, אבל בין זמן הזה לזמן הבית חילקו וצ"ע].

הראיה הג'. מהא דאסרו הפוסקים לספות לקטן איסורי דרבנן על ידי גוי, וביארו הפוס' שהוא משום אמירה לגוי.

וכבר כתב שאינו מוכח ויתכן שסתם יינם הוי עיקרו של תורה. אמנם כל זה למה שנקט הגאון שענין עיקרו של תורה הוא חומר בדרבנן אבל לפי מה שהוכחנו שהוא ענין של לא פלוג א"כ לקמ"ד שהלא לא רצו לחלק באיסור ספיה בין אופנים שהוא מן התורה לאופנים שהוא מדרבנן וכמו לענין שבת שלא חילקו בין מלאכות דאו' למלאכות דרבנן, והכ"נ כיון שאסרו ספיה באיסורים מן התורה אף על ידי גוי אסרו גם באופנים שהספיה היא בדרבנן, ול"ד לשביעית שבכ"ג הוי מדרבנן.

הראיה הד'. מאיסור עשיית מום בבכור על ידי גוי אף שבזמן הזה הוא איסור דרבנן. ותמה תמה אקרא, לדברי הגאון שליט"א מאי מיבעיה ליה בגמ' אם אסרו אמירה לגוי בשאר איסורים הלא משנה ערוכה היא לגבי הטלת מום שאסרו על ידי גוי הרי שאמירה לגוי אסור בשאר איסורים? אלא ע"כ שאני התם שהוא קנס מיוחד שקנסו במום, והוא לפי שחכמים ראו שמקילים בזה, וכמבואר שהיו חשודים על זה, ולכך החמירו בזה הרבה פרטים, ומה גם שאפי' גרמא אסור בהטלת מום, ואינו מהדין הכללי של אמירה לגוי, וכ"מ ברא"ש. וכי אנן קיימינן באותם איסורים שהגמ' דנה עליהם אם אסרו בהם אמירה לגוי ובהו דייק הגר"א שמספק"ל רק באיסור תורה ולא בדרבנן, ועל זה אין שום ראיה מבכור.

הראיה הה'. מהא דאסור לומר לגוי בשל לי בקדרה שאב"י.

והנה יסוד האיסור מדין ביטול איסור לכתחילה, ומקור הדין שם מהרשב"א, ולשונו הוא שזה נחשב כאילו הישראל מבטל איסור לכתחילה, ולא הזכיר כלל מדין אמירה לגוי, ופשוט שאין לזה שייכות לדין אמירה אלא כל שאומר לגוי לבטל הוא בכלל הא דאין מבטלין, שהלא כל שגורם לבטל הוא בכלל האיסור, ומצינו אופנים שאינם אלא גרם ביטול איסור לכתחילה ומ"מ אסורים וא"כ אף אמירה לגוי בכלל עצם ביטול האיסור ואי"צ בזה לדין אמירה לגוי, וכאשר בינותי בחיבורים מצאתי להרב בדי השלחן סי' צט עמוד עו. שהאריך בסברא זו וחזקה במסמרות. והביא כמה דוגמאות של גרמא בעלמא שאסרו. וא"כ אין זה מדין אמירה לגוי.

הראיה ה' מביטול איסור על ידי גוי ונדחית כנ"ל.

נתבאר לן שבאיסורים דרבנן אין לאסור או משום שהבעיא לא נפשטה וממילא רק באיסור תורה מחמירין, כמש"כ הראב"ה, הט"ז, הפמ"ג סי' רסג, והחת"ס ח"ו. או משום שבאיסור דרבנן בכלל לא היה ספק לגמ' כמש"כ הפר"ח והגר"א סי' תסח וכ"כ הפמ"ג סי' שז. וכן כתב בספר נחפה בכסף לענין שביעית בזמן הזה שיש להקל מהך טעמא³⁶⁹.

ואמנם לענין שביעית בזמן הזה אין הדברים מוכרעים ממש, לפי שהגר"א כתב שבשבת מחמירים גם במלאכות דרבנן משום שעיקרו דאורייתא. ויתכן שכוונתו שבכל דרבנן שעיקרו מן התורה החמירו, ושביעית בזמן הזה לכמה דברים נחשב עיקרו דאורייתא, וא"כ יל"ע מהו לענין זה וכמשנ"ת לדון בזה בביאור ד' הגר"א.

איסור הפירות שנזרעו ע"י גוי בדיעבד

ז] והנה כבר כתבנו שנקטינן שאיסור אמירה לגוי בשאר איסורים הוא בעיה דלא נפשטה, ומ"מ מחמירים מספק, ואין אומרים בזה ספד"ר לקולא, לפי שכך מוכח בגמרא שהאמוראים החמירו בזה מספיקא. אמנם יל"ד לענין דיעבד מאי, וראשונה יל"ד מה"ת כלל שגם בדיעבד אוסרים את התוצאה, ומצינו כן בד' ריטב"א סוף יבמות שכתב אסור ליהנות מפירות שגוי עבד אצל ישראל בשליחותו, וביאר הגרד"ל שהוא משום אמירה לגוי. אלא ששם הלא הריטב"א כותב ש"נעבד" אסור, וכיון שנוקט הריטב"א שאמירה לגוי נפשט לאיסור כמש"כ הריטב"א להדיא בב"מ שם דאיפשטא בעיין, שוב ממילא מה שהגוי עובד בשדהו הוי בכלל נעבד, אבל למאי דהכריע מרן ז"ל **שנעבד מותר כדעת הרמב"ם**³⁷⁰ ומ"מ באו לדון לאסור מחמת קנס הכללי שקנסו באמירה לגוי שלא להנות מזה, ולנידון זה אין שום ראיה מד' ריטב"א מה הדין בשביעית.

אכן עוד יל"ד דהא חזינן בסוגיין דב"מ שאסרו בדיעבד אם סירס ע"י גוי, ושמא נאמר שיש כאן תקנה חדשה במי שעבר על אמירה לגוי לקונסו, אף שבישראל שעבר לא קנסוהו, דמאן יימר שקנסו את המסרס, אולי רק בסירוס ע"י גוי קנסו שלא יבוא לומר לו, והכ"נ בשביעית אף שנעבד ע"י ישראל מותר, בגוי קנסו שלא יבוא לומר לו.

³⁶⁹ וציינו שהביאו הברכי יוסף סי' תקנא.

³⁷⁰ כן הוא מפי השמועה, וכן מוכח בדבריו סי' ט"ק טז.

תקנת השביעית

אכן עיין בפוסקים³⁷¹ יו"ד סי' צט ס"ק ה גבי ישראל שמבטל איסור שלמדו גדרי הקנס שקנסוהו שלא להנות ממה שעבר, מסוגיין, וראה שם בפמ"ג שנתבאר שם שלכו"ע מדמים ישראל לגוי רק י"א שבסוגיין קיל טפי לפי שהוא הערמה בעלמא ולא היה אמירה להדיא לגוי, אבל לא עלה ע"ד אדם שגוי שאני, אלא דין כללי הוא שקנסו על המסרס בין על ידי ישראל בין על ידי גוי.

וכיון שפסק החזו"א שבשביעית לא גזרו על נזרע ונעבד באיסור, שוב אין מקום לבדות שגוי חמור טפי. וכבר נתבאר שאף לשיטות שנעבד אסור מ"מ על ידי גוי שכל האיסור מספק, לכאוי וודאי שבאיסור דרבנן כזה יש להקל בספקו עכ"פ לענין דיעבד שלא לאסור מה שגדל

חלק ב - אמירה לגוי בשביעית בזה"ז

א[הנה גם אם נאמר שיש להקל באיסורים דרבנן באמירה לגוי עדיין כתב הגאון שליט"א בקונטרסו הנ"ל שבשביעית יש להחמיר, ומג' טעמים כתב לאסור אף אי נימא שבדרבנן לא אסרינן. ואלו הן: א. שיטות קמאי שבביעית דאוי בזמן הזה. ב. שיטת מהרש"ל שכתב ע"ד תוספות שם שמטעם איסור שביתת הארץ אסור לומר לגוי, וא"צ בזה לאיסור אמירה לגוי. ג. שבביעית דמי לשבת ולכך גזרו בזה דין אמירה גם מדרבנן כמו חול המועד.

והנה מה שתמך מדי מהרש"ל לאסור משום שביתת הארץ הנה לדבריו ששייך זאת אף בשדה של גוי כל הפירות שגדלו בשדה גוי אסורים, שהלא אין שייך לחלק בין אם אמר לו או לא דהא לאו משום אמירה אתינן עלה. וכיון שזיל קרי בי רב שפירות שגדלו ביד גוי מותרים מוכח או שאין בשדה גוי משום שביתת הארץ, וכמו שביארנו בהקדמה, או שעל כל פנים אין הפירות נאסרים מחמת כן. אלא שהגרמ"ש שליט"א טען שבכל גוי המגדל בשדהו כיון שאין כאן מי שעבר על העשה שהלא אין הגוי מצווה בזה לא קנסו אבל כאן שהישראל עבר על איסור בזה שאמר לגוי וגרם לארץ שלא תשוב יש לקנסו. אלא שאם כן אין אנו באים לדון מחמת הקנס הכללי דאמירה לגוי, שדין זה ליתא באיסורים דרבנן, אלא מחמת שביטל עשה דושבתה, וכיון שהכריע מרן ז"ל להתיר נעבד אין מקום לחוש לענין דיעבד מחמת שעברו על עשה דושבתה.

ב[אולם הגרמ"ש שליט"א השיג על זה שכיון שהגוי זרע בשביל הישראל יש כאן איסור "ספיחין". והנה כאשר נבחן את פרטי ההלכות ששנו לן חכמים בדיני ספיחין נווכח שאין צורת איסורם "קנס" על שזרע באיסור, ואף שזהו טעם האיסור אבל לא זהו גדרו, אלא כעין ספיחין דר"ע³⁷². ואכתוב מעט מן ההוכחות. א. מדתלוי הכל בהבאת שליש [או לקיטה לד' הר"מ] ואסרינן אף שזרע ערב שביעית, וכן להיפך לענין נזרע בשביעית ונלקט בשמינית גם כן תלוי בדין הקדו"ש, ולא אמרי' שתלוי הכל בעת הזריעה. ב. מדהוצרכו להתיר ד' שדות שאין הדרך לגדל בהם [ומיירי בגדל מאליו, ומ"מ תלו בד' שדות]. ג. מדאסרו לעולם ולא בכדי שיעשו. ד. מדאסרו רק מינים שרגילות לגדל לפי הר"מ. ה. מדדבר שפקע ממנו קדו"ש או שאין בו קדו"ש פקע ממנו ספיחין כמש"כ חזו"א, ואילו הוי קנס מאי שאטי' לקדו"ש.

זה מוכיח שהגדר הוא שאסור ירקות שצמחו בקרקע בשנת השמיטה, אלא שבשל גוי לא אסרו, ובפשוטו הכל תלוי בבעלות הקרקע אלא שחידש החזו"א בסי' י' שהכל תלוי במי שהקרקע מסורה בידו לגדלה. אבל הכל משום שאז היא קרקע שגידוליה הם בפרשת ספיחין. והנה החזו"א שם נסתפק שמא גם פועל

³⁷¹ עיין פר"ח וגר"א ופמ"ג שם.

³⁷² והיינו, מעין דין קדושה מוחלטת לאסור בכל הנאה, ואמנם לר"ע כן הוא אפילו בגדל ביד גוי, ולרבנן גזרו כן רק על שדה הנמצאת ביד ישראל.

תקנת השביעית

ישראל שזרע שדה גוי הגידולים בכלל ספיחין כיון ששייך שם טעם הגזירה, אבל גם אחר חידוש החזו"א לא שינה את גדרו של האיסור, כמבואר שם בדבריו, אלא שדן להוסיף אף כה"ג לאסור כיון שכל סיבת האיסור של חכמים היה מחמת שלא יבואו לזרוע מסתבר שאם זרע הישראל באיסור, הוא גם כן בכלל קנסם, ונראה שגם כה"ג ביצא למוצ"ש יהיה מותר, שאין כאן סתם קנס על הזריעה, אלא שמסתבר לחזו"א לכלול גוונא זו בכלל תקנת ספיחין³⁷³, וגם זה כתב בספק, אבל לא עלה ע"ד מעולם לאסור שדה שגידוליה ביד גוי אלא שנעשה בו עבירת אמירה לגוי, משום ספיחין³⁷⁴.

ג] נשאר לנו עוד מה שכתב ששביעית דמי לשבת והוא ע"פ גי' תוספות דידן וכבר נתבאר שהוא ט"ס כמש"כ מהרש"ל וכן מוכח משאר התוספות וכן"ל. וכן מה שחשש לשי' ששביעית דא' בזמן הזה הם דברים נעימים לענין לכתחילה, אבל וודאי שלענין לאסור הפירות אין לנו לחוש לשיטות שנדחו מהלכה, וכבר הכריע מרן החזו"א סי' ג ששביעית בזמן הזה מדרבנן.

ד] ובענין "שביתת הארץ" האם שייך לומר שעובר עליה בקרקע של אחר; הנה לשון הגמ' ע"ז שביתת "שדהו", וכל הראשונים הסוברים ששביתת הארץ חובת קרקע היא למדו מהך סוגי' דע"ז טו:, ולא מצינו שיאסרו שדה שאינו שלו משום שביתת הארץ. ואולם הגרד"ל רצה לדון [קדושת שביעית תשכ"ו] שאם עובד בשדה אחר גם כן עבר על שביתת הארץ חוץ מעצם האיסור עבודה, וה"ט שכל שעל ידי מעשיו מחלל הארץ לא גרע משדה שלו, אבל כל זה רק במעשה גמור אבל מה שנגרם על ידי מכירתו או בקשתו ואינו מעשה שלו ממש לא שייך לאסור בזה משום שביתת הארץ אם אינו שלו, שא"כ נתת דבריך לשיעורים, ואין לך כיו"ב באיסורי תורה³⁷⁵.

ומה שמצינו לאחרונים בתשובותיהם שאסרו להשכיר לגוי משום שביתת הארץ היינו משום ששכירות לא קניא, ולכן חשיבה שדהו, ודלא כמש"כ הגרמ"ש [בקונטרס ח"ב] שטעמם הוא משום שסברי שהאיסור הוא על כל שדות שבא"י. ומש"כ שם שאף המב"ט התיר רק משום הבלעה הלא"ה גם איהו מודה שאסור משום שביתת הארץ, וביאר שהמב"ט סובר שהאיסור הוא רק אם בידו למנוע הדבר ולכן רק להשכיר בשביל זה אסור שאז הלא היה בידו למנוע, הם דברים מחודשים, ומד' המב"ט משמע שמה שהוצרך להבלעה הוא לפי שאל"כ אסור להרויח משכר שביעית דומיא דשכר שבת, [וכ"מ שהבינו בשמן המור ומה"ט חלק עליו], אבל לא מצינו שיאסרו שדה שאינו שלו משום שביתת הארץ,

ד] אמנם יל"ד עוד ממה שנחלקו בירושלמי שביעית בפירוש מתניתין [ספ"ה] דמחזיקין ידי נכרים בשביעית, ונחלקו בפירושה חד אמר חרוש בה טבאות ואנא נסיב מינך, חד אמר איישר. ולהלכה פסק

³⁷³ ונידון כשדה שצמחה ביד ישראל.

³⁷⁴ ויעויין בהרחבה לעיל סי' ד.

³⁷⁵ ואעתיק כאן ממש"כ להגרמ"ש שליט"א בנידו"ז. הנה מרגלא בפומי' דחזו"א שהגמ' והראשונים מסורים היו למסור לנו הדינים ופרטי ההלכות במדויק. וא"כ כשאמרו "שדהו" זהו גדר ותנאי האיסור. אלא שבידינו לפרש טעם הדין משום האחריות ולא שזהו חפצא דאיסורא כמו בשביתת בהמתו. אבל אין שום אפשרות להרחיב שיש איסור גם אם אינו שדהו. והגרד"ל רק בא לומר שכיון שהטעם הוא לא משום שזהו מהות האיסור אלא זה רק טעם להיותו אחראי על זה לכן אין זה תואם לגדרי הבעלות בשביתת בהמתו, וכשדנים על שכירות יתכן שכאן קובע הבעלות על הקרקע או איפכא או שניהם, אבל כל זה משום שהוא בכלל שדהו. אבל אם הוא עצמו עובד אפשר לומר שכיון שזה הלא באמת ידענו מהגמ' שהוא אסור, א"כ יל"ד להכניסו גם בכלל האיסור, ולומר שאכ"ה נמי הזהיר רחמנא כיון שבאמת מהות האיסור הוא שביתת השדה. אבל אם אינו מעשה שלו וגם אינו שדהו לא שמענו לאסור משום מקום ואי אפשר לחדש כן.

תקנת השביעית

הרמב"ם פ"ח ה"ח כהך מ"ד, וכתב שם הר"ק שמשמע שאסור לומר חרוש בה ואנא נסיב. וכבר ביארנו איסור זה בהקדמה שהוא מדרבנן שאסרו לנו לגרום שהארץ לא תשבות, ולא שמענו לקנוס בדיעבד כה"ג, בפרט שגדלו ביד הגוי. ואינו ענין כלל לדין אמירה לגוי. [וכבר עמד ע"ז בקו' הני"ל].

אלא שילה"ק מד' תוספות ב"מ צ. שדנו בגדרי אמירה לגוי אם מותר לגוי חסום פרתי ודוש בה בשדך, והביאו תוספות ראיה להתיר ממה שהתירו לומר חרוש בה טבאות, הרי שכיון שהוא בשדה הגוי מותר אף שיש ליהודי שייכות ותועלת מזה³⁷⁶, ולכ' מבואר מד' תוספות שיש כאן איסור אמירה לגוי, ויתכן שכוונתם שמשמע שמותר גם בזמן הבית, אף ששביעית מן התורה ויש לאסור להך צד שאמירה בשאר איסורים אסורה. אמנם באמת יפלא שלא הזכירו מנ"ל שיש בזה איסור אמירה, ויתכן שבאמת התם הוא איסור חדש לחזק ידיהם, רק שהוכיחו מזה שכה"ג התירו, שבאופן זה אין נחשב שיש ליהודי שייכות לזה וא"כ נלמד מזה אף לגוונא שאסרו משום אמירה, ובלא"ה אין הדברים דומים ממש זל"ז שנידונם היה בחסום פרתי והוכיחו מאופן שאינו עושה בדבר שלו [וכבר עמדו ע"ז האחרונים³⁷⁷].

ה] אמנם כל הני"ל הוא באופן שישראל אומר לגוי שיגדל בשבילו ירקות בשדהו, אבל האופן הנהוג הוא שוועד השמיטה פונה לערבים המגדלים בכל השנים, ומסכם עמם שבשביעית ימכרו רק להם ולא לגוים אחרים [כמו האיחוד האירופי, או כל כיו"ב], והערבי מגדל כמו בכל השנים רק שבשביעית אכן יודע הוא שהישראלים יקנו ממנו.

ובקונטרס הני"ל הביא כמה אופנים שהתירו לגוי לעשות מלאכה ע"מ למכור התוצרת לישראל וכמה אופנים שאסרו, והדברים סתומים אימת אמרין שהלה לעצמו עושה ואימת אמרין שחשוב שעושה ע"ד ישראל, והאריך הגאון בביאור פרטי הדינים והחילוקים ועצ"ת.

אולם הגרד"ל אמר שבאופן הני"ל שהערבים משקיעים עסק גדול בענין וודאי שבדעתם שאם היהודים לא יקנו הם ימכרו את התוצרת לגויים, לפי שלא ילכו להשקיע כ"כ רק על סמך הבטחת היהודים, [בפרט שיודעים המה שיכול להיות תהפוכות שלא יוכלו לשווק ליהודים את הסחורה], ולכן וודאי כל עסק הגידול נחשב שעוסקים במלאכת עצמם ורק אח"כ כמובן הם מעדיפים בשל שיקולים מסחריים למכור את התוצרת ליהודים. ורק באופן שהגוי עשה מלאכה פרטית בחפצים מסוימים שייך לומר שעושה כן בשביל הישראל.

וסברא זו אתי שפיר בעיקר באופן שהגוי כל השנים זורע אלא שיש לחוש שכעת זורע בשביל היהודים כיון שסיכמו עמו, אבל אם בא לזרוע מיוחד רק בשנת השביעית עדיין קשה להתיר.

ובאמת ידוע שהגרי"ש ז"ל היה משמיטה תשכ"ו חבר וועדת השמיטה של הרב לנדא. ומוסר חתנו הרה"ג ר' שמואל שנלזון בשמו שההוראה של וועדת השמיטה הייתה להגיד לערבים שאם יהיה להם סחורה יקנו מהם אבל לא להגיד להם לזרוע מיוחד.

והנה גם היום ההוראה של העדה החרדית בוועדת השמיטה, שאין לקנות ממה שיודעים שזרעו מיוחד לצורך היהודים בשנת השמיטה רק ממי שכל השנים זורע, [אלא שכל מציאות זו שערבי לא יזרע כל השנים אלא בשנת השמיטה היא רחוקה מאד עקב ההסכמים הטובים שיש לערבים עם האיחוד האירופי שמעודדים כספית כל מי שמגדל, ולכן אין העדה עושה מערך פיקוח לברר פרט זה, ורק אם יודעים על מציאות כזו אין קונים].

³⁷⁶ כך צריך לפרש בכוונת דבריהם שדימו אופן זה לאופן שחסם בפרת הישראל שבתרווייהו יש לישראל שייכות לענין.

³⁷⁷ ובפשוטו צ"ל שיש כאן דימוי להוכיח שכל שיש לו איזה שייכות לדבר או משום שזה פרה שלו או משום שהדבר נעשה בשבילו שייך לחייבו למנוע הדבר.

תקנת השביעית